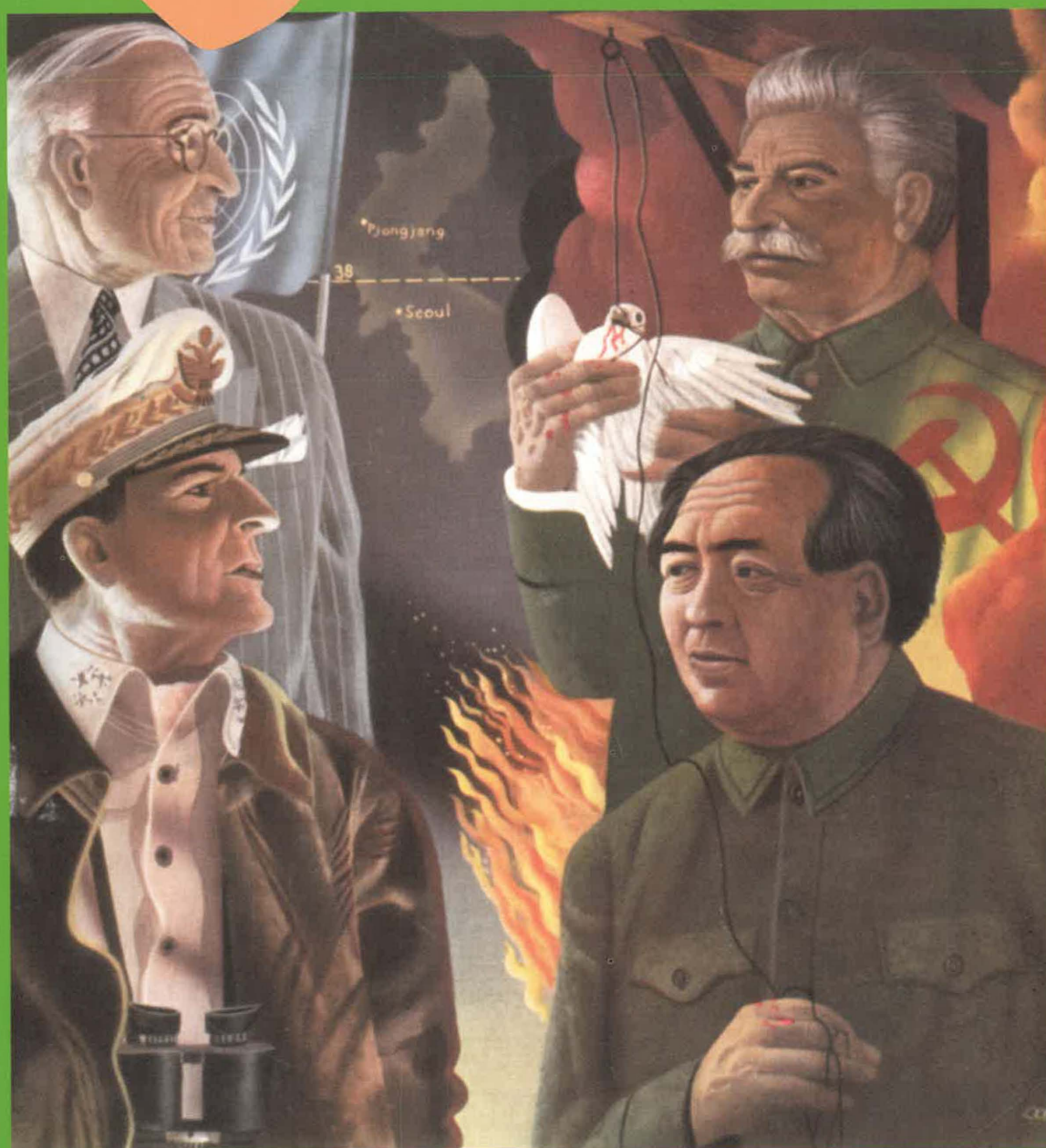


KLEIO

Onderzoek:
**De ideale
tekst**

‘Historisch
overzicht
vanaf 1900’
**voor
vmbo**

Boeken:
**Kuyper
en
De Koude
Oorlog**



Algemeen Bestuur

Peter Wester

voorzitter (KNHG, VVVO),
Denekamperstraat 28,
7588 PW Beuningen Ov.
Tel. 0541 - 552 061 (thuis)
westerkok@introweb.nl

Jan-Maarten de Wit

secretaris (Cevo en Cito/
tweede fase, Kleio),
Van den Berghweg 13,
6942 ZL Didam.
Tel. 0316 - 226 568.
jm.dewit@liemerscollege.nl

Maud Knook

penningmeester
(Commissie Didactiek en
activiteiten)
Ertskade 133,
1019 ED Amsterdam.
Tel. 020 - 418 55 10
piketknook@planet.nl

Marjan de Groot-Reuvekamp

vice-voorzitter
(Commissie PA-BO; SLO)
Rompertdreef 26,
5233 EK Den Bosch.
Tel. 073 - 642 06 92.
p.m.degroot@home.nl

Wim Duyff

(Commissie VMBO, nieuwe
onderbouw)
Karnstraat 6,
1445 KT Purmerend.
Tel. 0299 - 649 870.
w.duyff@planet.nl

Wendy Hinke-Michels

(Commissie VAVO, Commissie
Havo/Vwo)
Anninksweg 72,
7557 AH Hengelo
Tel. 074 - 242 96 86.
mwhinke@hotmail.com

Maas van Egdom

(redactie website)
Serenadestraat 19,
2402 JD Alphen a/d Rijn
Tel. 0172 - 415 071
mvanegdom@wanadoo.nl

**Berichten voor het VGN
Bestuur kunt u mailen of
opsturen aan de secretaris,
Jan-Maarten de Wit**

**VGN giro: 128701 t.n.v.
penningmeester VGN Stiens.
E-mail: info@vgnkleio.nl
Website: www.vgnkleio.nl**

**Kleio is het blad van de
Vereniging van docenten in
geschiedenis en staatsinrich-
ting in Nederland (VGN).
Leden ontvangen het gratis.
Wilt u lid worden? Aanmelding
is mogelijk via de VGN-site.**

Contributies 2006:

- Salaris t/m LB6 € 50
- Salaris vanaf LB7 € 60
- Docent met drie
of meer vakken € 35
- Baan van minder
dan 0,6 fte € 40
- Kennismakingslid € 25
(alleen voor studenten)
- Buitengewone leden, € 45
pensioen, VUT
- Partnerlidmaatschap € 70

Abonnement:

- Binnenland € 61
- Buitenland, Europa € 65
- Buitenland, overig € 75
- Losse nummers € 8
incl. verzendkosten

Leden- en abonnementen- administratie:

Administratiekantoor
H. Adema,
Aldlândsyk 50,
9051 DH Stiens.
Tel 058 - 257 54 47.
Fax 058 - 257 39 99.
henk_adema@hotmail.com

Redactie

Jan van Oudheusden,

voorzitter,
Massenetstraat 21,
5144 WP Waalwijk.
Tel. 0416 - 33 74 30.
jan.oudheusden@home.nl

Hans Pols,

secretaris,
Van Aerssenstraat 140,
2582 JT Den Haag.
Tel. 070 - 350 13 80.
j.pols@penta.nl

Carla van Bortel,

Langemeijerstraat 13,
5473 GS Heeswijk-Dinther.
Tel. 0413 - 29 29 96.
c.vanbortel@fss.uu.nl

Stefan Boom,

Graaf Janlaan 46,
1412 GH Naarden.
Tel. 035 - 694 87 42.
s.boom@hccnet.nl

Joke Noordstrand,

Lorentzplein 18,
2012 HG Haarlem.
Tel. 023 - 532 99 04.
j.noordstrand@worldmail.nl

Ger van der Drift,

Bouwlust 193,
3162 SB Rhooen.
Tel. 010 - 481 22 43.
g.vanderdrift@penta.nl

Erik Joosse

Hooglandse Kerkgracht 30,
2312 HV Leiden.
Tel. 071 - 512 81 31.
ejoosse@yahoo.com

Martijn Strobos,

Splinterlaan 12,
2352 SJ Leiderdorp.
Tel. 071 - 589 40 20.
stro@davinci-leiden.nl

Oscar Lanssen,

medewerker en correspondent VS,
History Department UNC.

Tineke Bogaerts,

eindredacteur,
Omloop-West 9,
3402 XM IJsselstein.
Tel. 030 - 688 35 76
Fax 030 - 688 84 59
c.bogaerts@hccnet.nl

ISSN 0165-6449

*Wilt u artikelen voor Kleio
toesturen aan de secretaris van
de redactie.
Berichten voor de Kleiokrante,
actualiteiten, mededelingen van
commissies, aankondigingen
en dergelijke kunnen naar de
eindredacteur.*

*Neem voor informatie over
adverteren in Kleio contact op
met de eindredacteur.*

Van de redactie

*'Meneer, voor wie bent u, voor
de Turken of voor de Arme-
niërs?'*

Ik durf te wedden dat menig
geschiedenisleraar vorige
maand door zijn leerlingen is
aangeklampt over de kwestie
van de Armeense genocide
uit 1915.
Arme docent!
Behalve in het uitmuntende
boek *Het moderne Turkije* van
Dirk Jan Zürcher was er niet
veel recente Nederlandstalige
literatuur voorhanden.
Maar dat was niet het enige
obstakel. Voordat hij zijn infor-
matie bijeen had kunnen
sprokkelen om samen met leer-
lingen het drama uit 1915 eens
geduldig van alle kanten tegen
het licht te houden, meldde
zich in de media een stoet
commentatoren die, niet
gehinderd door enige kennis,
loud and clear meningen ven-
tileerden over wel-of-geen-
genocide. Kom daar maar eens
tussen.

Michaël Zeeman in de Volks-
krant: *'Feiten, interpretaties
van die feiten en de weging van
die interpretaties hebben het
moeten afleggen tegen menin-
gen, hoe spontaner hoe beter, en
al die kekke meningen zijn mas-
kerades van overtuigingen'*.

Daar sta je dan met je goede
gedrag als leraar. Gewapend
met kennis wil je vooroordelen
te lijf, maar dat is niet sexy, en
als je niet oppast wordt het
opgevat als het moedwillig
kwetsen van de medemens in
diens heilige overtuiging.
Dan maar als troost *Kleio*
lezen. Gelukkig ook ditmaal
weer met een ruime keus uit
wetenswaardigheden, van de
toekomstige vmbo-examenstof
tot wat je van Dan Brown kunt
leren. Veel leesplezier!

Jan van Oudheusden

*Op het omslag: de voorkant van
het WP-Jaarboek 1951.*



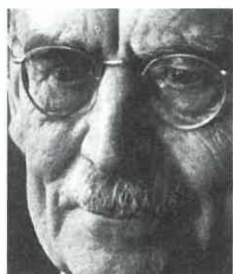
Wat je kunt leren van Dan Brown

2 Da Vinci Code

REMC0 MENKE

6 Het vmbo-examenprogramma en het Historisch Overzicht vanaf 1900

HUUB KURSTJENS, RONALD POLAK EN GERARD ROZING



Welke tekstkenmerken zorgen voor optimaal tekstbegrip?

18 De ideale schoolboektekst voor het vmbo

JENTINE LAND



Het CE 2006 havo, vwo en havo nieuw: Vietnam, Van Kind tot Burger en de oriëntatiekennis

22 Driestromenland

STEFAN BOOM

En verder

- 26 Op zoek naar nieuwe verhalendragers (Cees van der Kooij)
- 29 Kleioskoop: Zwartboek (Jan van Oudheusden)
- 32 Boek van de maand (Ger van der Drift en Erik Joosse)
- 36 Boeken
- 46 De canon van de commissie-Van Oostrom
- 48 VGNatuurlijk
- 50 Kleiokrant
- 53 Met de VGN in Roemenië



REMCO MENKE

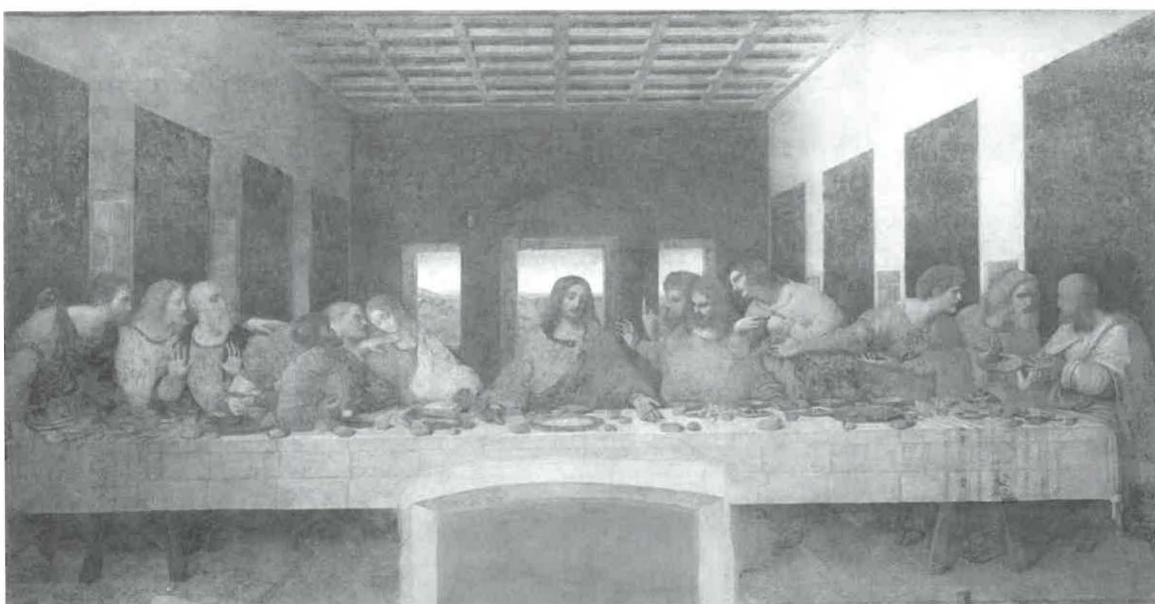
Met een spannende thriller over het verleden staat het boek *De Da Vinci Code* van auteur Dan Brown al maandenlang bovenaan de boeken top tien. Op het eerste gezicht bewijst dit succes het ongelijk van een omvangrijke groep klagende geschiedenisdocenten die bij hoog en laag beweren dat in deze vluchtige tijd geen vanzelfsprekende interesse voor hun vak meer bestaat. Maar heb je er wat aan?

Wat je kunt leren van Dan Brown

Da Vinci Code

Op 17 mei beleefde de hype rond *De Da Vinci Code* een nieuw hoogtepunt, want op die dag ging de verfilming van de gerenommeerde regisseur Ron Howard in première en sinds kort weet ik dat dit ook mijn leerlingen niet is ontgaan. Zo vertelde laatst een jongetje in de tweede klas dat er documenten bestaan die het geheim van de Heilige Graal onthullen. Eerlijk gezegd wist ik niet goed wat ik moest zeggen, vooral omdat ik geen idee had waarover hij het had. Hij merkte dat en begon uitvoerig uit te leggen dat er een lijst was gevonden met de namen van de bewakers van het geheim van de Heilige Graal. Dat deed mij denken aan het plot van Dan Browns boek, dat een goede vriend mij afgelopen zomer mij had uitgelegd. Tijdens een gezellige barbecue had hij het boek aangeraden met de woorden: 'Dat is echt iets voor jou!'

REMCO MENKE IS DOCENT
GESCHIEDENIS OP HET TEYLINGEN
COLLEGE, LOCATIE LEEUWENHORST
IN NOORDWIJKERHOUT.



Links: Leonardo da Vinci, 'Het laatste avondmaal' fresco in de Santa Maria della Grazie.

Onder: Maria Magdalena of toch Johannes?

Het binnendringen van de populaire cultuur in de schoolwereld maakt de positie van de geschiedenisdocent bepaald zorgwekkend. Terwijl hij vol enthousiasme probeert om zijn leerlingen wat kennis en vaardigheden bij te brengen, moet hij opboksen tegen een wijdverspreid geloof in achterhaalde opvattingen over het verleden, oude legenden, spannende complottheorieën en moderne mythen. Zo zijn er wereldwijd al meer dan veertig miljoen exemplaren verkocht van *De Da Vinci Code* en is de Nederlandse vertaling al aan de 48e druk toe. Dit is meer dan een miljoen exemplaren!

Door dit ongelooflijke succes kun je de inhoud van het boek niet langer negeren, want de kans is groot dat er leerlingen in de klas zitten die alleen iets hebben gehoord over de ontwikkeling van het christendom doordat de wereld in de ban is van de wilde fantasieën van thrillerschrijver Dan Brown.

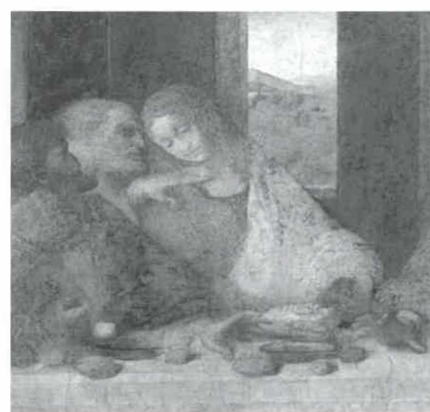
Toegegeven, op zich is het knap dat hij erin is geslaagd om dit onderwerp populair te maken. Helaas heeft hij meer energie gestoken in het bedenken van een spannend plot dan in het bestuderen van de bronnen, waardoor er weinig aandacht is voor de historische waarheid. Daardoor wordt de docent gedwongen te concurreren met Tom Hanks, die als Harvard-professor de opdrachtgever van een moord weet te ontmaskeren door een reeks van mysterieuze symbolen in bekende kunstwerken en historische gebouwen te ontcijferen.

En passant achterhaalt de beste man ook nog de ware geschiedenis van het christendom: Jezus is getrouwd geweest met Maria Magdalena en uit dat huwelijk is een dochter voortgekomen. De legende van de Heilige Graal zou verwijzen naar deze dochter en haar afstammelingen. Dit grote geheim zou bewaard worden door het geheime genootschap dat bekend staat als de Priorij van Sion, waarvan Leonardo da Vinci een van de grootmeesters geweest zou zijn.

Feit en fictie

Op zijn website zegt Dan Brown dat hij het boek geschreven heeft in de hoop dat het verhaal mensen zou aanzetten tot discussie over belangrijke onderwerpen als geloof, godsdienst en geschiedenis.¹ Verder vermeldt hij dat het boek een fictief verhaal is en dat de verwerkte theorieën worden besproken door fictieve figuren. Hij vindt dat zijn lezers zelf maar moeten concluderen wat historisch gezien waar is en wat niet. Wel geeft hij ook aan dat hij geïntrigeerd is door de door hem verwerkte ideeën en dat hij zelf in een aantal van die theorieën gelooft.²

In het boek wordt knap gesuggereerd dat het verhaal is gebaseerd op historische feiten door aan het begin een pagina op te nemen waar de belangrijkste zaken worden opgesomd onder het kopje *Feiten*. Er staat bijvoorbeeld dat er in 1975 geheime documenten zijn gevonden die bewijzen dat de Priorij van Sion in 1099 werd opgericht. Ook staat er dat



Opus Dei een sekte is die in verband gebracht wordt met hersenspoeling en een gevaarlijke vorm van zelfkastijding. Bovendien vindt de auteur het vermeldenswaard dat het hoofdkantoor van deze organisatie in New York is verbouwd voor 47 miljoen dollar. Kritische liefhebbers van het verleden doorzien al snel dat deze verzameling feiten eigenlijk niet veel voorstelt, maar het grote publiek heeft daar geen idee van of hecht er weinig waarde aan. In eerste instantie wil men gewoon een spannend boek lezen. En al lezend neemt men veel dingen mee als echt waar, of ze dat nu zijn of niet.

Schokkend vind ik dat bij de uiterst bescheiden verzameling feiten toch al iets staat dat aantoonbaar onjuist is. De middeleeuwse orde met de naam de Priorij van Sion was géén geheim genootschap. Deze organisatie was gevestigd in Jeruzalem en is in de zeventiende eeuw opgegaan in de Jezuïeten-

Bronnen

www.broodjeaap.nl
(zoektermen: Dan Brown + Da Vinci Code)

www.danbrown.com

www.nd.nl
(de website van het Nederlands Dagblad)
hier: Esther Gotink, *Chaos als Da Vinci Code plagiaat is* (7 maart 2006) en Wim Houtman, *De opgewarmde kliek van Dan Brown* (28 januari 2005)

www.opusdei.org
Het Opus Dei en de verfilming van de Da Vinci Code (12 januari 2006) en *De Da Vinci Code, de Rooms-katholieke Kerk en het Opus Dei* (31 mei 2004)

Lynn Picknett en Clive Prince,
The Templar Revelation (London 1997).

orde. Ook staat er dat er in 1975 in de Bibliothèque Nationale in Parijs geheime documenten zijn ontdekt, *Les dossiers secrets*, waaronder een lijst van grootmeesters met aansprekende namen als Isaac Newton en Leonardo da Vinci. Maar Dan Brown vertelt niet dat onderzoek heeft uitgewezen dat deze documenten vals waren.

Dat was al te lezen in het boek *Het heilige bloed en de heilige graal* uit 1982. De documenten zijn toen onderzocht en vals gebleken. De man die ze had geleverd aan de Britse schrijvers, een zekere Pierre Plantard, was beslist niet van onbesproken gedrag. In 1953 had hij al zes maanden gevangen gezeten voor valsheid in geschrifte. Een saillant detail is dat de Britse schrijvers van het boek in maart een rechtszaak tegen de uitgever van *De Da Vinci Code* hebben aangespannen wegens plagiaat. Dat heeft ze geen windeieren gelegd; de verkoop heeft aardig profiteerd van de gratis publiciteit. Op de eerste dag van de rechtszaak werden via Amazon ruim 3500 geïllustreerde exemplaren verkocht. De rechtszaak hebben zij overigens verloren.

Eigenlijk overbodig om te vermelden is, dat niet alleen het geheime genootschap nooit heeft bestaan, maar ook dat er

geen bewijs bestaat voor het grote geheim dat het zogenaamd zou bewaken: het huwelijk van Jezus en Maria Magdalena en het feit dat er tot in onze tijd nakomelingen bestaan.

Brown en de H. Maria Magdalena

Volgens Dan Brown's boek was Maria Magdalena geen dame van lichte zeden, maar is zij slachtoffer geworden van een complot waarbij vrouwen stelselmatig door de kerkleiders zijn gedomineerd en buiten zijn gesloten. Niet voor niets staat op de kapt van de Amerikaanse editie 'De grootste samenzwering van de afgelopen 2000 jaar'.³

Hoewel er geen bewijs bestaat voor deze stelling, is wel correct dat veel mensen denken dat Maria Magdalena een vrouw van lichte zeden was. De oorzaak daarvan is dat paus Gregorius I in de zesde eeuw haar officieel bestempelde als een zondige vrouw. Pas in 1969 erkende het Vaticaan dat deze visie niet klopt. De gedachte dat zij wel eens de vrouw van Jezus geweest kan zijn, komt voort uit het feit dat zij zowel bij de kruisiging als bij de graflegging van Jezus aanwezig was. Ook was zij de eerste aan wie Jezus na zijn verrijzenis verscheen.

Nu bestaat er een verwijzing naar en band met Jezus in een document uit de vierde eeuw, dat zestig jaar geleden bij Nag Hamadi in Egypte is gevonden. In dat zogenaamde Evangelie van Filippus staat: 'Drie vrouwen trokken altijd met de Heer op. Zijn moeder, zijn zuster en Maria Magdalena, die zijn metgezellin werd genoemd. Jezus hield op een andere wijze van haar dan van de andere leerlingen en hij kuste haar vaak'.⁴ Maar deze passage staat tegenover al die andere levensbeschrijvingen van Jezus waarin niets over dit toch interessante onderwerp is te vinden. Het geloof in een complot moet wel heel sterk zijn om aan te nemen dat de kerk erin is geslaagd om een dergelijke historische gebeurtenis uit de geschiedschrijving te houden.

Daarbij komt dat, volgens de theorie in *De Da Vinci Code*, Leonardo da Vinci op de hoogte is geweest van het huwelijk tussen Jezus en Maria Magdalena.

Aangezien er geen andere aanwijzing voor is dan de vage contouren van zijn muurschildering *Het Laatste Avondmaal* in de kerk Santa Maria delle Grazie kan deze theorie meteen worden verworpen. De vermeende vrouw aan Jezus' rechterzijde is, volgens alle gerenommeerde kunstkenneren, zijn lievelingsdiscipel Johannes, die in de Renaissance meestal als een mooie jongeman werd afgebeeld. Dit traditionele ideaalbeeld in combinatie met de ernstige vervaging van het schilderij, een gevolg van Leonardo's experimenteerdrijf, heeft ertoe geleid dat het gedaante veel weg heeft van een vrouw.⁵

Een ongekeerde populariteit

Door *De Da Vinci Code* is een nieuwe vorm van toerisme ontstaan. Een aanzienlijke stroom lezers bezoekt de gebouwen die een sleutelrol vervullen in de thriller, zoals het Louvre en Westminster Abbey. En laatst zag ik op het RTL-nieuws een reportage van Max Westerman over het hoofdkantoor van de Amerikaanse tak van het Opus Dei, dat is gevestigd in de bovenste verdieping van een wolkenkrabber in New York. De dienstdoende receptionist vertelde dat hele drommen toeristen langskomen om te kijken of zij de plek kunnen zien waar de vermeende misdrijven van deze katholieke organisatie zijn gepleegd. De receptionist kon de humor er wel vaninzien: 'Ik zeg altijd tegen hen dat de martelkamers in de kelders zijn, niet bovenin het gebouw.'

De officiële woordvoerder van Opus Dei, Marco Carroggio, heeft naar aanleiding van het uitkomen van de film besloten om voor het eerst zelf te reageren op de hype. In een interview voor de website van de organisatie stelt hij: 'Het probleem is dat het script een bepaalde groep mensen demoniseert. De Kerk wordt als een criminele bende gepresenteerd, die tweeduizend jaar lang een grote leugen ten koste van alles heeft willen verbergen. (...) Ik denk dat het beste antwoord daarop is de kennis over Christus te stimuleren. (...) We willen onze informatievoorziening vergroten door de deuren open te zetten voor degenen die het Opus Dei uit de eerste hand willen leren kennen.'⁶

Binnen de conservatieve organisatie is dus blijkbaar besloten in te spelen op de opgewekte interesse van het grote publiek om de eigen idealen over het voetlicht te brengen. En dat laatste is precies wat geschiedenisdocenten kunnen leren van de hele hype rond Dan Browns pseudo-intellectuele reli-thriller. Voordat de docent toekomt aan het overbrengen van interessante wetenswaardigheden en voordat hij nuttige vaardigheden kan aanleren, moet de interesse bij de leerlingen opgewekt worden. Van Dan Brown kunnen wij leren hoe dat moet. Mysterie, moord en liefde zijn de krachtigste elementen in zijn vuistdikke boek.

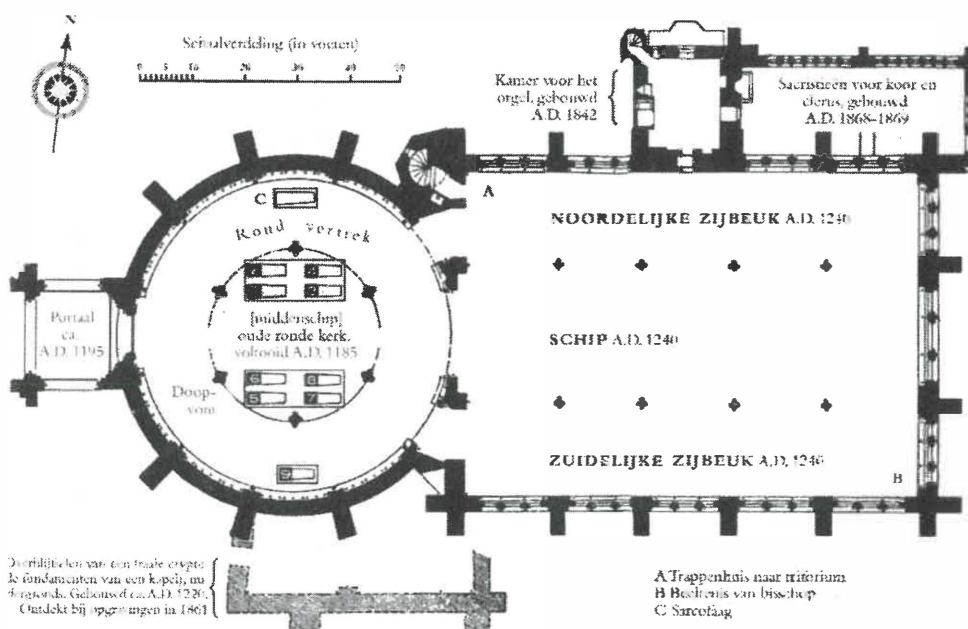
Waarom worden integriteit en saaiheid toch zo vaak met elkaar verward? Het is een misvatting om te denken dat het per definitie slecht is om handig gebruik te maken van een oppervlakkig verschijnsel als sensatiezucht. Zo kan aan de hand van gladiatorengevechten uitstekend worden uitgelegd hoezeer de Romeinse samenleving doortrokken was van een dwingende sociale hiërarchie. Onvrije mannen vchten ter meerdere eer en glorie van de rijke organisator, terwijl de vrouwen helemaal bovenaan in de arena plaats moesten nemen. Dat zijn veelzeggende details die aanspreken. Daardoor raken leerlingen enthousiast en is de kans groot dat zij

komen hoe die toch ooit konden hebben bestaan.

Eigenlijk is het trucje simpel en ouderwets: het opwekken van verwondering.

Noten

- 1 Letterlijk: 'My hope in writing this novel was that the story would serve as a catalyst and a springboard for people to discuss the important topics of faith, religion and history.'
Zie www.danbrown.com
- 2 Letterlijk: 'The Da Vinci Code is a novel and therefore a work of fiction. (...) I wrote this book essentially as a group of fictional characters exploring ideas that I found personally intriguing. (...) While it is my belief that some of the theories discussed by this characters may have merit, each individual reader must explore these characters' viewpoints and come to his or her own interpretations'.
Zie www.danbrown.com
- 3 Letterlijk: 'The greatest conspiracy of the past 2000 years'.
Zie www.danbrown.com
- 4 Zie: www.broodjeaap.nl (zoektermen: dan Brown en Da Vinci Code); deze website verwijst o.a. naar Jacob Slavenburg en Willem Glademans, *Ankh-Hermes, Nag Hammaadigeschriften* (1994); Jacob Slavenburg, *Valsheid in geschrifte, De gespleten pen van bijbelschrijvers* (1995).
Zie ook: www.nd.nl Wim Houtman, 'de opgewarmde klik van Dan Brown' (28 januari 2005).
- 5 Het idee dat Maria Magdalena staat afgebeeld op het Laatste Avondmaal heeft Dan Brown ontleend aan *The Templar Revelation*. Om het tegendeel te bewijzen wordt overigens ook vaak verwezen naar het schilderij Johannes de Doper van Da Vinci om aan te tonen dat hij mannen met vrouwelijke trekken tekende. Dit schilderij hangt in het Louvre.
- 6 Zie: www.opusdei.org 'het Opus Dei en de verfilming van *Da Vinci Code*' (12 januari 2006).



De Tempelkerk in Londen. 'De eenvoud van de cirkel', dacht Langdon. En daarna verviel hij in eigen fantasieën.

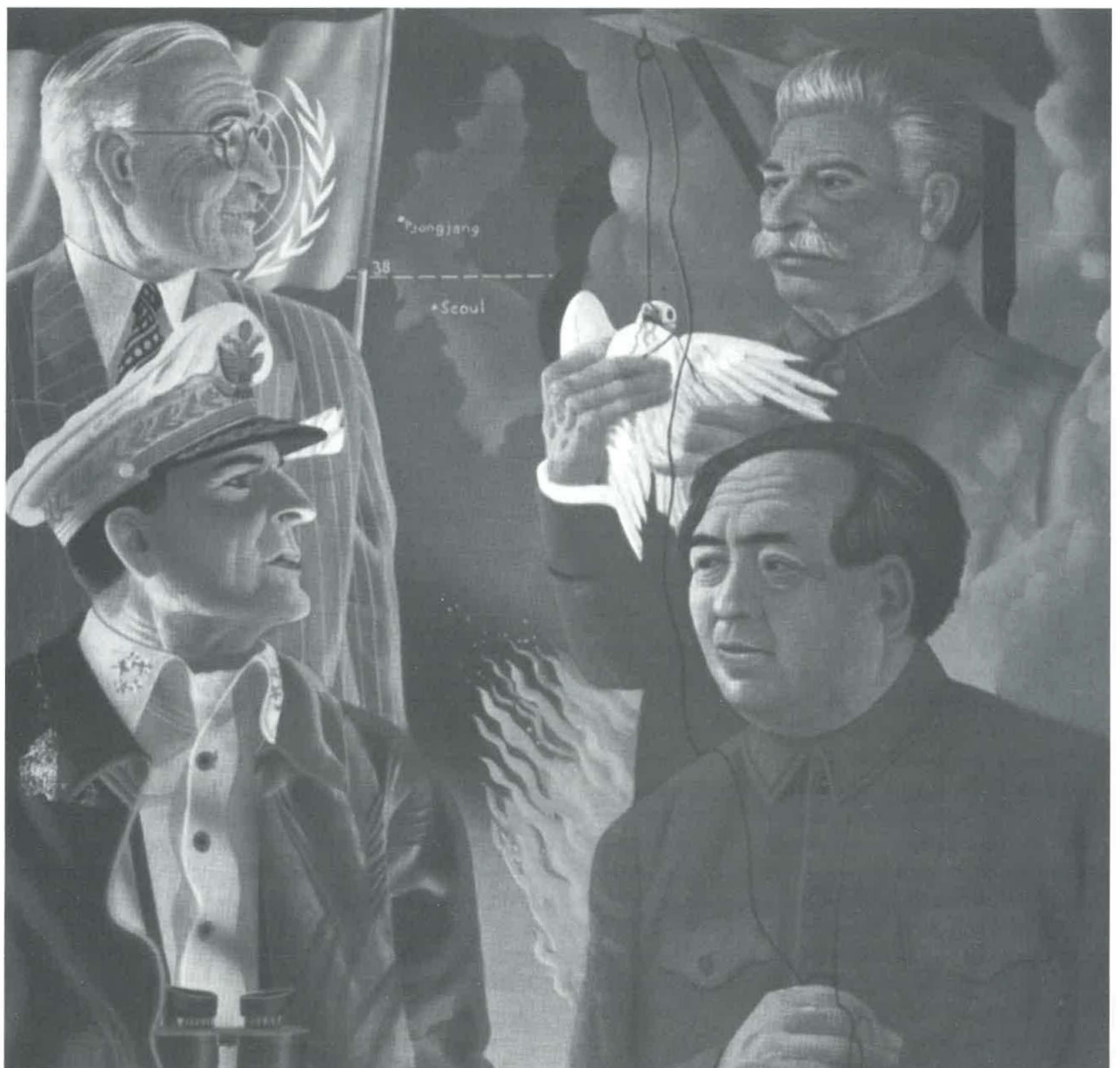
Begrijp mij niet verkeerd, ik ben er beslist geen voorstander van om mijn lessen maar wanhopig op te leuken uit vrees dat de leerlingen anders niet naar me luisteren. Die tactiek werkt niet. Leerlingen laten zich terecht niet zo makkelijk beet nemen. Maar het is ontzettend jammer dat de erudiete opstellers van het onderwijsprogramma, de makers van de geschiedenismethoden en de samenstellers van het eindexamen nog onvoldoende lijken te beseffen welke delen van het verleden interessant zijn voor leerlingen en welke absoluut niet. Dat wordt wel bewezen door het jongste eindexamenonderwerp: *Kind en Burger*.

steeds meer over het verleden willen weten.

Het tegenovergestelde is ook waar. Bij nietszeggende onderwerpen haken leerlingen al snel af. Zo heb ik pas na het verlaten van de schoolbanken ontdekt hoe interessant de Industriële Revolutie kan zijn. Dat gezeur over de spinning jenny sprak mij totaal niet aan. Hoewel ik zeer in geschiedenis geïnteresseerd was, wilde ik als puber niets weten van die bewuste periode. Als mijn docent was begonnen met sappige verhalen over alle misstanden in die tijd zou ik langer opgelet hebben in de klas om erachter te

Bij het klein onderhoud, dat dit jaar wordt verricht aan de examenprogramma's vmbo van de algemeen vormende vakken, is van de gelegenheid gebruik gemaakt om een aantal bezwaren tegen het huidige examenprogramma geschiedenis en staatsinrichting te ondervangen. Gerard Rozing (SLO), Ronald Polak (Cevo) en Huub Kurstjens (Cito) zetten in dit artikel uiteen wat er vanaf augustus 2007 zal veranderen.

Het vmbo examenprogramma en het 'Historisch Overzicht vanaf 1900'



Tot 2003 leek het centraal examen mavo sterk op dat van havo en vwo. Er was eenzelfde systematiek van jaarlijks twee onderwerpen, waarvan telkens één nieuw thema. Aan de hand van een stofomschrijving werden structuurbe-grippen en vaardigheden getoetst. In de loop van de jaren negentig werd de aanzet gegeven tot een nieuw examen-programma dat voor het eerst in 2003 werd geëxamineerd.

Al spoedig bleek, bijvoorbeeld op stu-diedagen, dat het veld niet erg ingenomen was met deze verandering. Nu was de wijziging ook niet zozeer tot stand gekomen op verzoek van geschiedenis-docenten, maar vooral als effect van de invoering van het vmbo. De inhoud van alle examenprogramma's, ook van de algemeen vormende vakken, stond voortaan in het teken van de wenselijk geachte doorstroomrelevantie. Dit beroepsvoorbereidend karakter werd dan ook duidelijk zichtbaar in de keuze en inhoud van de zes exameneenheden. De nieuwe eindtermen waren vooral te begrijpen vanuit de positie die aan het vak geschiedenis en staatsinrichting werd toegedacht, met name binnen de sector Zorg en Welzijn. De invulling van de exameneenheden was bovendien zeer globaal, met als gevolg onzekerheid bij veel docenten over wat er precies gekend moest worden.

Achtergrond: geschiedenis en algemene vorming in het vmbo

De ervaringen met de eerste vmbo-examens hebben de aanvankelijke bezorgdheid niet weggenomen. Veel docenten en leerlingen zijn van mening dat het examen vooral leesvaardigheid en historische vaardigheden betreft en veel minder de vakinhoudelijke elemen-ten van geschiedenis. Daarbij komt dat zowel docenten als leerlingen de elkaar deels overlappende kern- en verrijksdelen niet bijster interessant of relevant vinden. Dit hoeft geen verwondering te wekken. Min of meer als voorzetting van de vroegere mavo volgen de meeste leerlingen met geschiedenis in hun pakket de theoretische leerweg. De noodzaak van een exa-menprogramma dat is aangepast aan de sector waarin de leerlingen zitten, is daar minder sterk aanwezig dan bij de

Urenverdeling voor Geschiedenis en Staatsinrichting

Vergeleken met de huidige situatie, waarin alle niet centraal geëxamineerde kern-delen zijn voorgeschreven voor het schoolexamen, ontstaat in 2008 ruimte voor de behandeling van het historisch overzicht doordat niet alle overige kerndelen meer verplicht zijn. Onderstaand schema verduidelijkt dit. (Het aantal uren waarin het examenprogramma behandeld moet worden, is een richtlijn, een advies. Scholen mogen hiervan afwijken.) Een eenheid van 40 uur komt overeen met één lesuur jaarlijks. Het totaal aantal uren is dat van leerjaar 3 en 4 samen.

Oude situatie

BB	KB	GLTL
		40 uur voor 2 verrijksdelen
	40 uur extra (6,6 per kerndeel)	40 uur extra (6,6 per kerndeel)
6 kerndelen in 120 uur	6 kerndelen in 120 uur	6 kerndelen in 120 uur
Totaal 120 uur	Totaal 160 uur	Totaal 200 uur

Nieuwe situatie

BB	KB	GLTL
		40 uur voor GS/V/9
	40 uur extra	40 uur extra
GS/K/5 en GS/K/10 en tenminste 2 andere kerndelen in 120 uur	GS/K/5 en GS/K/10 en tenminste 3 andere kerndelen in 120 uur	GS/K/5 en GS/K/10 en tenminste 3 andere kerndelen in 120 uur
Totaal 120 uur	Totaal 160 uur	Totaal 200 uur

beroepsgerichte programma's. Toch zijn in het huidige examenprogramma veel aanwijzingen te vinden die wijzen in de richting van de sector Zorg en Welzijn. Dat doet geen recht aan de leerlingen die in de andere sectoren zitten.

Steeds meer docenten vinden dat het huidige examenprogramma weinig meer met het vak geschiedenis te maken heeft.

Dit geluid klonk luid en helder door, onder andere tijdens de door de VGN georganiseerde vmbo-studiedag ('Hoe concreter, hoe beter') in december 2005. Ook ontwikkelingen in de samenleving hebben ertoe bijgedragen dat het algemeen vormend karakter van het vak steeds belangrijker gevonden wordt. Men vraagt van geschiedenis iets anders dan een voorbereiding op een beroep binnen de sector Zorg en Welzijn. Men verwacht eerder een bredere, algemeen vormende opzet met oog op het toekomstige functioneren van leerlingen in de maatschappij en wil dus meer nadruk op overzichtsgeschiedenis of oriëntatie-kennis.

Het is duidelijk dat de zes bestaande exameneenheden aan deze vraag onvol-doende recht doen.

Klein onderhoud en een nieuwe opzet van CE en SE vanaf 2008

Deze opvattingen in onderwijs en samenleving hebben ertoe bijgedra-gen dat als onderdeel van het reguliere klein onderhoud van het examenpro-gramma een nieuwe exameneenheid 'Historisch Overzicht vanaf 1900' is toe-gevoegd. Met ingang van 2008 zal er daarnaast nóg een verandering doorgevoerd worden. Voortaan zullen dezelfde twee exameneenheden, het 'Historisch Overzicht vanaf 1900' en 'Staatsinrich-ting van Nederland', gedurende enkele jaren achtereen centraal geëxamineerd worden. Er komt dus een einde aan het tijdperk van wisselende onderwerpen. Deze verandering hangt samen met een aanpassing voor alle algemeen vormen-de vakken met ingang van 2009. Bij geschiedenis zullen de eenheden echter al met ingang van 2008 geëxami-neerd worden.

Na de jaarwisseling zullen aan alle vmbo-scholen in Nederland in ruime mate cd-roms ter beschikking gesteld worden met de gewijzigde examenprogramma's voor alle av-vakken. Daarop zijn ook de gespecificeerde eindtermen voor het CE-geschiedenis te vinden, inclusief het nieuwe onderwerp 'Historisch Overzicht vanaf 1900' met voorbeeldvragen.

In een komend nummer van *Kleio* zullen nadere mededelingen gedaan worden over het tijdstip en de wijze van aanbidding van deze informatie.

Op het eerste gezicht lijkt de invoering van een nieuwe exameneenheid bovenop de bestaande stof een verzwarende. Er is echter compensatie omdat scholen de vrijheid krijgen om bij het schoolexamen minder kerndelen te toetsen. Voor BB worden tenminste twee en voor KB en GLTL tenminste drie andere kerndelen voorgeschreven. Door deze compensatie ontstaat vanaf de derde klas ruimte voor het historisch overzicht.

'Staatsinrichting van Nederland'

Dit onderwerp wijkt in 2008 en daarna inhoudelijk niet veel af van het huidige kerndeel GS/K/5 Staatsinrichting. Naast enkele redactionele verbeteringen is aan het eind het woord 'referendum' toegevoegd. Vervallen is de eindterm 'een eigen standpunt weergeven over de vraag of iedereen in Nederland een beroep moet kunnen doen op alle grondrechten en dit standpunt toelichten'. Dat wil overigens niet zeggen dat er geen beroep meer gedaan kan worden op de vaardigheid een eigen standpunt te kunnen weergeven en toelichten. Dat is een leervaardigheid die in het centraal examen geëxamineerd blijft worden. Verder is het verrijksdeel 'Nederland en Europa' vervallen. Onderdelen van dit verrijksdeel zijn opgenomen in het 'Historisch Overzicht vanaf 1900'.

'Het Historisch Overzicht vanaf 1900'

Met de invoering van deze nieuwe exameneenheid is geprobeerd binnen

de mogelijkheden van het klein onderhoud tegemoet te komen aan de bezwaren tegen het bestaande programma. De periode is met opzet beperkt gehouden. Een overladen programma moet immers voorkomen worden, ook al is er door de vrijheid in de inrichting van het SE ruimte ontstaan.

Het 'Historisch Overzicht vanaf 1900' is relevant omdat het ontwikkelingen uit deze periode zijn, die de tijd waarin de leerlingen nu leven sterk beïnvloed hebben en nog steeds beïnvloeden. Bovendien is voor de les en voor de toetsing veel multimediamateriaal beschikbaar.

Een grotere herziening van het programma, dan wel integrale invoering van het CHMV-(De Rooy)-programma kan pas overwogen worden bij groot onderhoud, omdat zo iets meer voorbereiding vraagt dan nu mogelijk was.

Het kerndeel

Het kerndeel is onderverdeeld in zes perioden (voor BB in vijf perioden). Als rode draad fungeert een 'tijdbeeld van Nederland'. Dit biedt de mogelijkheid gegevens met behulp van bronnen in een juiste periode te plaatsen en een ontwikkeling van ruim honderd jaar zichtbaar te maken.

Voorafgaand aan periode 1 wordt voor KB en GLTL 'startpunt 1900' beschreven. Dit startpunt kan ontwikkelingen na 1900 verduidelijken, maar maakt geen onderdeel uit van de examinering.

In het overzicht is vermeld 'staatkundige kaart'. Het is niet de bedoeling dat leerlingen gedetailleerd kunnen aangeven hoe op een bepaald tijdstip bepaalde grenzen hebben gelopen, maar wel dat een kaart herkenbaar bij een bepaalde periode hoort als gevolg van bepaalde gebeurtenissen (bijvoorbeeld: Oost- en West-Duitsland of één Duitsland, de Sovjetunie of Rusland met voormalige Sovjetgebieden, etcetera).

In iedere periode worden belangwekkende gebeurtenissen of ontwikkelingen in Europa beschreven, met de nadruk op West-Europa.

Een beperkt aantal bekende personen is opgenomen als min of meer beeldbepalend voor een periode of gebeurtenis.

Hierdoor krijgt het overzicht een meer persoonlijke invulling en is (zijn) inleving (sopdrachten) mogelijk.

Kennis van het overzicht houdt in dat leerlingen na behandeling van de leerstof een globale notie van en inzicht in de belangrijkste gebeurtenissen en ontwikkelingen vanaf 1900 hebben.

Het overzicht dient als uitgangspunt voor de toetsing van de in het programma aangegeven vaardigheden en dient niet in de eerste plaats tot toetsing van gedetailleerde kennis.

Er wordt geen richtlijn gegeven voor de behandelingswijze van de afzonderlijke onderwerpen uit het historisch overzicht, maar het mag duidelijk zijn dat de omvang van de onderwerpen niet gelijk is aan elkaar.

Het overzicht is voor de drie leerwegen volgens eenzelfde systematiek uitgewerkt. Het kerndeel BB is beperkter van omvang dan dat van de andere leerwegen, doordat het overzicht begint bij 1914. Daarnaast is de uitwerking voor BB beperkter.

Het gebruik van verschillende handelingswerkwoorden zorgt ook voor een niveauonderscheid tussen de leerwegen. Zo komen voor BB de handelingswerkwoorden beschrijven en toepassen niet voor.

Het verrijksdeel

Voortaan zal er op het CE nog maar één verrijksdeel worden geëxamineerd. Het is gekoppeld aan het historisch overzicht.

De eindtermen van de bestaande zes verrijksdelen zijn niet helemaal verdwenen. Onderdelen ervan zijn terug te vinden in het nieuwe kerndeel 'Historisch Overzicht' en in het daarbij behorende verrijksdeel.

Het verrijksdeel heeft drie thema's die gespreid zijn over de periode die het kerndeel bestrijkt, dus vanaf 1900. De keuze wordt bepaald door de wens het kerndeel te verdiepen en te verbreden.

A De Sovjetunie is opgenomen als voorbeeld van een extreemlinkse dictatuur om een vergelijking te kunnen maken met Duitsland uit het kerndeel. Vanwege deze verdie-

ping is de periode tot 1941 gekozen en schrijft de nadere uitwerking geen complete behandeling van de Sovjetunie in deze periode voor.

- B Indonesië is gekozen als verdieping en verbreding van het kerndeel en sluit aan bij de eindterm over de nieuwe machtsverhoudingen als gevolg van de Tweede Wereldoorlog. Zo wordt ingegaan op het dekolonisatieproces, zij het alleen gekoppeld aan Nederland.
- C De brandhaard Israël/Palestina is een verbreding om historische achtergronden aan te reiken bij actuele ontwikkelingen in het Midden-Oosten. Gekozen is voor de periode vanaf het einde van de Tweede Wereldoorlog en de stichting van de staat Israël niet lang daarna tot het

Camp David akkoord van 1979. Een nog ruimere periode maakt het onderwerp te groot en te onevenwichtig in verhouding tot de twee andere thema's. En een tijdstip dichtbij het heden levert het probleem op dat het thema historisch nog te weinig uitgekristalliseerd is.

Door de laatste twee thema's kan ook enige aandacht besteed worden aan buiten-Europese geschiedenis.

Voorbeeldvragen

Om de invoering en de opzet van het nieuwe examenprogramma te verduidelijken zijn voorbeeldvragen gemaakt. Bij dit artikel zijn er enkele ter illustratie opgenomen. De bedoeling is om daarmee aan te geven dat enerzijds de vraagvormen niet wezenlijk anders zijn dan gebruikelijk in de examens en dat anderzijds het niet gaat om louter

Verleden, Heden, Toekomst, Advies van de Commissie Historische en Maatschappelijke Vorming (Enschede 2001), aldaar: de kenmerkende aspecten (bijlage 2 van het rapport)

H. Wagenaar (red.), *Geschiedenis voor de basisschool. Een domeinbeschrijving als resultaat van een cultuurpedagogische discussie* (PPON-onderzoek van de Cito-groep: Arnhem 2002)

J. van Oudheusden, *Historisch Overzicht 20ste eeuw* (Zutphen 2001)

A. Wilschut, P. Groenewegen, M. van Riesen, D. van Straten, *Sporenboekje* (Mavo, Havo en Vwo (Groningen 1998)

S. Boom, J. Greep, Sfinx. *Geschiedenis voor de tweede fase, gemeenschappelijk deel VWO. De 20ste eeuw* (Utrecht/ Zutphen 2003, tweede druk)

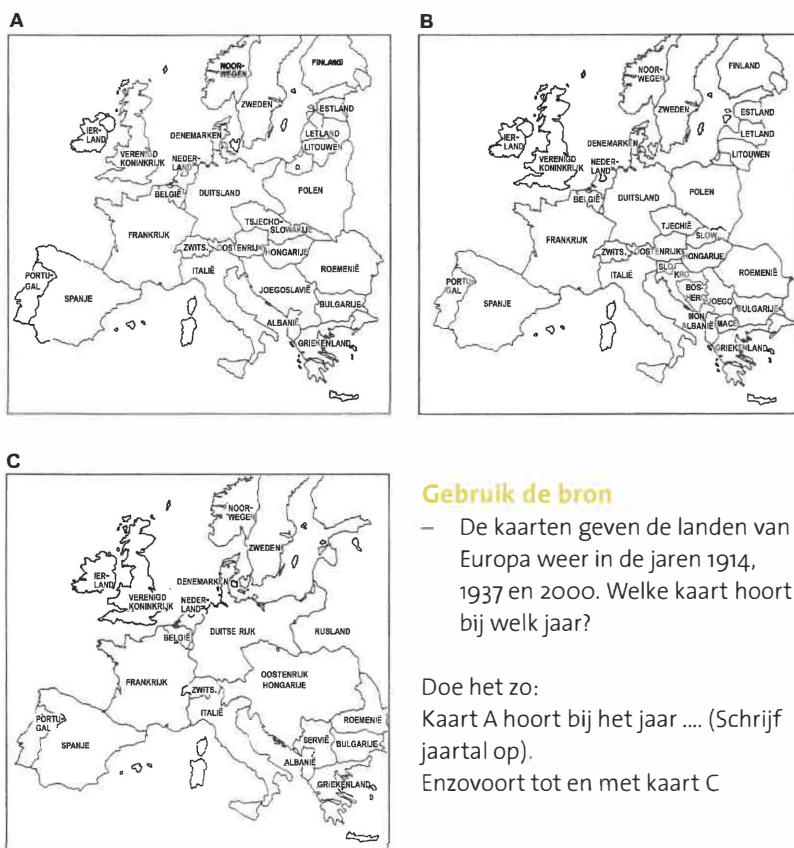
reproductieve vragen. Vaardigheden blijven een grote rol spelen in het examen.

Daarnaast wordt getracht de vragen zinvol en betekenisvol te maken voor de leerling in onze tijd.

Het examenprogramma in samenhang

De exameneenheid 'Historisch Overzicht vanaf 1900' vertoont onvermijdelijk hier en daar inhoudelijke overlap met de zes overige kerndelen van het examenprogramma. Elementen uit het schoolexamen kunnen hierdoor in een historische context geplaatst worden. De inhoud van de kerndelen is geen onderdeel van het 'Historisch Overzicht vanaf 1900'. Het overzicht is wel dienstbaar aan en ondersteunend voor de kerndelen.

En tot slot: met de nieuwe exameneenheid 'Historisch Overzicht vanaf 1900' wordt bovendien beoogd meer aansluiting te vinden bij de ontwikkelingen in het geschiedenisonderwijs in de bovenbouw havo/vwo.



Maximumscore 2

Kaart A hoort bij het jaar 1937
Kaart B hoort bij het jaar 2000
Kaart C hoort bij het jaar 1914

Gebruik de bron

- De kaarten geven de landen van Europa weer in de jaren 1914, 1937 en 2000. Welke kaart hoort bij welk jaar?

Doe het zo:
Kaart A hoort bij het jaar (Schrijf jaartal op).
Enzovoort tot en met kaart C

Indien 3 antwoorden juist 2
Indien een of twee antwoorden juist 1

Voorbeeld van een GLTL staatkundige kaart-vraag, die ook op de CD-Syllabus te vinden is.

Voorbeeldvragen voor BB

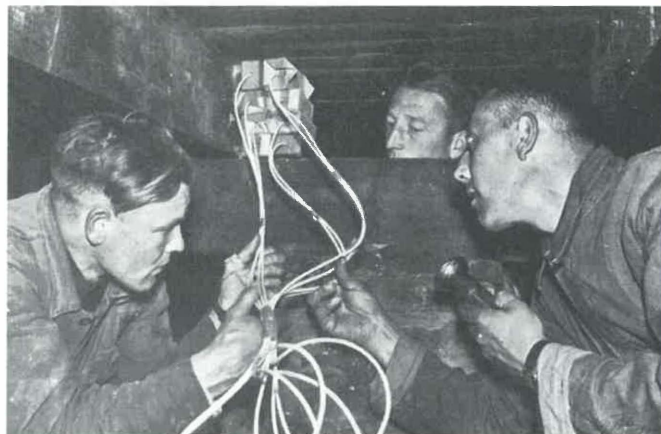
Enkele foto's van gebeurtenissen uit de Eerste en de Tweede Wereldoorlog in Nederland.

Bron 1



Koningin Wilhelmina keert terug naar Nederland.

Bron 3



Een knokploeg bereidt een bomaanslag voor in de strijd tegen de Duitse overheersing.

Bron 2



De opvang van Belgische vluchtelingen in het neutrale Nederland.

Gebruik bron 1, 2 en 3

- 1 Welke bron gaat over de tijd van de Eerste Wereldoorlog in Nederland? Schrijf alleen het nummer op.

Antwoord: bron 2 - **maximumscore 1**

Bron 4



De stad Nijmegen gebombardeerd.

Gebruik bron 4

- 2 Verklaar met behulp van de bron waarom er tijdens de Tweede Wereldoorlog meer slachtoffers onder de burgerbevolking zijn gevallen dan tijdens de Eerste Wereldoorlog. Uit het antwoord moet blijken dat er tijdens de Tweede Wereldoorlog veel steden gebombardeerd werden.

Maximumscore 1

Voorbeeldvragen voor KB

Vier bronnen; de drie van BB en een extra bron. Het niveauverschil zit in het feit dat er vier in plaats van drie foto's bekeken moeten worden en 'Interbellum' een moeilijker herkenbaar woord/periode is dan 'Eerste Wereldoorlog'.

Vier bronnen over de geschiedenis van Nederland

Bron 1



Koningin Wilhelmina keert terug naar Nederland.

Bron 2



De opvang van Belgische vluchtelingen in het neutrale Nederland.

Bron 3



Werklozen in de rij om te stempelen.

Bron 4



Een knokploeg bereidt een bomaanslag voor in de strijd tegen de Duitse overheersing.

Gebruik bron 1, 2, 3 en 4

- 3 Welke bron gaat over de periode van het Interbellum?
Schrijf alleen het nummer van de bron op.

Antwoord: bron 3 - 1 punt

Bron 5



Een krantenbericht van 19 juni 1942.

Gebruik bron 5

- 4 Waarom wordt er in de krant over ex-koningin Wilhelmina gesproken?
- A Omdat zij door de Duitsers gevangen was genomen.
 - B Omdat zij in Londen geen koningin genoemd mocht worden.
 - C Omdat zij niet meer erkend werd als koningin door de nazi's.
 - D Omdat zij was afgetreden als koningin van Nederland.

Antwoord: C - 1 punt

Voorbeeldvragen voor GL/TL

- 5 Waarom is het jaar 1917 zowel een belangrijk jaar voor de geschiedenis van Nederland als voor de geschiedenis van de Eerste Wereldoorlog?

belangrijk voor Nederland:

- A vanwege de Pacificatie
- B vanwege de Pacificatie
- C vanwege het begin van de schoolstrijd
- D vanwege het begin van de schoolstrijd

belangrijk voor de Eerste Wereldoorlog:

- vanwege de Russische overwinning op het Duitse leger
- vanwege de Russische Revolutie
- vanwege de Russische overwinning op het Duitse leger
- vanwege de Russische Revolutie

Antwoord: B - 1 punt

Bron 1

Vier teksten uit verschillende verdragen.

tekst 1

Alle mensen zijn vrij en gelijk geboren. Zij hebben een verstand en een geweten. Zij behoren zich tegenover elkaar in de geest van broederschap te gedragen.

tekst 2

De partijen komen overeen, dat een gewapende aanval tegen één of meer van de lidstaten als een aanval tegen haar allen zal worden beschouwd.

tekst 3

Het verwijderen van de bestaande belemmeringen vereist eensgezind optreden. Op deze manier garanderen we onze groei, het evenwicht in het handelsverkeer en de eerlijkheid in de concurrentie.

tekst 4

Wij hebben besloten onze krachten te verenigen om de internationale vrede en veiligheid te bewaren. Wij doen een beroep op de internationale instellingen om de economische en sociale vooruitgang van alle volken in de wereld te begunstigen.

Gebruik bron 1

- 6 Welke tekst is afkomstig uit het oprichtingsverdrag van de Europese Economische Gemeenschap in 1957?
- A tekst 1
 - B tekst 2
 - C tekst 3
 - D tekst 4

Antwoord: C - 1 punt

Voorbeeld van een Verrijkingsdeelvraag GL/TL bij het onderwerp Sovjetunie:

Bron 2



Gebruik bron 2

De bron laat arbeiders zien die een kanaal uitgraven. Stel je voor dat een voorstander en een tegenstander van het beleid van Stalin de bron bekijken. Er wordt aan beiden gevraagd een propaganda-onderschrift te maken bij de bron.

- 7 Bedenk bij de bron achtereenvolgens een propaganda-onderschrift van een mogelijke voorstander en tegenstander van het beleid van Stalin.

Doe het zo:

voorstander:
tegenstander:

Maximumscore 2

Voorbeeld van een juist antwoord is:

- voorstander: Sovjetburgers werken samen aan een goede toekomst van het land / door ons allemaal goed in te zetten, zal de Sovjetunie economisch machtig worden – score 1 punt
- tegenstander: Sovjetburgers betalen de prijs voor Stalins succes / economische vooruitgang over de rug van de Sovjetburgers – score 1 punt

Opmerking: het antwoord dient een duidelijk propagandistisch karakter te hebben.

Historisch overzicht vanaf 1900

Het nieuwe kern- en verrijgingsdeel (GS/K/10 en GS/V/9)

BB – GS/K/10

De kandidaat kan

elementen uit het dagelijkse leven in Nederland (inclusief wonen en werken, cultureel erfgoed en tijdbeeld) uit de vijf perioden van het historisch overzicht herkennen en in het juiste tijdsgewricht plaatsen.

- ontwikkelingen/uitvindingen op het gebied van infrastructuur, techniek, communicatiemiddelen, vervoer e.d.
- volkscultuur (kleding, uiterlijk, muziek, taalgebruik, feesten, rituelen, sport, film/fotografie e.d.)
- monumenten / ‘tastbare’ herinneringen / industrieel erfgoed
- archieven, musea en bibliotheken
- gebouwde omgeving en landschap

voor alle vijf perioden de staatkundige kaart als behorend tot deze periode herkennen.

2 De Eerste Wereldoorlog (1914-1918)

De kandidaat kan

de oorzaken, aanleiding, verloop en afloop van de Eerste Wereldoorlog herkennen.

- oorzaken: militarisme, nationalisme
- aanleiding: moord op kroonprins Frans Ferdinand van Oostenrijk-Hongarije in Sarajevo
- verloop: aanvankelijk enthousiasme

/ vrijwilligers / loopgravenoorlog in Noord-Frankrijk en België

- de Eerste Wereldoorlog gekenmerkt door: ‘moderne’ wapens en soort oorlogvoering / omvang en massaliteit / veel slachtoffers (vooral soldaten)
- afloop: wapenstilstand, vrede

de bondgenootschappen van Centraal en Geallieerden herkennen en noemen.

- Centraal: Duitsland en Oostenrijk-Hongarije
- Geallieerden: Frankrijk, Groot-Brittannië, Rusland (tot 1917) en de Verenigde Staten (vanaf 1917)

de kenmerkende gebeurtenissen en ontwikkelingen in Nederland herkennen en in het juiste tijdsgewricht plaatsen.

- neutraliteit / mobilisatie
- opvang Belgische vluchtelingen

3 Het Interbellum / herstel en crisis (1918-1939)

De kandidaat kan

enkele bepalingen van de Vrede van Versailles herkennen en noemen.

- strafbepalingen voor Duitsland: herstelbetalingen, gebiedsafstand

de gevolgen van de economische crisis voor het vertrouwen in de democratie in

Europa en in het bijzonder voor Duitsland herkennen.

- parlementaire democratie / Republiek van Weimar
- 1929: beurskrach op Wallstreet / wereldwijde economische crisis / Duitsland extra zwaar getroffen

de belangrijkste ontwikkelingen in Duitsland vanaf de Eerste Wereldoorlog en de opkomst van het nationaal-socialisme herkennen.

- kenmerken van nationaal-socialisme / NSDAP / dictatuur
- machtsovername (1933) / afschaffing parlementaire democratie / terreur / totalitair / bewapening / gebruik maken van bestaand antisemitisme / rassenleer / vervolging van ‘niet-ariërs’ bevolkingsgroepen en van politieke tegenstanders / concentratiekampen

de volgende persoon herkennen en noemen: Hitler (Führer).

de kenmerkende gebeurtenissen, persoon en ontwikkelingen in Nederland herkennen en in het juiste tijdsgewricht plaatsen.

- crisistijd / werkloosheid / stempelen / werkverschaffingsprojecten / handhaving neutraliteit
- persoon: Colijn

4 De Tweede Wereldoorlog (1939-1945)

De kandidaat kan

de oorzaken, begin, verloop en afloop van de Tweede Wereldoorlog herkennen en noemen.

- oorzaken: onvrede over armoede, werkloosheid en het Verdrag van Versailles versterken in Duitsland nationalistische gevoelens
- begin: inval van Duitsland in Polen
- verloop: Blitzkrieg, Groot-Brittannië houdt stand, aanval op de Sovjetunie, oorlog in Azië: Pearl Harbor, keerpunt: slag bij Stalingrad, D-Day de Tweede Wereldoorlog gekenmerkt door: 'moderne' wapens en soort oorlogvoering / totale oorlog / veel slachtoffers / bombardementen op steden
- afloop: Duitse overgave (mei 1945), Japanse overgave na atoombommen op Hiroshima en Nagasaki (augustus 1945) / einde Tweede Wereldoorlog / ontdekking vernietigingskampen / massamoorden / Holocaust

de kenmerkende gebeurtenissen, personen en ontwikkelingen in Nederland herkennen en in het juiste tijdsgewricht plaatsen.

- mobilisatie / Duitse inval (10 mei 1940) en bezetting / Nederlandse regering en koningshuis in ballingschap / NSB / Jodenvervolging / Februaristaking / deportaties (via doorgangskamp Westerbork naar vernietigingskampen zoals Auschwitz) / landverraders / razzia's / onderduiken / persoonsbewijzen / overleven in bezettingstijd / distributiesysteem met bonkaarten / hongervinter / bevrijding (5 mei 1945)
- personen: Anne Frank, koningin Wilhelmina
- jaarlijkse herdenkingen: 4 mei dodenherdenking, 5 mei Dag van de Vrijheid

5 Europa en de wereld (1945-1989)

De kandidaat kan

de nieuwe machtsverhoudingen tussen de Verenigde Staten (het Westen) en de Sovjetunie (het Oostblok) herkennen.

- Koude Oorlog / invloedssferen / IJzeren Gordijn / blokkade Berlijn / oprichting NAVO en Warschaupact / kernwapens als afschrikking

de volgende personen herkennen en noemen: Kennedy, Stalin en Chroesjtsjov.

enkele gebeurtenissen uit de Koude Oorlog en het einde van de Koude Oorlog in relatie tot wapenwedloop en hervormingspolitiek herkennen.

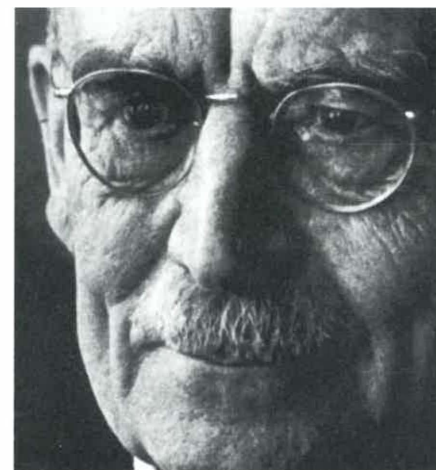
- bouw Berlijnse Muur / Cubacrisis / bewapeningswedloop
- val van de Berlijnse Muur / ineenstorting Oostblok

de volgende personen herkennen en noemen: Reagan en Gorbatsjov.

de Europese en internationale samenwerking herkennen.

- Verenigde Naties
- EGKS / (E)EG

de kenmerkende gebeurtenissen, personen en ontwikkelingen in Nederland herkennen en in het juiste tijdsgewricht plaatsen.



- economische veranderingen: Marshallplan / economische groei en welvaartsstijging / consumptiemaatschappij / opbouw verzorgingsstaat / sociaal-culturele veranderingen en toenemende pluriformiteit vanaf de jaren zestig: gastarbeid(ers) / jongerencultuur
- personen: Drees, koningin Juliana

6 Een nieuwe wereldorde (vanaf 1990)

De kandidaat kan

de gevolgen van het einde van de Koude Oorlog en de daardoor gewijzigde machtsverhoudingen herkennen.

- einde communistisch Oost-Europa / einde Sovjetunie / ontstaan van nieuwe staten / Duitse eenwording
- Verenigde Staten enige supermacht
- uitbreiding en veranderde rol van de NAVO (bestrijding terrorisme, samenwerking met voormalige tegenstanders uit Oost-Europa)
- terrorisme / 11 september 2001

de voortgaande samenwerking en uitbreiding van de EU herkennen.

- Europees Parlement / vorming EU / invoering van de euro

de kenmerkende gebeurtenissen, persoon en ontwikkelingen in Nederland herkennen en in het juiste tijdsgewricht plaatsen.

- economische groei in de jaren negentig / de verzorgingsstaat ter discussie
- de Nederlandse rechtsstaat / individualisering
- persoon: koningin Beatrix



de volgende personen herkennen en noemen: Churchill, Roosevelt.

de bondgenootschappen van As-mogendheden en Geallieerden herkennen en noemen.

- As-mogendheden: Duitsland, Italië en Japan
- Geallieerden: Groot-Brittannië, Sovjetunie (vanaf 1941), Verenigde Staten (vanaf 1941)

De kandidaat kan

elementen uit het dagelijkse leven in Nederland (inclusief wonen en werken, cultureel erfgoed en tijdbeeld) uit de zes perioden van het historisch overzicht herkennen en in het juiste tijdsgewricht plaatsen en toepassen.

- ontwikkelingen/uitvindingen op het gebied van infrastructuur, techniek, communicatiemiddelen, vervoer e.d.
- volkscultuur (kleding, uiterlijk, muziek, taalgebruik, feesten, rituelen, sport, film/fotografie e.d.)
- monumenten / 'tastbare' herinneringen / industrieel erfgoed
- archieven, musea en bibliotheken
- gebouwde omgeving en landschap

voor alle zes perioden de staatkundige kaart als behorend tot deze perioden herkennen en daarvoor een verklaring geven.

Startpunt 1900:

Rond 1900 was er in Europa sprake van een sterke industrialisatie. Veel Europese landen voerden een imperialistische politiek: voor de groeiende industrie moesten grondstoffen en afzetgebieden gevonden worden. Daarnaast begonnen verschillende groepen in de samenleving zich te organiseren. Zij voelden zich achtergesteld en kwamen op voor hun belangen.

1 Nederland (1900-1914)**De kandidaat kan**

de kenmerkende gebeurtenissen, personen en ontwikkelingen in Nederland herkennen en in het juiste tijdsgewricht plaatsen en toepassen.

- verzuiling: rooms-katholieken en protestanten (confessionelen), socialisten (sociaal-democraten), liberalen
- emancipatie van arbeiders (vakbonden) en vrouwen (de Eerste Feministische Golf)
- Pacificatie: algemeen kiesrecht (actief en passief kiesrecht) / schoolstrijd
- personen: Aletta Jacobs, P.J. Troelstra, A. Kuyper.

**2 De Eerste Wereldoorlog (1914-1918)****De kandidaat kan**

de oorzaken, aanleiding, verloop en afloop van de Eerste Wereldoorlog herkennen en beschrijven.

- oorzaken: militarisme, nationalisme, kolonialisme, industrialisatie, moderne (wapen)technieken, bondgenootschappen, vijandbeelden
- aanleiding: moord op kroonprins Frans Ferdinand van Oostenrijk-Hongarije in Sarajevo
- verloop: aanvankelijk enthousiasme / vrijwilligers / aanvalsplan Duitsland / loopgravenoorlog in Noord-Frankrijk en België
- de Eerste Wereldoorlog gekenmerkt door: 'moderne' wapens en soort oorlogvoering / omvang en massaliteit / veel slachtoffers (vooral soldaten) / propaganda / censuur / totale oorlog / gevolgen voor het dagelijks leven
- afloop: wapenstilstand, vrede

de bondgenootschappen van Centraal en Geallieerden herkennen, noemen en beschrijven.

- Centraal: Duitsland en Oostenrijk-Hongarije
- Geallieerden: Frankrijk, Groot-Brittannië, Rusland (tot 1917: uitbreken Russische communistische Revolutie) en de Verenigde Staten (vanaf 1917)

de kenmerkende gebeurtenissen en ontwikkelingen in Nederland herkennen en in het juiste tijdsgewricht plaatsen en toepassen.

- neutraliteit / mobilisatie
- handelsbelemmeringen / schaarste aan goederen / distributiesysteem met bonkaarten
- opvang Belgische vluchtelingen

3 Het Interbellum / herstel en crisis (1918-1939)**De kandidaat kan**

enkele bepalingen van de Vrede van Versailles herkennen en noemen.

- strafbepalingen voor Duitsland: herstelbetalingen, gebiedsafstand, demilitarisatie
- ontstaan van de Volkenbond

de gevolgen van de economische crisis voor het vertrouwen in de democratie in Europa en in het bijzonder voor Duitsland herkennen en beschrijven.

- parlementaire democratie / Republiek van Weimar
- 1929: beurscrash op Wallstreet / wereldwijde economische crisis / Duitsland extra zwaar getroffen

de belangrijkste ontwikkelingen in Duitsland vanaf de Eerste Wereldoorlog en de opkomst van het nationaal-socialisme, als voorbeeld van extreem rechtse dictatuur, herkennen en beschrijven.

- kenmerken van nationaal-socialisme in relatie tot het fascisme in Italië* / NSDAP / dictatuur
- machtsovername (1933) / afschaffing parlementaire democratie / terreur / gelijkschakeling / totalitair / indoctrinatie / Lebensraum / herbewapening / gebruik maken van bestaand antisemitisme / rassenleer / rassenwetten / discriminerende maatregelen / vervolging van 'niet-arische' bevolkingsgroepen en van politieke tegenstanders / concentratiekampen

* De belangrijkste ontwikkelingen in Italië vanaf de Eerste Wereldoorlog hoeven niet gekend te worden.

de volgende persoon herkennen, noemen en deze in de tijd plaatsen: Hitler (Führer).

de kenmerkende gebeurtenissen, persoon en ontwikkelingen in Nederland herkennen en in het juiste tijdsgewricht plaatsen en toepassen.

- crisistijd / werkloosheid / opkomst NSB / stempelen / werkverschaffingsprojecten / gevolg van de economische crisis voor de democratie / aanpassingspolitiek / handhaving neutraliteit
- persoon: Colijn



4 De Tweede Wereldoorlog (1939-1945)

De kandidaat kan

de oorzaken, begin, verloop en afloop van de Tweede Wereldoorlog herkennen, noemen en beschrijven.

- oorzaken: onvrede over armoede, werkloosheid en de bepalingen van het Verdrag van Versailles (wens tot revanche, meer grondgebied, herbe wapening) versterken in Duitsland nationalistische gevoelens
- begin: inval van Duitsland in Polen
- verloop: Blitzkrieg, Groot-Brittannië houdt stand, aanval op de Sovjet-unie, oorlog in Azië: Pearl Harbor, keerpunt: slag bij Stalingrad, D-Day / tweefrontenoorlog
- de Tweede Wereldoorlog gekenmerkt door: 'moderne' wapens en soort oorlogvoering / totale oorlog / veel

slachtoffers (veel meer burgerslachtoffers dan in de Eerste Wereldoorlog) / bombardementen op steden / propaganda / censuur

- afloop: Duitse overgave (mei 1945), Japanse overgave na atoombommen op Hiroshima en Nagasaki (augustus 1945) / einde Tweede Wereldoorlog / ontdekking vernietigingskampen / massamoorden / Holocaust

de volgende personen herkennen, noemen en deze in de tijd plaatsen: Churchill, Roosevelt.

de bondgenootschappen van As-mogendheden en Geallieerden herkennen, noemen en beschrijven.

- As-mogendheden: Duitsland, Italië en Japan
- Geallieerden: Groot-Brittannië, Sovjetunie (vanaf 1941), Verenigde Staten (vanaf 1941)

de kenmerkende gebeurtenissen, personen en ontwikkelingen in Nederland herkennen en in het juiste tijdsgewricht plaatsen en toepassen.

- mobilisatie / Duitse inval (10 mei 1940) en bezetting / Nederlandse regering en koningshuis in ballingschap / gelijkschakeling / NSB / Jodenvervolgung / Februaristaking / deportaties (via doorgangskamp Westerbork naar vernietigingskampen zoals Auschwitz) / collaboratie, aanpassing en verzet / 'goed en fout' / landverraders / censuur / razzia's / onderduiken / persoonsbewijzen / overleven in bezettingstijd / distributiesysteem met bonkaarten / hongerwinter / bevrijding (5 mei 1945)
- personen: Anne Frank, koningin Wilhelmina
- jaarlijkse herdenkingen: 4 mei dodenherdenking, 5 mei Dag van de Vrijheid

5 Europa en de wereld (1945-1989)

De kandidaat kan

de nieuwe machtsverhoudingen als gevolg van de Tweede Wereldoorlog herkennen en beschrijven.

- Europese mogendheden verzwakt / dekolonisatie

de nieuwe machtsverhoudingen tussen de Verenigde Staten (het Westen) en de Sovjetunie (het Oostblok) herkennen en beschrijven.

- Koude Oorlog / invloedssferen / IJzeren Gordijn / containment / blokkade Berlijn / oprichting NAVO en Warschaupact / ideologische tegenstelling tussen enerzijds kapitalisme en democratie, anderzijds communisme en dictatuur / kernwapens als afschrikking

de volgende personen herkennen, noemen en deze in de tijd plaatsen: Kennedy, Stalin en Chroesjtsjov.

enkele gebeurtenissen uit de Koude Oorlog en het einde van de Koude Oorlog in relatie tot wapenwedloop en hervormingspolitiek herkennen en beschrijven.

- bouw Berlijnse Muur / Cubacrisis / bewapeningswedloop
- glasnost / val van de Berlijnse Muur / ineenstorting Oostblok

de volgende personen herkennen, noemen en deze in de tijd plaatsen: Reagan en Gorbatsjov.

de Europese en internationale samenwerking herkennen en beschrijven.

- Verenigde Naties / Veiligheidsraad (samenstelling, vetorecht)
- EGKS / (E)EG

de kenmerkende gebeurtenissen, personen en ontwikkelingen in Nederland herkennen en in het juiste tijdsgewricht plaatsen en toepassen.

- economische veranderingen: Marshallplan / economische groei en welvaartsstijging / consumptiemaatschappij / opbouw verzorgingsstaat / oliecrisis / werkloosheid in de jaren tachtig
- sociaal-culturele veranderingen en toenemende pluriformiteit vanaf de jaren zestig: amerikanisering / gastarbeid(ers) / migranten (uit voormalige Nederlandse koloniën) / jongerencultuur / ontzuiling / Tweede Feministische Golf / kritiek op gezagsdragers
- personen: Drees, koningin Juliana

6 Een nieuwe wereldorde (vanaf 1990)

De kandidaat kan

de gevolgen van het einde van de Koude Oorlog en de daardoor gewijzigde machtsverhoudingen herkennen en beschrijven.

- einde communistisch Oost-Europa / einde Sovjetunie / ontstaan van nieuwe staten / Duitse eenwording
- herlevend nationalisme in Europa
- Verenigde Staten enige supermacht
- uitbreiding en veranderde rol van de NAVO (bestrijding terrorisme, samenwerking met voormalige tegenstanders uit Oost-Europa)
- terrorisme / 11 september 2001

de voortgaande samenwerking en uitbreiding van de EU herkennen en de gevolgen van de globalisering herkennen en beschrijven.

- Europees Parlement, Europese Commissie, Raad van Ministers / vorming EU / invoering van de euro / democratische controle / verschil in opvatting over de mate van Europese eenwording / Europese grondwet
- op wereldniveau: uitbreiding politieke, sociale en economische verbondenheid / gevolgen voor het dagelijks leven

de kenmerkende gebeurtenissen, persoon en ontwikkelingen in Nederland in het juiste tijdsgewricht plaatsen en toepassen.

- economische groei in jaren negentig / poldermodel (overlegeconomie) / de verzorgingsstaat ter discussie / bezorgdheid over nationale cultuur (identiteit)
- invloed van media (beelden)
- de Nederlandse rechtsstaat / religieuze pluriformiteit / multiculturele samenleving / secularisatie / individualisering
- persoon: koningin Beatrix

Verrijksdeel GS/V/9 (alleen voor GLTL)

De kandidaat kan

- A. de opkomst en de gevolgen van het communisme in de Sovjetunie, als voorbeeld van extreemlinkse dicta-

tuur, herkennen en beschrijven van de Russische Revolutie tot de Duitse inval in de Sovjetunie (1917 - 1941).

- Russische Revolutie / communisme / rol communistische partij in de Sovjetunie (USSR) / plan-economie / kenmerken van stalinisme: vervolging van tegenstanders, geheime politie, terreur, totalitair, indoctrinatie, censuur, showprocessen, strafkampen, zuiveringen, persoonsverheerlijking, propaganda

de volgende personen herkennen, noemen en deze in de tijd plaatsen: Lenin en Stalin.

- B. de gevolgen van het nationalisme in Indonesië, als voorbeeld van nationalisme, herkennen en beschrijven van de Japanse bezetting tot de onafhankelijkheid van Indonesië (1942 - 1949).
- Japanse bezetting / houding Japan en nationalisten ten opzichte van elkaar en van Nederland(ers) tijdens Tweede Wereldoorlog / uitroepen van Indonesische onafhankelijkheid na afloop van Tweede Wereldoorlog / herstel Nederlands gezag in Indonesië / verschillen in toekomstvisie van de Nederlandse regering (Verenigde Staten van Indonesië als federale staat in een unie met

Nederland) en van de Indonesische nationalisten (Republiek Indonesië als onafhankelijke eenheidsstaat) / het Indonesisch-Nederlands conflict 1945-1949 / nationalistische beweging en vrijheidsstrijd / politieke acties / aanwezigheid Nederlandse dienstplichtige militairen / rol van de VN en de VS / soevereiniteitsoverdracht

de volgende persoon herkennen, noemen en deze in de tijd plaatsen: Soekarno.

- C. het ontstaan en de gevolgen van de brandhaard Israël/Palestina herkennen en beschrijven van het einde van de Tweede Wereldoorlog tot het eerste vredesakkoord (1945 - 1979).
- het ontstaan van het probleem / wederzijdse aanspraken op gebied, diaspora, zionisme, doorwerking Tweede Wereldoorlog, Arabisch nationalisme, verdeelingsplan en rol van VN, stichting staat Israël, oorlogen van 1967 en 1973, PLO, rol van de VS, economische invloed, belang van olie, bezette gebieden, vredesakkoord Camp David

de volgende personen herkennen, noemen en deze in de tijd plaatsen: Ben Goerion, Sadat, Begin, Carter, Arafat.



Veel leerlingen van het vmbo hebben moeite met de leerteksten in hun schoolboeken.

Dit roept de vraag op welke tekstkenmerken zorgen voor optimaal tekstbegrip. Jentine

Land onderzocht voor haar promotie het effect voor tekstbegrip en tekstwaardering van

verschillende kenmerken van teksten in geschiedenischoolboeken. Ze vergeleek een

coherente en een gefragmenteerde tekst en een verhalende en een informerende tekst.

JENTINE LAND

De ideale schoolboektekst voor het vmbo

Welke tekstkenmerken zorgen voor optimaal tekstbegrip?

Lezen op het vmbo

De bakkers, metselaars, elektriciens, verzorgers en koks van de toekomst gaan naar de basisberoepsgerichte leerweg van het vmbo om daar tijdens praktijklessen hun beroep te leren. Deze leerlingen zijn dan ook voornamelijk praktisch ingesteld waardoor lezen niet iets is wat ze heel leuk vinden of vaak doen. Toch moeten ze op school teksten lezen, vooral bij een vak als geschiedenis. Teksten over de Franse revolutie, de Tweede Wereldoorlog of de industrialisatie. Teksten over onderwerpen die ver van hen afstaan en die gaan over gebeurtenissen die lang geleden plaatsvonden. Abstracte teksten en teksten die moeilijk zijn door hun opbouw, lengte of structuur. Het is dan ook niet verwonderlijk dat veel vmbo-leerlingen moeite hebben met de leerteksten in hun schoolboeken.

Er zijn veel elementen die invloed hebben op het leesgedrag van vmbo-leerlingen: de docent, de opvoeding, de thuissituatie, de leesmotivatie, enzovoort. Het zijn zaken waar we weinig invloed op hebben. Wel kunnen we de teksten die de leerlingen moeten lezen aanpassen. Kenmerken zoals de stijl en de structuur van een tekst bepalen immers voor een groot deel hoe makkelijk en met hoeveel plezier een lezer de tekst kan verwerken.

Teksten bij geschiedenis

In de boeken die gebruikt worden in het tweede leerjaar van het vmbo voor het vak geschiedenis komen veel verschillende teksten voor. Zo zijn in een aantal schoolboeken teksten opgenomen die personages bevatten en die verhalend geschreven zijn, terwijl in andere methoden vooral informerende leerteksten aangeboden worden¹. Ook is er een verschil tussen de tekststructuur in de verschillende methoden: in de ene komen teksten voor die een samenhangend geheel vormen: de zinnen zijn met elkaar verbonden door verbindingswoorden (connectieven) zoals *omdat*,

doordat, *en*, *ook*, *maar* en de tekst bestaat uit samenhangende hoofd- en bijzinnen. Ook komen er in deze teksten woorden voor die de verbanden tussen de zinnen verduidelijken zoals bijvoorbeeld *het probleem was*, *de oplossing was*, *ten eerste*, *ten tweede*, *vervolgens*.¹ In andere methoden zijn juist teksten opgenomen die geen samenhangend geheel vormen: de zinnen beginnen allemaal op een nieuwe regel en de verbanden tussen de zinnen worden niet expliciet gemaakt door connectieven of signalen als *het probleem is het volgende*.²

Blijkbaar hebben uitgevers verschillende ideeën over wat het gemakkelijkste te lezen is voor vmbo-leerlingen en van welke formulering de leerlingen het meeste zullen leren.

Vier tekstversies

In een experiment zijn we nagegaan welke tekstformuleringen het meeste effect hebben op het tekstbegrip en de tekstwaardering van vmbo-leerlingen.³ Hiervoor hebben we acht verschillende teksten gemaakt, die gebaseerd zijn op stukken die daadwerkelijk voorkomen

JENTINE LAND IS DOCENTE
NEDERLANDS EN AIO BIJ HET
UTRECHTSE ONDERZOEKS-
INSTITUUT VOOR LINGUISTIEK.

Verhalende versie van de tekst 'Luizen en vlooien'

Het is heel warm in het paleis en kroonprins Diederick doet een verkoelend middagdutje. Hij is nog maar 12 jaar, maar hij is nu al aanwezig bij een feest van Lodewijk de 14e. Lodewijk de 14e was in de 17e eeuw de Franse koning. Aan het hof van Lodewijk de 14e wist niemand iets van hygiëne en dat gaf twee grote problemen. Het eerste probleem heeft Jean al snel door. Hij schiet plotseling overeind.

'Gatsie, er lopen allemaal beestjes over me heen!' Snel roept hij een bediende. De bediende zegt blozend: 'Ja, wij hebben een probleem met luizen en vlooien omdat wij ons bijna nooit wassen. Daardoor zitten onze pruiken vol met die beestjes!' 'Waarom wassen jullie je niet?', vraagt Jean verbaasd.

'Omdat de koning wassen ongezond vindt', antwoordt de bediende.

'En weet je hoe de vlooien in de bedden komen?'

Jean schudt zijn hoofd. 'We moeten met onze pruiken op slapen en daardoor springen de vlooien 's nachts in de lakens.'

'Bah', denkt Jean. (...)

Fragment 1

Informerende versie van de tekst 'Luizen en vlooien'

Lodewijk de 14e was in de 17e eeuw de koning van Frankrijk en hij gaf vaak feesten. Dan nodigde hij prins en koningen van bevriende landen uit. Aan het hof van Lodewijk de 14e wist niemand iets van hygiëne en dat gaf twee grote problemen. Ten eerste liepen overal luizen en vlooien omdat de mensen zich bijna nooit wassen. Daardoor zaten de pruiken van de mensen vol met luizen en vlooien. Ze wassen zich niet omdat de koning wassen ongezond vond. Iedereen sliep 's nachts met zijn pruik op. Daardoor sprongen de luizen en vlooien 's nachts in de lakens. (...)

Fragment 2

Coherente versie van de tekst 'Het begin van de Tweede Wereldoorlog'

In 1933 werd Hitler de baas van Duitsland. Hitler wilde dat Duitsland de baas van de wereld zou worden want hij vond dat het Duitse volk veel beter was dan de andere volkeren.

Daarom wilde hij een oorlog beginnen. Hij wilde een groot leger opbouwen. Dit leger had extra veel wapens nodig en met die wapens wilde Hitler de wereld veroveren. Daarom werden er wapenfabrieken geopend. Het voordeel van de nieuwe wapenfabrieken was dat veel werklozen in de wapenfabrieken konden werken. Hierdoor werd het probleem met de werkloosheid in Duitsland opgelost. (...)

Fragment 3

Gefragmenteerde versie van de tekst 'Het begin van de Tweede Wereldoorlog'

In 1933 werd Hitler de baas van Duitsland.

Hitler vond dat Duitsland de baas van de wereld moest worden.

Hitler vond het Duitse volk veel beter dan de andere volkeren.

Hitler wilde een oorlog beginnen.

Hij wilde een groot leger opbouwen.

Het leger had extra veel wapens nodig. Met die wapens wilde Hitler de wereld veroveren.

Er werden wapenfabrieken geopend.

Werkloze Duitsers kregen werk in de wapenfabrieken.

De werkloosheid in Duitsland werd minder. (...)

Fragment 4

in methoden voor het vak geschiedenis op het vmbo.

Van zo'n tekst maakten we een verhalende versie met een personage dat in de directe rede aan het woord komt over de gebeurtenis en zijn gevoel daarbij. En een informerende versie met dezelfde tekstinhoud. Hierin worden de gebeurtenissen feitelijk en objectief geformuleerd zonder personage.

Een voorbeeld van een verhalende tekstversie is weergegeven in fragment 1.

Dezelfde tekst maar dan informeren geformuleerd, is weergegeven in fragment 2.

Ook de verschillen in de explicitering van de tekststructuur hebben we meegenomen in ons experiment. We hebben teksten gecreëerd waarin de verbanden tussen de zinnen heel expliciet gemaakt zijn door middel van connectieven en structuursignalen. Deze teksten noemden we de coherente teksten omdat de samenhang tussen de zinnen en tekstdelen expliciet was weergegeven. Een voorbeeld van een coherente tekst is weergegeven in fragment 3.

Tegenover deze coherente teksten creëerden we gefragmenteerde teksten met dezelfde inhoud als de coherente teksten: teksten waarbij iedere zin op een nieuwe regel begint en waarin de

verbanden in de tekst niet expliciet gemaakt zijn. Een voorbeeld van zo'n tekst is te zien in fragment 4.

Van alle acht teksten werden de vier versies aangeboden. Zo las een leerling een coherent verhalende tekstversie, een coherent informerende tekstversie, een gefragmenteerd verhalende tekstversie of een gefragmenteerd informerende tekstversie van één van de acht teksten.

Verwachtingen

Welke tekstversie leidt nu tot een beter tekstbegrip?

Aan de ene kant zou je verwachten dat wanneer leerlingen een tekst lezen met een personage erin, ze zich beter kunnen identificeren met de tekst. Ze hebben immers de mogelijkheid om mee te leven met de persoon. Dit zou dan een positieve invloed op het begrip hebben: de leerling leeft zich in, is meer betrokken bij de tekst en doet daardoor beter zijn best de tekst te begrijpen.

Aan de andere kant zou je juist kunnen betogen dat een personage in de tekst een negatief effect heeft op tekstbegrip. Immers, de leerling zou juist afgeleid kunnen worden van de hoofdzaken uit de tekst door alle bijzaken zoals gesprekken, omschrijvingen, gevoelens en emoties. Bovendien kan de verwach-

ting van de leerling een rol spelen. In een leertekst verwacht je immers geen emotionele uitweidingen of gesprekken tussen mensen. Doordat de verhalende tekstversies afwijken van de verwachtingen die een leertekst schept, kan de leerling in de war raken en de tekst minder goed begrijpen.

Deze laatste verwachting is voor ons het sterkst.

Voor de structuurverschillen hebben we ook tegengestelde verwachtingen. Aan de ene kant verwachten we dat een coherente tekst tot een beter tekstbegrip leidt dan een gefragmenteerde tekst. Immers, de leerling wordt geholpen door de connectieven en signaalwoorden om de verbanden in de tekst makkelijk te doorzien.

Aan de andere kant zou juist een gefragmenteerde tekst tot een beter begrip kunnen leiden omdat daarin geen abstracte woorden als 'omdat' en 'het gevolg' is voorkomen. Ook zou een gefragmenteerde tekst makkelijker te verwerken zijn omdat de zinnen over het

algemeen kort zijn. Het werkgeheugen wordt zo maar minimaal belast.

Echter, op basis van eerder onderzoek is de verwachting het sterkst dat een coherente tekst tot beter tekstbegrip leidt dan een gefragmenteerde tekst.⁴

Het experiment

Aan het experiment deden 561 vmbo-leerlingen mee uit de tweede klas van tien vmbo-scholen in de Randstad. In totaal las iedere leerling vier verschillende teksten. Uiteraard las iedere leerling steeds maar één versie van een bepaalde tekst.

De leerlingen kregen de opdracht de teksten rustig te lezen en daarna de vragen bij de tekst te maken. Het experiment nam, met uitleg en instructie een lesuur van 45 minuten in beslag.

Het meten van begrip en waardering

Bij de teksten stonden verschillende soorten vragen: meerkeuzevragen, een schemavraag, een sorteervraag en

een volgordevraag. Bij de schemavraag moesten de leerlingen zinnen uit de tekst zo in een schema invullen dat de verbanden tussen de zinnen overeenkwamen met de structuur in de tekst. Met een sorteervraag moesten ze termen uit de tekst die bij elkaar hoorden, samen in een cirkel plaatsen, zoals in voorbeeld 1. En bij de volgordevraag moest de chronologische ordening van zinnen uit de tekst aangegeven worden op een tijdbalk, zoals in voorbeeld 2.

Uit eerder onderzoek is gebleken dat schemavragen en volgordevragen goed weergeven hoe een leerling de tekst-informatie op een diep niveau verwerkt en begrepen heeft.⁵ Ook de sorteervraag is eerder gebruikt in onderzoek.⁶ Naast de begripsvragen kregen de leerlingen bij iedere tekst een lijst met stellingen over hun waardering voor de tekst. Ze moesten aangeven of ze het eens waren met bijvoorbeeld de stelling: *Ik heb deze tekst met plezier gelezen.* Of: *Ik vond deze tekst interessant.*

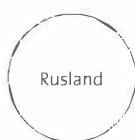
1: Sorteervraag bij een tekst over de Koude Oorlog.

Zet de nummers van de woorden en zinnen in de juiste cirkels. Iedere term mag je maar één keer gebruiken.

1. Communisme
2. West-Europa
3. Aan regels houden

4. Baas in Europa willen zijn
5. Oost-Europa
6. Helpen met wapens en geld

7. Atoombom
8. Sterk
9. Rijk



2: Tijdbalkvraag bij een tekst over de Koude Oorlog.

Zet de nummers van de gebeurtenissen in de goede volgorde in het tijdbalk hieronder. Er zijn twee zinnen die overblijven.

1. Amerika en Rusland willen allebei de baas zijn
2. Amerika krijgt het grootste deel van Europa
3. Amerika en Rusland blijven elkaar bedreigen
4. Iedereen is bang voor een Derde Wereldoorlog
5. De Tweede Wereldoorlog is afgelopen

6. Europa wordt verdeeld
7. Amerika en Rusland worden vijanden
8. Rusland gooit een atoombom
9. De Koude Oorlog is afgelopen
10. Rusland en Amerika blijven over



Resultaten

Uit een statistische analyse van de resultaten bleek het volgende. Leerlingen konden de begripsvragen beter beantwoorden als ze de informerende teksten gelezen hadden dan wanneer ze de verhalende teksten voorzien van een personage lazen. Verder bleek dat de leerlingen de begripsvragen beter beantwoordden wanneer ze een coherente tekstversie lazen dan wanneer ze een gefragmenteerde tekstversie lazen.

Wat betreft de waardering voor de tekstversies zijn slechts op twee waarderingsvragen effecten gevonden: leerlingen lazen de verhalende teksten met meer plezier en ze vonden deze teksten ook spannender dan de informerende teksten. Voor de coherente of gefragmenteerde teksten is geen verschil in tekstwaardering gevonden. De leerlingen waardeerden beide versies van de teksten hetzelfde.

Implicaties voor methoden

Wat betekenen de resultaten voor de schoolboekteksten op het vmbo? Uit dit experiment kan een aantal adviezen afgeleid worden voor de formulering van (geschiedenis)teksten in het vmbo.

Tekststructuur

Het experiment laat zien dat wanneer een tekst het doel heeft om begrepen te worden, de tekst het beste geformuleerd kan worden als een coherente, geïntegreerde tekst. Uitgevers die ervoor gekozen hebben om abstractere woorden zoals connectieven in vmbo-boeken te vermijden, hoeven dat niet te doen. De connectieven zorgen immers voor beter begrip. Ook zou een vmbo-tekst niet moeten bestaan uit eenvoudige en losstaande zinnen, maar dient deze als een geïntegreerd geheel aangeboden te worden. De tekst lijkt misschien moeilijker, maar de leerlingen begrijpen hem beter en daar gaat het om. Bovendien komen de leerlingen in het dagelijks leven ook meer coherente teksten tegen dan gefragmenteerde teksten (krantenberichten, folders, instructies, bijsluiters, enzovoort) en is het dus goed als ze op school oefenen met het lezen van deze teksten.

Tekstgenre

Uit de resultaten blijkt dat vmbo-leerlingen een tekst die informeren is geformuleerd, beter begrijpen dan een verhalende tekst met een personage, hoewel ze bij de verhalende teksten meer plezier ervaren. De mogelijkheid tot identificatie lijkt dus een negatief effect te hebben op tekstbegrip, maar zorgt wel voor meer leesplezier.

Als we adviezen willen formuleren voor de schoolboekteksten, moeten we op basis van dit experiment concluderen dat wanneer een tekst het doel heeft om informatie over te dragen die de leerlingen moeten leren en onthouden, hij het beste geformuleerd kan worden als een afstandelijke, zakelijke en feitelijke tekst zonder verhalende elementen. Heeft de tekst als enig doel om het plezier in lezen te vergroten, zonder dat de leerling er verder iets mee hoeft te doen of er iets van moet onthouden, dan kan een verhalende tekst aangeboden worden.

Vervolgonderzoek

Natuurlijk is dit advies erg globaal en slechts gebaseerd op enkele teksten. Er is dan ook meer onderzoek nodig. Zo is in dit experiment het onderwerp van de tekst geheel buiten beschouwing gelaten. Onterecht, want juist dát kan ertoe aanzetten een tekst te gaan lezen. Daarom moet met vervolgonderzoek nagegaan worden wat het effect van het onderwerp op het tekstbegrip en de tekstwaardering is en welke tekstkenmerken dan nog een rol spelen.

Ook de manier waarop tekstbegrip en tekstwaardering gemeten is, moet in vervolgonderzoek aandacht krijgen. Vragen die dan aan de orde moeten komen, zijn bijvoorbeeld: vinden leerlingen de schema- en volgordevragen leuk om te maken? Kunnen ze deze vragen echt goed of misschien wel beter beantwoorden dan traditionele vragen? Waar komt dat dan door? En welke methode van vragenstellen geeft het beste het tekstbegrip van vmbo-leerlingen weer? Verder moet nog eens goed nagegaan worden of de manipulatie van tekstkenmerken in de teksten optimaal is. Zijn de verhalende teksten wel echte verhalen en zijn de gesprekken niet te geforceerd? En hoe zit het met het fictieve aspect in een verhalende tekst?

Literatuur

J. Land, T. Sanders, L. Lentz & H. van den Bergh, 'Coherentie en identificatie in studieboeken. Een empirisch onderzoek naar tekstbegrip en tekstwaardering op het vmbo', in: *Tijdschrift voor Taalbeheersing* jg. 24(2002) 4, 281-302.

J. Land, T. Sanders, T. & H. van den Bergh, *Identificatie, coherentie en motivatie op het vmbo. Een onderzoek naar tekst- en lezerskenmerken die het tekstbegrip en de tekstwaardering van vmbo-leerlingen beïnvloeden* (Stichting Lezen: Amsterdam 2005).

D.S. McNamara, E. Kintsch & N.B. Songer, 'Are good texts always better? Interactions of textcoherence, background knowledge and levels of understanding in learning from text', in: *Cognition and Instruction* (1996) 14, 1-43.

Kortom: er liggen nog veel vragen open. Dit onderzoek hoopt een eerste aanzet te zijn tot het vinden van de antwoorden.

Voor meer informatie:
jentine.land@let.uu.nl

Noten

- 1 Zie *MeMo, Bronnen vmbo-b*.
- 2 Zie *Sporen vmbo-b*.
- 3 Zie Land, Sanders, Van den Bergh, 2005.
- 4 Zie Land, Sanders, Lentz en Van den Bergh, 2002.
- 5 Land et al., 2002,
- 6 McNamara, Kintsch & Songer, 1996.

Er zijn in 2006 in de tweede fase drie centrale examens geschiedenis afgenomen:

het vwo-examen, het reguliere havo-examen en het havo-examen nieuwe stijl

(het pilotexamen). Drie stromen: twee grote rivieren en een beekje.

Het nieuwe stijl-examen vormde het sluitstuk van de eerste twee jaar van het pilotproject

van de acht scholen die het CHMV-programma in praktijk brengen. In dit artikel zal niet

nader ingegaan worden op dit pilot-examen. In de tabellen met toetstechnische gegevens

krijgt het een plaats; een uitgebreide analyse van de resultaten is te vinden in het rapport

van de projectleiding van de pilot dat wordt uitgegeven door het Instituut voor

Geschiedenisdidactiek en op de website www.ivgd.nl te vinden is.

STEFAN BOOM

Driestromenland

CE 2006 havo/vwo en havo nieuw: Vietnam, Van Kind tot Burger en de oriëntatiekennis

De pers

De geschiedenisexamens van dit jaar zijn zonder al te grote ophef verlopen. Het lijkt of de examens in een wat rustiger vaarwater zijn gekomen. Werd vorig jaar op de voorpagina van de *NRC* nog naar aanleiding van het examenonderwerp 'Met de loep op Lancashire' door de redactie een lans gebroken voor het opstellen van een vaderlandse canon, nu stond de bespreking (door een vwo-kandidaat) 'gewoon' op de examenpagina. Nelleke Noordervliet, die vorig jaar in de *NRC* kritisch had gereageerd op het examen, leek er nu in *De Volkskrant* veel meer tevreden over. Jammer genoeg was er wel een draaikolkje: een erratum in het vwo-examen,

waar uit het antwoordmodel bleek dat volgens de examenmakers Korea en China in Zuidoost-Azië liggen. Omdat de kandidaten hierdoor in verwarring zouden kunnen zijn gebracht, dienden de correctoren bij deze vraag (een onderdeel van de stelopdracht) de punten op voorhand aan alle kandidaten toe te kennen.

De scholierensite van het LAKS

In het forum op de site van het Laks zijn veel klachten van examenkandidaten vastgelegd. Het beperkte aantal kandidaten dat zich daarbij laat horen en het beperkte aantal topics van de klachten valt daarbij op. Eén kandidaat begint, snijdt een onderwerp aan, en andere scholieren reageren daar weer op, waarop de eerste weer antwoordt etcetera. Toch is een aantal van hun klachten het vermelden waard. Veel opmerkingen werden gemaakt over woorden en begrippen die niet in

'het katern' stonden. Examenmakers maken het examen echter niet op grond van een katern, maar vanuit de stofomschrijving. Als een onderwerp voor het eerste jaar geëxamineerd wordt, is het examen al in de afrondingsfase als de katernen uitkomen.

Een veelgehoorde opmerking was, dat de leerlingen positief uit de examenzaal kwamen, dachten het redelijk tot goed gemaakt te hebben, maar bij het bekijken van de antwoorden dat gevoel volkomen kwijt raakten.

Veel leerlingen zien niet dat veel antwoorden 'een voorbeeld van een juist antwoord' zijn. Varianten kunnen door hun docent worden beloond met punten, binnen de marges van hun professionele oordeel. Het is zinvol als docenten hun leerlingen voor dit effect waarschuwen: uiteindelijk blijken zij meer punten te krijgen dan waar ze in eerste instantie op denken te kunnen rekenen.

STEFAN BOOM IS VERBONDEN AAN DE AFDELING EXAMENS VAN HET CITO.

De docenten

Op de VGN-site was hetzelfde effect zichtbaar op als op de site van hun leerlingen. Een klein aantal docenten raakte uitgebreid in debat met elkaar. Sommige collega's bespraken het hele examen, met veelal zeer kritische opmerkingen bij vragen en antwoorden, andere beperkten zich tot één topic. Er werd veel op elkaar gereageerd en in sommige gevallen ontstond er een lange reeks vertakte reacties.

Vooraf in het havo-forum werd indringend gediscussieerd over mogelijke antwoordvarianten die recht deden aan de vraag die gesteld was.

Voor beginnende docenten lijkt dat een goede steun die meer ervaren collegae hen kunnen bieden.

De centrale bijeenkomst van regiovoorzitters in Utrecht geeft ieder jaar aanwijzingen voor de interpretatie van het correctievoorschrift. Daarbij wordt ook een oordeel over het examen als geheel gegeven. Over het havo-examen werd gezegd dat het 'goed te doen, goed na te kijken' was, met 'meer kennisvragen dan vorig jaar. De vragen zijn duidelijk stapsgewijs opgebouwd'.

Ook was er kritiek:

'Het antwoordmodel haalt sommige antwoorden kunstmatig uit elkaar in twee elementen, terwijl dat dan niet duidelijk blijkt uit de vraag.

Gevolg: havisten antwoorden niet zoals het antwoordmodel veronderstelt.

Voorbeeld: vraag 1 en 12.'

'Het aandeel 'tekstverklaring' is aan de ruime kant. In Van Kind tot Burger kwamen enkele belangrijke aspecten niet aan de orde, zoals de grondwet van 1848.'

In de leerling-commentaren was door havisten al gewezen op de onduidelijkheid bij het uitsplitsen van een aantal antwoorden. De vragenmakers hebben dit gedaan om aan te geven dat een uitleg waarvoor twee punten gegeven wordt, twee elementen in het antwoord moet hebben. Bij de genoemde vragen was dat inderdaad minder duidelijk uit de vraagstelling af te leiden.

Bij een uitlegvraag verwachten de vragenmakers een meer productief antwoord van de kandidaten, een noem-vraag is meer reproductief. Daarom is

jaar	p'-waarde havo	pilot	p'-waarde vwo
2006	63,3	56,2	64,3
2005	59,6		63,3
2004	62,9		66,6
2003	54,6		59,4
2002	52,8		60,8
gemiddeld	58,6		62,8

Tabel 1: de moeilijkheidsgraad van het examen. Een p'-waarde tussen 40 en 70 betekent dat de toets een goede moeilijkheidsgraad heeft, onder de 40 dat de toets (te) moeilijk is, boven de 70 (te) makkelijk. (Bron: Cito, Arnhem)

	vwo	havo	pilot
Totaal aantal kandidaten	17.712	31.814	659
Steekproefgrootte	2.318	2.257	526
Aantal vragen	25	26	30
P'-waarde totale steekproef	0,64	0,63	0,56
P'-waarde, alleen jongens	0,64	0,62	0,57
P'-waarde, alleen meisjes	0,65	0,64	0,56
Maximumscore	86	77	78
Gemiddelde score	55,3	48,8	43,9
Normeringsterm	0,3	0,2	0,9
Gemiddeld cijfer	6,1	5,9	6,0
Percentage onvoldoendes (<5,5)	26	28	29
Standaardafwijking	9,5	8,8	8,5
Betrouwbaarheid (asympt. GLB)	0,75	0,75	0,82
Standaardmeetfout	4,7	4,4	4,4

Tabel 2: totaaloverzicht 2006. (Bron: Cito Arnhem)

het handig de leerlingen erop te wijzen dat bij een 'Leg uit...' vraag van hen verwacht wordt dat zij een uitgebreider antwoord geven dan bij een vraag als 'Noem (of geef) een reden ...'. Een leg uit-vraag krijgt in het algemeen twee, een noem-vraag slechts één scorepunt.

Het commentaar op het vwo-examen van de centrale bespreking was wat gedetailleerder in de algemene opmerkingen. En kritischer.

'Het vwo-examen was zeker niet te moeilijk, toch vallen de scores tegen'. De lengte was 'goed', de spreiding was 'bij Vietnam in orde; bij Nederland te veel vragen over de Verlichting. Veel onderwerpen zijn hier blijven liggen, met name de staatsrechtelijke kant (Thorbecke, 1848) en de godsdienstige kant (geen Kuyper en maar één vraag over de schoolstrijd, waarbij deze niet uitgelegd hoefde te worden)'. De bronnen waren 'niet te lang, niet

moeilijk; prent van Hahn wel overbekend. Bron 1 niet gedateerd!

Onderschriften bij de prenten maakt het te makkelijk. Niet nodig.'

De vraagstelling 'lijkt iets te verbeteren; iets bondiger formuleringen. Wel betere eindredactie nodig in verband met inconsequent woordgebruik (zie vraag 9 en 10: bron en foto; moeilijk te overwinnen en onoverwinnelijk). Ook foutief woordgebruik (vraag 6 'manier', terwijl het om de inhoud gaat)'. Het meest kritisch waren de opmerkingen over het correctievoorschrift:

'Sterk voor verbetering vatbaar. De antwoordvoorbeelden wijken ook qua benadering nogal eens af van wat leerlingen opschrijven. De gedachtegang van de vragenmaker is niet die van de leerling (bijvoorbeeld bij vraag 3). Dit maakt het examen op sommige punten moeilijk corrigeerbaar (zie ook: betoog). Mogelijk ligt hier een oorzaak voor de toch vrij matige scores.'

De volgende gebeurtenissen staan in willekeurige volgorde:
 1 Het Amerikaanse Congres neemt de Tonkin-resolutie aan.
 2 Johnson volgt Kennedy op als president.
 3 Boeddhistische monniken in Vietnam steken zichzelf in brand.
 4 Operatie Rolling Thunder gaat van start.
 5 De Verenigde Naties worden opgericht.
 6 Het Tet-offensief gaat van start.
 7 President Diem wordt afgezet.

3 havo/ 4 vwo

- 2p 3 ☐ Zet de gebeurtenissen in de juiste tijdvolgorde, van vroeger naar later. Noteer alleen de nummers.

Gebruik bron 5.
 Het Zeeuwsch Genootschap is een echte vertegenwoordiger van de Nederlandse Verlichting.

vwo

- 2p 16 ☐ Toon dit aan.

bron 5

In 1778 schrijft het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen een prijsvraag uit over de vraag: "Welke verbeteringen hebben de openbare scholen, ter meerdere beschaving van onze natie, nodig?" H.J. Krom, predikant in Middelburg, krijgt de hoofdprijs. In zijn bijdrage bespreekt hij uitgebreid de toestand van het bestaande onderwijs

- 1 De inrichting van ons schoolwezen is overal niet zodanig als men in een eeuw, waarin de
- 2 gelegenheid tot het bekomen en vermeerderen van kundigheden zich zo overvloedig
- 3 voordoet, wel zoude wensen (...) Het kan niet ontkend worden dat vele schoolmeesters,
- 4 vooral op het platteland, niet zeer geschikt zijn voor hun functie, waartoe meer vereist
- 5 wordt dan men zich doorgaans verbeeldt. Velen die er nimmer toe werden opgeleid, zijn
- 6 meer geschikt om achter de ploeg te gaan en de harde kluiten der aarde te breken dan om de
- 7 harten van de jeugd te vormen en van de nodige kundigheid te voorzien (...) De boeken die
- 8 in gebruik zijn, behelzen een gedeelte van de Heilige Schrift (de bijbel). Door het algemeen
- 9 gerammel en geraas heeft de meester nog werk genoeg zijn kleine scholier te verstaan en
- 10 naar behoren zijn fouten aan te wijzen en te verbeteren (...) De kinderen zijn steeds
- 11 benauwd voor de grillige gestrengheid van zulke meesters; ze zijn bijna zo bang voor 't
- 12 schoolgaan als voor de dood (...) De bullepezen (een soort zweep), leren riemen, rottingen,
- 13 stevige stok, de plak zelfs, te hard aangezet, kunnen treffende gevolgen nalaten. Een
- 14 onvoorziene slag tegen het hoofd kan snel de dood aanbrengen.

Gebruik bron 10.

Stel: de socialisten overwegen de prent van Hahn als een propagandaprent te gebruiken.

vwo

- 2p 23 ☐ Geef één argument waarom ze de prent wel en één argument waarom ze de prent niet kunnen gebruiken.

bron 10

In het socialistische blad *De Notenkraaker* van 2 april 1905 verschijnt onderstaande prent over de schoolstrijd van Albert Hahn

Titel: Vrijheid van geweten



Onderschrift

"Nou moedertje, je weet het wel goed, nietwaar? Stuur je ze naar de zondige 'openbare', dan is de hel onvermijdelijk het einde. Zend je ze echter naar onze broederschool, dan erf je de hemel en ... nou ja ... en elke week een kop bruine bonen met twee roggebroden."

Toelichting

Een broederschool is een rooms-katholieke school, de persoon links op de prent is gekleed als een pastoor (rooms-katholieke geestelijke).

De resultaten

Waren die scores wel zo matig?

De gegevens uit de toets- en itemanalyse doen anders vermoeden (zie tabel 1).

Als we de moeilijkheidsgraad nader bekijken, dan zien we dat in het havo examen de volgorde-vraag (3) net als vorig jaar te moeilijk bleek (p-waarde 26), ondanks de versoepeling van het correctievoorschrift. De vwo-leerlingen hebben hier minder moeite mee, vraag 4 is 'gewoon' gemaakt (met een p'-waarde van 58).

Er zaten in het vwo-examen drie (te) moeilijke vragen. Vraag 23 was de moeilijkste vraag voor de vwo-ers (p=27), vraag 7 (p=32) en vraag 16 (p=33) waren moeilijk.

De makkelijkste vragen uit het examen waren voor de havisten vraag 8 en 25 met een p'-waarde van respectievelijk 82 en 89. In het vwo-examen zaten meer te makkelijke vragen: 10, 15 en 20 met p'-waarden van 83, 83 en 85.

Kijken we naar de moeilijkheidsgraad per onderwerp dan is het Vietnamdeel bij havo gemakkelijker dan het Volksopvoedingdeel (Vietnam: p'-waarde 64,5 Volksopvoeding: p'-waarde 62,2).

Bij het vwo-examen is het beeld hetzelfde, Vietnam is makkelijker uitgevallen dan Volksopvoeding (Vietnam: p'-waarde 65,23 en Volksopvoeding: p'-waarde 63,4).

Dit sluit aan bij het beeld dat de examenmakers al hadden. Het Volksopvoeding onderwerp was taaier, moeilijker toegankelijk en minder aansprekend voor leerlingen dan het spannende Vietnam. Daar kon gebruik worden gemaakt van zijpaden als de grote stroom Vietnamfilms, muziek uit de Vietnamtijd en internetsites van allerlei aard over Vietnam en de gevolgen voor de Verenigde Staten. Gelukkig kon in de havo-stelopdracht hierop worden ingehaakt.

Staatsinrichting

In de commentaren van zowel de havo- als de vwo-docenten komt het gebrek aan aandacht voor onderdelen van het thema 'Van kind tot Burger, Volksopvoeding in Nederland' die de staatsinrichting betreffen naar voren.

Deze onderdelen zouden volgens de stofomschrijving bevestigd moeten worden in combinatie met het hoofdthema: de volksovervoeding in het onderwijs. En dat is niet eenvoudig.

Maar dit examen was het eerste van de vier openbare (en een geheim derde tijdvak) wat gemaakt wordt op grond van deze stofomschrijving. Wellicht lukt het incorporeren van staatsinrichtingselementen beter in de examens die nu in productie zijn. De nadruk van het thema ligt echter nu eenmaal bij de Volksopvoeding, en dus het onderwijs.

De stelopdracht

De vwo-docenten waren weinig te spreken over de stelopdracht (of, zoals zij het noemden: het betoog). De havo-docenten vonden de stelopdracht in hun examen leuk, aansprekend voor leerlingen en aansluitend bij wat zij in hun lessen hadden gedaan.

Stelopdrachten zijn ingewikkelde opdrachten voor de examenmakers. De term 'stelopdracht' is gekozen om het beeld van een 'opstel' waarbij een leerling op een creatieve wijze een verhaal schrijft, te vermijden. Het is geen betoog. Bij een betoog zouden de argumenten die genoemd worden, moeten kunnen worden gewogen en beoordeeld binnen het geheel van de bewijsvoering van het betoog. En dat is een zeer lastig probleem voor de constructie van een opgave voor een centrale geschiedenis-toets. Veel stelopdrachten voor vwo met een betoogachtige opzet blijven dan ook beperkt tot een verzameling losse vragen die in een vaak gekunstelde slotvraag eindigen.

De beoordeling van de stelopdrachten is al langer een aandachtspunt. Er blijken vooral bij deze opdrachten grote verschillen te bestaan tussen correctoren. Om die verschillen te verkleinen moeten de deelvragen en antwoorden van de stelopdracht meer 'dichtgetimmerd' worden, waardoor een voor ons essentieel element van een stelopdracht, de grotere vrijheid en armslag die hij een leerling biedt, weer teniet wordt gedaan.

In de afgelopen jaren zijn verschillende vormen van stelopdrachten uitgetoetst: met bronnen, zonder bronnen, een gefingeerde brief schrijven, presen-

Gebruik bron 3.

Op grond van deze bron komt een historicus tot de conclusie dat Nixon op dat moment nog gelooft in de dominotheorie.

2p 8 □ Geef een argument voor deze conclusie.

havo

bron 3

President Nixon maakt tijdens de verkiezingscampagne voor de Amerikaanse Senaat in de herfst van 1970 een rondreis door de Verenigde Staten om de Republikeinse kandidaten te steunen. In zijn memoires beschrijft hij hoe zijn bezoek wordt aangegrepen door jongeren om tegen de oorlog in Vietnam te protesteren

- 1 Bijna overal waar ik kwam tijdens de campagne waren groepen demonstranten. Toen ik in
- 2 New Jersey een zaal binnenging, strekte een jonge man zich naar mij uit en terwijl hij mijn
- 3 hand schudde, schreeuwde hij een paar obscene scheldwoorden naar me. Ik gaf de
- 4 veiligheidsagenten een teken dat ze niet hoefden in te grijpen en bleef hem aankijken terwijl
- 5 hij gilte: "Elke dag dat u deze oorlog voert, maakt u zich schuldig aan moord!" Ik zei tegen
- 6 hem, heel zacht, zodat hij een beetje voorover moest leunen om me te verstaan: "Ben je in
- 7 Vietnam geweest?" Hij leek verbaasd en aarzelde even voordat hij antwoordde: "Nee". Ik
- 8 keek hem opnieuw even aan voordat ik sprak: "Onze mannen vechten daar, zodat jij daar of
- 9 op een andere plek gedurende de rest van je leven niet hoeft te vechten." Nadat ik dit
- 10 gezegd had, verslapte zijn grip op mijn arm en ik liep rechtstreeks de zaal in.

Gebruik bron 9.

In deze bron geeft Van Houten zijn opvattingen over de maatschappelijke positie van de vrouw.

4p 20 □ Toon aan dat Van Houten hier tegen het liberale burgerschapsideaal ingaat en leg uit waardoor dit burgerschapsideaal voor de arbeidersklasse in de negentiende eeuw niet bereikbaar is.

vwo

bron 9

In 1877 publiceerde Samuel van Houten een artikel over de maatschappelijke positie van de vrouw

- 1 De opvatting dat alleen de ongehuwde vrouw voor haar levensonderhoud arbeid zoeken
- 2 moet, is naar mijn mening onjuist en moet ernstig bestreden worden. Een meisje behoort
- 3 een werkkring en zijn voordelen te zoeken op gelijke wijze als de mannen, als levenstaak,
- 4 om een nuttig lid der maatschappij te zijn; en het huwelijk moet hieraan (...) in hoofdzaak
- 5 niets veranderen.

taties opstellen, tentoonstellingen maken. Dat leidde tot leuke en aardige vondsten, maar welke meerwaarde hadden die? Het commentaar bleef, de klachten over de moeizame correctie konden wij niet oplossen.

De vernieuwing van het correctievoorschrift waarbij naast een uitgeschreven voorbeeld ook de elementen waaruit de stelopdracht moest bestaan werden gegeven, heeft niet tot een grote verbetering geleid. Althans, daar hebben de examenmakers weinig over vernomen.

De examens van 2007

Het thema 'Van kind tot burger' was aan de beurt om een stelopdracht te krijgen. Daarvoor bleek deze stofomschrijving echter niet erg geschikt. Lange lijnen bleken moeilijk te trekken, en leverden niet genoeg stof op voor een zinvolle stelopdracht.

Op grond van deze overwegingen heeft de cevo-vaksectie besloten dat er volgend jaar geen stelopdracht in de gebruikelijke zin in de havo- en vwo-examens opgenomen zal worden. In plaats daarvan zal aan de hand van een relevant thema per onderwerp in een aantal opeenvolgende vragen een doorsnede uit de stofomschrijving aan de

orde worden gesteld. Daarbij zal speciale aandacht besteed worden aan de toetsing van de vakspecifieke vaardigheden uit domein A. Er zal geen aanwijzing voor de kandidaten meer komen in de trant van 'Let op! Vraag 12 is een stelopdracht. Reserveer daarvoor voldoende tijd'. In de Kleiokrant op bladzijde 50 leest u meer hierover.

Ook een vernieuwing die volgend jaar zichtbaar zal zijn, is een volledige verandering van de lay-out. Dit gebeurt bij alle examens, waardoor de havo- en vwo-examens uiterlijk meer gaan lijken op de vmbo-(theorie)examens. Arial (11 punt) wordt het nieuwe lettertype. Deze schreefloze letter is transparanter en prettiger te lezen dan de Times Roman. Dat geldt voor de leerlingen, maar ook voor de (ouder wordende) docent ...

Over de manier waarop in het examen nieuwe stijl het programma van de CHMV wordt getoetst, zal in de komende maanden van gedachten worden gewisseld met alle belanghebbenden. Dat kan nu vanuit een concreet resultaat: er liggen twee examens, een eerste en een tweede tijdvak, die in de praktijk getoetst zijn. ■

In het kader van het nieuwe voorlichtingsbeleid Herdenking Tweede Wereldoorlog van het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport bezochten veertig PABO-studenten het concentratiekamp Ravensbrück bij Berlijn. De reis werd georganiseerd door het Herinneringscentrum Kamp Westerbork en het Landelijk Steunpunt Gast sprekers WO II in samenwerking met het Comité Vrouwen van Ravensbrück en de Mahn- und Gedenkstätte Ravensbrück. Twee leden van de commissie PA-BO, Francien van der Meer en Cees van der Kooij, maakten de reis mee.

CEES VAN DER KOOIJ

Op zoek naar nieuwe verhalendragers

Verslag van een geslaagd initiatief

'Raak de juiste snaar'

De Eenheid Oorlogsgetroffenen en Herinnering WO II is binnen het ministerie van VWS verantwoordelijk voor het jeugdvoorlichtingsbeleid. In de loop van 2005 kwam deze Eenheid, onder leiding van Puck Huising, met de nota *Raak de juiste snaar. Voorlichtingsbeleid herdenking WO II in de periode 2006 tot en met 2010*. Hierin wordt de missie van de Eenheid als volgt gedefinieerd: 'Het bevorderen van de instandhouding en verspreiding van kennis en inzicht met betrekking tot WO II om van daaruit primair bij jongeren en hun opvoeders bewustwording en empathie te creëren, opdat zij betekenis kunnen geven aan fundamentele grondrechten en vrijheid.'

Met het voorlichtingsbeleid wil VWS de historische achtergrond van 4 en 5 mei duidelijk maken via feitenkennis en

bewustwording in een tijd dat de generatie die de Tweede Wereldoorlog aan den lijve heeft meegemaakt, aan het wegvallen is. Als voornaamste doelgroep wordt het onderwijs gedefinieerd, waarbij de docenten omschreven worden als de 'verhalendragers van de toekomst', wanneer de directe ooggetuigen van de oorlog er niet meer zijn om het verhaal te doen. Het beleid is dan ook niet alleen gericht op de docenten, die nu werkzaam zijn in het onderwijs, maar ook op de leraren van de toekomst.

Hierin past het experiment om PABO-studenten een week lang samen met overlevenden te laten werken in een concentratiekamp. De educatieve staf van het Herinneringscentrum Kamp Westerbork, onder leiding van Erik Guns en Christel Tijen, nam de uitdaging aan en zette voor de studenten een program-

ma op in het kamp Ravensbrück, in Berlijn en in het Herinneringscentrum Kamp Westerbork. De PABO's werden aangeschreven. Dit leverde bijna veertig studenten op, die als groep eerst met elkaar kennismakten in het Verzetsmuseum in Amsterdam en vervolgens vanuit Deventer per bus naar Ravensbrück reisden.

Vrijwel alle PABO's waren vertegenwoordigd, met een merkwaardige witte vlek op de Nederlandse kaart in de strook Haarlem-Amsterdam-Almere.

Aan het werk in het kamp

Aangekomen bij Fürstenberg in de Strasse der Nationen, die eindigt in het concentratiekamp, werden de studenten gehuisvest in de jeugdherberg, die bleek te bestaan uit de gerestaureerde woningen van het kamppersoneel, voornamelijk die van de Aufseherinnen. Een bijzonder idee om daar nu in te



Boven: De groep Herdenking aan het werk onder leiding van Erik Guns.

Onder: Christel Tjenk met Selma van der Perre en Ernst Verduin, overlevenden van het concentratiekamp.

Foto's van Cees van der Kooij



wonen! De huizen van de SS-leiding stonden er achter, te vervallen...

Dr Matthias Heyl, Leiter Pädagogische Dienste in Ravensbrück – hij sprak uitstekend Nederlands! –, zorgde voor een introductie en een eerste verkenning van het kampterrein. Daarna werden de studenten in groepen ingedeeld en aan het werk gezet met een groot aantal historisch-didactische opdrachten.

De groepen werden begeleid door educatieve medewerkers van het Herinneringscentrum Kamp Westerbork, bijgestaan door bestuursleden van het Comité Vrouwen van Ravensbrück.

Een groepje studenten stelde een rondleiding over het kampterrein samen (met een foldertje). Andere groepen maakten een voorstel voor een nieuwe inrichting van de Nederlandse cel in de gevangenis, voor de inrichting van het

huis van commandant Gemmeker in Westerbork en een informatiekist over kamp Ravensbrück. Weer een andere groep maakte een draaiboek voor een herdenking op het kampterrein; een herdenking, die op de laatste dag ook echt uitgevoerd werd. Dagelijks werd er door een groep gewerkt aan het bijhouden van een weblog: www.ravensbruck.web-log.nl

Naast de enorme medewerking van de educatieve dienst van Ravensbrück – de faciliteiten in ruimte, apparatuur en informatie waren voortreffelijk, geen vraag was teveel – was de aanwezigheid van een aantal overlevenden van het kamp van onschatbare betekenis voor het welslagen van de werkzaamheden.

Het kamp – fraai gelegen aan een meer – is een ommuurd terrein, dat afgezien van de gevangenis, het crema-

torium en enige werkplaatsen nu leeg is. Niveauverschillen markeren de plaatsen van de barakken. Door de verhalen van de overlevenden – Stien Spier (bijgestaan door haar man Jo), Selma van der Perre (speciaal overgekomen uit Engeland), Ernst Verduin en Ruth Wallage – kreeg dit lieflijke, maar schuldige landschap de extra dimensie, die nodig was voor de studenten om doorleefd met de opdrachten bezig te kunnen zijn.

Afsluiting in Berlijn en Westerbork

Vervolgens ging de reis verder naar Berlijn, waar een bezoek gebracht werd aan het *Denkmal für die ermordeten Juden Europas*, het Holocaustmonument. Maar het hoogtepunt van het Berlijnse bezoek was de ontvangst op de Nederlandse ambassade, waar de groep – inmiddels uitgebreid met Puck Huitsing van het ministerie en Dirk Mulder, directeur van het Herinneringscentrum Kamp Westerbork, welkom geheten werd door de Nederlandse ambassadeur.

Alle groepen studenten deden verslag van hun werkzaamheden. De groep, die de informatiekist over Ravensbrück ontwikkelde, bood de kist aan de directrice van Kamp Ravensbrück aan. Daarna mocht de ambassade bezichtigd worden – met op het dak een fraai uitzicht over de stad – en waren er hapjes en drankjes als besluit van een week hard werken.

De terugreis voerde naar het Herinneringscentrum Kamp Westerbork, waar de groep op 4 mei tijdens de Dodenherdenking bloemen legde bij het monument op het kampterrein. Op de tocht naar het monument werden de muziek van Maarten Peters en het oplezen van kindernamen onderbroken door state-

Statements van de studenten

De essentie van het kwaad
moeten nieuwe generaties niet
verstoppen, niet vergeten,
maar bovenal niet accepteren.

Patrick

Een plek vol verdriet en pijn.
Je zou het willen vergeten.
Maar het zou nooit vergeten
moeten worden.

Jeroen

Dank zij de mensen uit de Tweede
Wereldoorlog mogen wij nu in
vrede leven.

Kim

De jood, de zigeuner, de homo,
de dikke jongen uit de klas,
het meisje met de hoofddoek;
mensen met een stempel.
Maar mensen, dat zijn ze
allemaal.

Nelleke

Het verleden is verleden,
Het heden is heden,
Maar verleden is ook heden.

Devon

Hoe je met vrijheid omgaat, leer
je van de mensen die gedwongen
hun vrijheid moesten opgeven.

Lieneke

De wil om te leven.
Met kracht in je hart.
Moed om te vertellen.
Over de littekens op je ziel.
Respect.

Anna

De toekomst bepaal jij, door
het verleden en het heden aan
elkaar te verbinden.

Patricia



Tijdens de herdenking in Westerbork werden kindernamen voorgelezen.

ments, die de studenten opgesteld hadden naar aanleiding van hun verblijf in Ravensbrück.

De kracht van de formule

De PABO-studenten zijn intensief bezig geweest met historisch-didactische thema's vanuit het perspectief van de Tweede Wereldoorlog. Uit de evaluaties komt naar voren dat het werken op de historische plek in combinatie met de gesprekken met de overlevenden een diepe indruk op de studenten heeft gemaakt. Een indruk die bepalend is voor hun verdere leven. Op een terugkombijeenkomst in Amersfoort, vlak bij het Kamp Amersfoort, deden ze verslag van wat ze met hun ervaringen gedaan hadden: colleges aan medestudenten, verslagen in hogeschoolkranten, powerpointpresentaties en rondleidingen van medestudenten in Westerbork.

De doelstelling van vws om nieuwe verhalendragers te creëren is geslaagd. Overlevende Ernst Verduin meldt in een interview in de *Volkscrant* (4 mei 2006) dat de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog bij pabo'ers in goede handen is.

Berlijncorrespondent Sander van Walsum noteerde uit zijn mond na de bijeenkomst in de ambassade: 'Dat hij het zelf te kwaad zou krijgen had hij wel voorzien. Maar hij was aangenaam verast door de ontvankelijkheid van de

studenten'. 'Ik heb sterke kerels zien huilen', zegt Verduin enigszins aangedaan. 'Grote mensen zijn het, en het worden goede leraren'.

Eén van de studenten – de Maastrichtse Tessa Franssen – formuleerde kernachtig waar het deze week om draaide: 'Wij zijn de oren voor de vorige generatie. Laten wij de stem zijn voor de volgende'.

Hoe nu verder?

Puck Huitsing kwam naar een vergadering van onze commissie om van gedachten te wisselen over de invulling van het jeugdvoorlichtingsbeleid. Daar werd duidelijk dat het ministerie ook voor 2007 geld beschikbaar zal stellen voor een reis van PABO-studenten naar een concentratiekamp. Een reis, waarbij studenten hopelijk weer overlevenden kunnen ontmoeten. Tevens is toen gesproken over de mogelijkheid een vergelijkbare reis te organiseren voor PABO-docenten.

Inmiddels heeft het Herinneringscentrum Kamp Westerbork een brief naar alle PABO's gestuurd met informatie over de studentenreis. Die brief bevat ook een peiling naar de belangstelling van docenten om deel te nemen aan een docentenreis.

De commissie PA-BO van de VGN ondersteunt beide initiatieven en zal betrokken zijn bij de verdere uitwerking ervan.



Transparanten-pakket voor de overheadprojector

Visuele Geschiedenis

5 banden - 400 transparanten

**visual
teach**

grootbeeldpresentaties

Visual Teach grootbeeldpresentaties

Een onbetaalbare les
voor slechts € 3,48.

Kan dat?



Bezoek ook onze site

- bekijk de transparanten
- win een serie
- bestel direct

www.visualteach.info



Visuele Geschiedenis: uw transparantenencyclopedie

400 transparanten: kaarten - bronnen - reconstructies - foto's - schema's - modellen



1 Het vak - Prehistorie

2 Oudheid - Middeleeuwen

3 1500 - 1900

4 1900 - 1945

5 1945 - nu

Een tijdbalk op elke transparant

Visuele Geschiedenis: uw

400 transparanten: 5 banden met elk 80

Over de nieuwe Visuele Geschiedenis

een project van Visual Teach in samenwerking met DK-Dorling Kindersley Londen, wereldleider in visualisering van kennis



Anticiperend op de nieuwe trends in het geschiedenisonderwijs hebben we het beste beeldmateriaal geselecteerd uit DK's schitterende historische atlanten en rijk geïllustreerde werken. Dit is aangevuld met mooi bronnenmateriaal van elders. Dit is vakkundig bewerkt tot grootbeeldpresentaties voor instructie - speciaal om een concept snel duidelijk te maken en de leerlingen met een goed geheugensteuntje zelfstandig verder te laten werken.

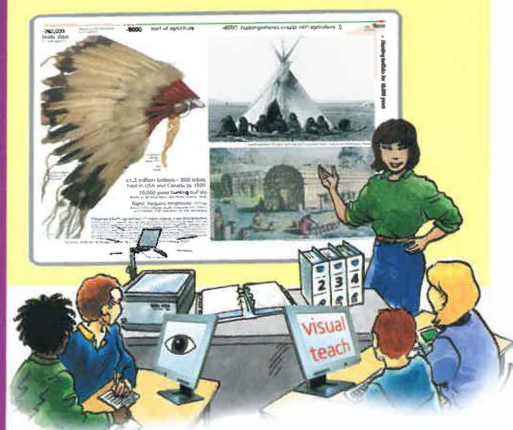
Wilt u een blijvende indruk achterlaten bij uw leerlingen, dan lukt dat hiermee gegarandeerd. Maar er is veel meer.

Dit materiaal, een waarachtig museum en een volledig kaartenassortiment, nodigt uit tot historisch denken en zoeken naar verbanden. Tijd balken op iedere transparant helpen de chronologie te ontdekken.

Met deze prachtige transparanten

- gaat u altijd van concrete bronnen naar abstract
- maakt u uw leerlingen enthousiast voor het vak
- komt u tegemoet aan zwakke leerlingen
- wordt chronologisch denken ontwikkeld.

Dit is effectief lesgeven!



Bezoek ook onze website

- Leer deze transparanten kennen
- Vraag gratis voorbeelden aan
- Win een band
- Bestel **vandaag**

www.visualteach.info

Visual Teach is de nieuwe naam van Transparenties To Educate TTE-Visueel



Band I Ons vak en Prehistorie

Module 1 Geschiedenis is PRACHTIG

- 6x Tijd, tijdsbesef, belangrijke tijd balken
- 6x Bronnen van de geschiedenis, onderzoek
- 6x Objectiviteit, standplaatsgebondenheid
- 12x Jagers-verzamelaars, landbouwtijdperk
- 10x Kolonialisme, industrieel tijdperk

Mod. 2 Jagers en eerste boeren

- 9x Kaarten, wereldkaarten
- 5x Ontstaan en verspreiding mens
- 9x Leven als jagers en verzamelaars
- 8x Uitvinding landbouw en veeteelt
- 9x Eerste boerendorpen in Europa en Azië en de complexe samenleving van Egypte

II Oudheid en Middeleeuwen

Mod. 3 'Hogere' culturen en klassieke tijd

- 9x Kaarten, wereldkaarten
- 8x Stedelijke culturen: ontstaan schrift, rekenen enz.
- 9x Midden Oosten - Grieken 9x Romeinen - Europa
- 9x Vroege culturen in Afrika, Verre Oosten en Amerika
- 5x Ontstaan en verbreiding wereldreligies

Mod. 4 Middeleeuwen - ontdekkingen

- 8x De feodale wereld
- 8x Verbreiding Islam - Kruistochten
- 8x Late Middeleeuwen, opkomst handel en steden
- 6x Ontdekking van de wereld
- 6x Rijken in het Oosten en Afrika
- 3x Amerika tot en met Columbus

III 1500-1800

Mod. 5 1500-1800

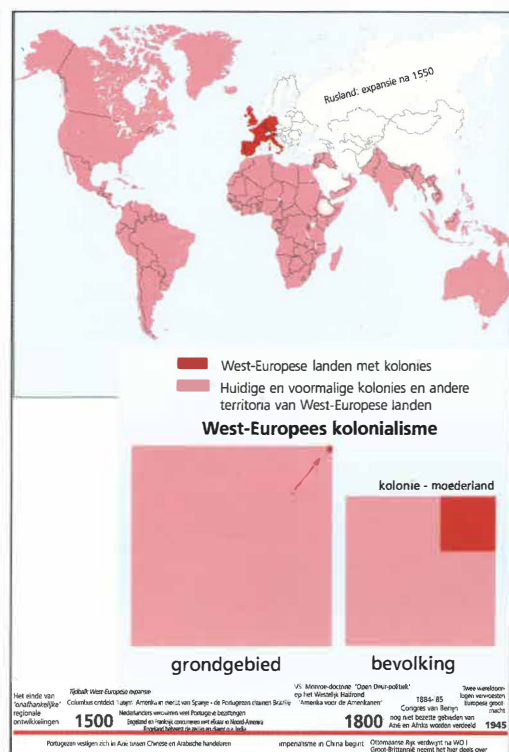
- 9x Renaissance
- 8x Handel - p
- 9x Culturen bu
- 8x Absolutisme
- 7x Verlichting
- Mod. 6 1800-1900
- 3x Am. Burger
- 8x Industrialis
- 8x Sociale vra
- 3x Technologis
- 5x Afrika, Azië
- 5x VS - immig

Een grote hoeveelheid informatie in één oogopslag overzichtelijk



Elke compositie zet onmiddellijk aan tot actief historisch denken zodra u de transparant oplegt. De tijd balk zorgt voor het overzicht.

Krachtige visuele prikkels, snelle begripvorming, sterke geheugensteuntjes



Transparantenencyclopedia

Transparanten verdeeld over 2 modules



Een museum in uw vaklokaal
Een volledig kaartenassortiment

Complete dekking
Modulesysteem

Nederlandstalig

Een helder licht op het vak



De Nieuwe **Transparanten Encyclopedie Geschiedenis** bevat ook de verfijnde historische kaarten uit de nieuwe, rijk geïllustreerde 'DK Atlas van de Wereldgeschiedenis'. De nieuwste computertechnologie is gebruikt en de laatste historische inzichten zijn verwerkt.

Er zijn maar liefst 400 historische transparanten ontworpen en systematisch geordend in de vijf banden. Elke band is verdeeld in 16 hoofdstukken, elk met gevarieerd beeldmateriaal. Ook leerlingen vinden hier eenvoudig basisinformatie en pakkende beelden voor bij hun presentatie.

Docententekst op het scherm!

Geprojecteerd in een kleine letter worden basisgegevens of stimulerende vragen aangegeeft. Elke transparant is gemaakt om ad hoc te worden gebruikt, zonder een afzonderlijke handleiding te raadplegen. Ook kunnen leerlingen er zelfstandig mee vooruit.

Bestel nu

Met de bestelbon kunt u elke band afzonderlijk bestellen. Ook is het mogelijk te kiezen uit 10 losse modules, die al vanaf € 189 leverbaar zijn. Het geheel van 5 ringbanden verwerft u met een gemiddelde prijs per sheet van slechts € 3,48.

Welke keuze u ook maakt, u verwerft altijd een grote variatie aan prachtig instructiemateriaal, *direct bruikbaar* - een mooie ondersteuning bij uw dagelijks werk. Bestel nu!

Naar Eén Wereld

0 De nieuwe tijd
matie - dagelijks leven
ustrialisatie
ropa, kolonisatie
svorming
Revolutie - Democratie
Industrialisatie
Wilde Westen
banisering
en - politiek
ieuwing en cultuur
alisme

IV 1900-1950 Transitie en oorlog

Mod. 7 1900-1920 Vrede, oorlog, revolutie
9x Kaarten, wereldkaarten
13x Samenleving in verandering, massaproductie
9x WO I - oorlogsvoering 20^e eeuw
5x Russische Revolutie
4x Gevolgen oorlog en revolutie
Mod. 8 1920-1945 Interbellum, WO II
9x Kaarten, wereldkaarten
8x Roaring twenties, economische modellen
8x Crisis, fascisme
4x Indoctrinatie, manipulatie
7x WO II in Europa, holocaust
5x WO II in het Verre Oosten, atoombomb

V 1945 - heden

Mod. 9 1945 - heden
8x Koude Oorlog - dekolonisatie
8x Azië - China - Japan - VS na WO II
7x Wederopbouw, welvaart en reacties
8x Eur. eenwording - globalisering
6x Industrieel - post-industrieel
Mod. 10 Diachronische serie over actuele thema's
7x Tijden veranderen, mensen ook?
7x Mannen en vrouwen
7x Godsdienst en dood
7x Dwang en rechtvaardigheid
7x Kinderarbeid en onderwijs

Bestel nu - voor slechts
€ 3,48 per transparant!

en plaatje zegt meer dan duizend woorden



Leerlingen leren 83% via de ogen?
voor meer over visueel leren, zie onze site.

Wacht niet langer.
Vul de bestelbon nu in en stuur
deze vandaag nog naar ons terug.

Luxe-opbergbanden en
tabbladen zijn gratis.

Pakket- en combi-kortingen zijn in
mindering gebracht op de eindprijs.

JA

Ik kies voor visualisering van al mijn lessen

Stuurt u mij: (aankruisen wat van toepassing is)

Ik bestel afzonderlijk uit de encyclopedie:

- ☐ Band I Ons vak en prehistorie 80 tr.
 - ☐ 1 Geschiedenis is PRACHTIG - module 40 tr.
 - ☐ 2 Jagers, eerste boeren - module 40 tr.
- ☐ Band II Oudheid en middeleeuwen
 - ☐ 3 'Hogere culturen', klassieke tijd
 - ☐ 4 Landbouwsamenlevingen - ontdekkingen
- ☐ Band III 1500 -1900 Naar één wereld
 - ☐ 5 1500-1800 De nieuwe tijd
 - ☐ 6 1800-1900 Industrialisatie - politiek
- ☐ Band IV 1900 -1945 Transitie en oorlog
 - ☐ 7 1900 - 1920 Vrede, oorlog, revolutie
 - ☐ 8 1920 - 1945 Interbellum en WO II
- ☐ Band V 1945 - heden & actuele thema's
 - ☐ 9 1945 - nu: Dekolonisatie - Koude Oorlog
 - ☐ 10 Diachronische serie over actuele thema's

☐ **Encyclopedie Geschiedenis Compleet**
400 tr. 5 bnd incl. verzendk. & btw eindprijs **€1394 p.tr € 3,48**

Taalversie: ☐ Nederlands ☐ Engels ☐ Duits

Prijs per band compleet, 80 tr.: €316

Prijs per losse module, 40 tr.: €189

Prijzen zijn incl. verzendkosten en btw.

Geld-terug-garantie

Ik heb het recht van retour binnen een maand.

Flexibele betaling

- ☐ Ik betaal binnen een maand na ontvangst
 - ☐ Stuur mij de volledige rekening. Ik betaal alles in een keer. Stuur de naleveringen kosteloos
 - ☐ Ik betaal per ontvangen module. Stuur mij bij elke levering de passende rekening.
- ☐ Ik betaal in 2 (jaar)termijnen. Eerste bedrag:

Visual Teach heeft mij nieuwsgierig gemaakt!

Stuur informatie met gratis voorbeeldtransparanten over: ☐ Geschiedenis ☐ Aardrijkskunde ☐ Natuurkunde ☐ Biologie ☐ Scheikunde

Voor extra snelle levering: e-mail visual@visualteach.info Of fax naar: +31(0)24-35 53 180 of bel: -35 53 777

Visuele Geschiedenis: uw transparantenencyclopedie

400 essentiële grootbeeldpresentaties



Prachtig beeldmateriaal voor al uw geschiedenislessen

U bespaart leestijd
en voorbereidingstijd

Waarom nu?

Van u wordt niet langer verwacht memoriseerbare kennis bij te brengen, maar uw leerlingen te leren om gaan met de overvloed aan informatie. Steeds vaker wordt zelfstandig, ook achter de computer, geleerd nuttige informatie te verzamelen en verwerken.

In uw nieuwe rol als begeleider kunt u met deze visuele encyclopedie voortaan uw instructies efficiënt aanbieden. U legt simpelweg de juiste transparant op de overheadprojector.

U speelt in op de steeds toenemende behoefte aan afwisseling en sterke visuele prikkels. U biedt duidelijkheid en geeft uw leerlingen sterke geheugenteuntjes om mee verder te werken.



Complete dekking

Handig en mooi

Bestel NU!

www.visualteach.info

Bezoek onze site - zie en bestel

Naam: _____ V / M

School: _____

Type: ☐ Vmbo-BSO (11 - 16 jaar) ☐ Vmbo/havo-TSO (12 - 17 jaar) ☐ havo/vwo-ASO (12 - 19 jaar) ☐ mbo/univ (>17 jaar)

Adres: _____

Tel. _____ Fax _____

E-mail _____

NE PAS AFFRANCHIR



POSTZEGEL NIET NODIG

Een onbetaalbare les
voor slechts € 3,48.

Kan dat?!

U weet het antwoord.

**Vul nu de antwoordkaart in
en stuur deze zonder postzegel
vandaag nog naar ons terug.**

U betaalt pas nadat u de bestelling
heeft ontvangen. Bovendien heeft u
een maand lang recht van retour.

Prijzen zijn incl. BTW en verzendkosten
en na aftrek van kortingen.

Voor Belgische klanten zijn de EG
richtlijnen van toepassing: heeft u een
BTW id-nummer, dan leveren wij tegen
0-tarief. Prijzen onder voorbehoud.

Visual Teach nieuwe naam voor TTE-Visueel
Gorterplaats 16 6531HZ Nijmegen NL
Tel 0031(0)24 3553-777 fax 0031(0)24 3553-180
www.visualteach.info e-mail visual@visualteach.info



RÉPONSE PAYÉE
PAYS-BAS → NEDERLAND



Visual Teach grootbeeldpresentaties

t.a.v. Jan Krol

Int. Antwoordnummer

C.C.R.I. Numéro 2345

6500 WC Nijmegen

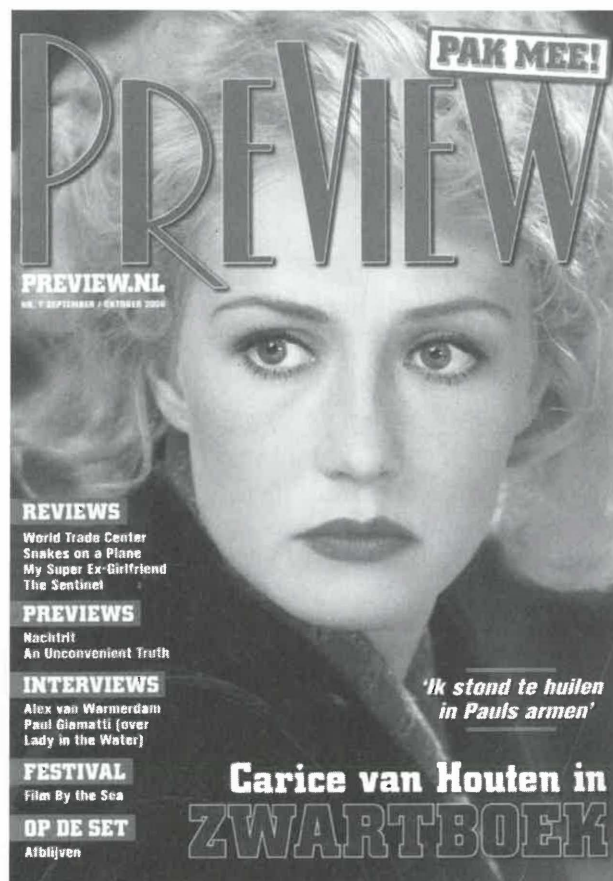
Regie: Paul Verhoeven, Nederland 2006, 138 minuten.

Met o.a.: Carice van Houten, Thom Hoffman, Sebastian Koch,

Derek de Lint, Halina Reijn en Dolf de Vries.

JAN VAN OUDHEUSDEN

Zwart- boek



Bijna dertig jaar na hun succesfilm *Soldaat van Oranje*, het jongensboekachtige bravoureverhaal van verzetshelden uit de Tweede Wereldoorlog, leverden regisseur Paul Verhoeven en scenarioschrijver Gerard Soeteman met *Zwartboek* opnieuw een proeve van een oorlogs- en verzetsfilm. Twintig jaar oogstte Verhoeven roem in Hollywood (*Robocop*, *Basic Instinct*), maar nu had hij het even gehad met de Amerikaanse cinema. Nog één keer schitteren in Nederland, dat was zijn droom. Dat is aardig gelukt. Rond de koninklijke premièredatum van 14 september j.l. werd de rolprent van 17 miljoen euro met veel publiciteit gelanceerd. Er is inmiddels al zoveel geschreven over de inhoud van deze succesfilm (die alle bezoekersrecords brak), dat dit op deze plek niet nog eens nodig is. Wel wil ik aangeven wat op mij als historicus vreemd en onwerkelijk overkwam.

Zwartboek is het verhaal van een jonge joodse vrouw Rachel Stein (glansrol van Carice van Houten) die zich – vermomd als de blonde Ellis de Vries – op haar vertwijfelde survivaltocht, in opdracht van het verzet in de armen werpt van SD-kapitein Müntze. En passant krijgt de kijker een breed spectrum van verzetsactiviteiten voorgetoverd.

Als de film begint zit Rachel al een poos ondergedoken bij een stereotiepe christelijke boerenfamilie die haar wantrouwend bejegt. Voordat haar aan tafel een bord eten wordt aangereikt, moet ze een gebed tot Jezus opzeggen, en ze krijgt antisemitische verwensingen naar haar hoofd. Even later ligt ze buiten aan het water naar grammofoonmuziek te luisteren. Plotsklaps verwoest een bom uit een Engelse bommenwerper de boerderij. De hele familie komt om, maar dat drama lijkt Rachel amper te beroeren,

's avonds staat ze in een nieuwe schuilplaats weer te swingen bij haar muziek.

Ze krijgt de kans om een riskante boottocht door de Biesbosch te maken, die haar door de gevechtslinies heen naar het bevrijde zuiden moet brengen. Aan boord een twintigtal joodse lotgenoten, onder wie haar ouders en broer, die ze hier bij toeval treft.

Bij mijn weten werden de riskante nachtelijke Biesbosch-crossings in 1944-45 slechts uitgevoerd in kano's, en heeft er nooit een motorschip met tientallen vluchtelingen aan boord koers gezet naar het bevrijde gebied (lees er L. de Jong, *Het koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*, deel 10b, p. 512-520 maar op na).

Hier wordt opnieuw een stereotiep beeld opgeroepen, van joden van wie sommige dames bontjassen en juwelen dragen en gemberkoekjes eten.



Hans Akkerman, leider van de verzetsgroep.

De tocht krijgt een dramatisch einde. Wonder boven wonder kan Rachel gered worden.

Even later komt ze in haar nieuwe identiteit als de geblondeerde Ellis de Vries gemakkelijk aan een baantje bij een gaarkeuken in een grote stad in het westen van het land.

Vandaaruit rolt ze het verzetswerk in, en vóór ze het weet zit ze als spionne bij Müntze op schoot.

Grijstinten

Dit alles vormt nog maar het begin van een reeks bizarre en ingewikkelde gebeurtenissen, waarbij de kijker bijna tot het laatste ogenblik in onzekerheid blijft wie van de verzetslieden nu wel of niet te vertrouwen valt. Hoe kan het dat zoveel verzetsacties mislukken? Daar moeten wel *V-Männer* (vertrouwenmannen van de bezetter) achter zitten. Is de man achter de Biesbosch-crossings een verrader? Of de leider van de knokploeg? Het hoofd van de operaties misschien? De notaris-financier? Wie het boek *Grijs verleden* van Chris van der Heijden heeft gelezen weet dat tussen zwart (Duits schrikbewind plus Nederlandse collaborateurs) en wit (het verzet) talloze grijstinten voorkwamen. Motieven van verzetsstrijders waren niet altijd even edel en onbaatzuchtig, en de strijd om het naakte bestaan noopte velen tot verregaande medewerking aan overheidsmaatregelen. Kennelijk hebben

Verhoeven en Soeteman dit boek ook goed gelezen en vervolgens omgezet in filmtaal.

Verhoeven heeft in alle interviews aangegeven dat hij wilde afrekenen met het heldendom van Rutger Hauer uit *Soldaat van Oranje*. Hij gaat zover dat hij de Duitsers telkens de term 'terroristen' laat bezigen als ze de vrijheidsstrijders bedoelen. Dat is een duidelijk politiek statement:

'Als je er vraagtekens bij zet of de verzetsstrijders terroristen zijn, dan kun je ook vraagtekens zetten of degenen die nú terroristen worden genoemd dat zijn. In Amerika gebruiken ze die term om alles te pakken te krijgen waar ze het niet mee eens zijn, net zoals ze bij alles wat ze doen zeggen: we brengen democratie. Dat is natuurlijk niet waar. Het is gewoon zuiver imperialisme...' (Metro, 21-09-2006).

Zo kun je heldendom relativiseren. Verzetsstrijders zijn terroristen die vechten tegen een militair superieure overheerser. De vraag is echter of deze term die sinds *nine eleven* z'n zware lading heeft gekregen (in één klap honderden, zo niet duizenden onschuldige passagiers of forenzen van het leven beroven uit wraak op het Amerikaanse imperialisme) nog wel hanteerbaar is.

Wat Verhoeven en Soeteman gedaan hebben is: een vernuftig scenario spin-

nen rondom flarden van ware gebeurtenissen en incidenten uit het laatste jaar van de bezetting. Veel is herkenbaar: de nachtelijke wapendroppings, de liquidatie van een V-man, de deal tussen verzetsleiders en de top van de SD, de kinderen die tijdens de hongerwinter de lamellen van de gaarkeukens uitlikken, de juichende massa's rond de bevrijders. *Zwartboek* levert een vlot lopend verhaal vol suspense, en met de nodige whodunnits. Het houdt de aandacht gespannen, met een snelle afwisseling van gevoelige stukken en actiescènes. En niet te vergeten met een overdosis geweld en de bij Verhoeven nu eenmaal obligate seks-scènes.

Het meest vervreemdende is wel, dat zich die opeenstapeling van ontwikkelingen en lotgevallen voltrekt rondom één en dezelfde hoofdpersoon. Dat is ongeloofwaardig. En wat hierbij totaal ontbreekt is de psychologische diepgang. Wat is Rachel/Ellis eigenlijk voor een karakter, aangezien ze feilloos haar rol als spionne speelt, op een officierenfeestje zelfs een duet zingt met de moordenaar van haar ouders, maar kennelijk wel heftig verliefd kan worden en, afgezien van een braakscène, schijnbaar onbewogen blijft bij zoveel leed en geweld... Totdat ze op het laatst uitbarst in een: '*houdt het dan nooit op?*'. Dat alles kwam op mij nogal 'gemaakt' over.

Wat vonden de leerlingen?

Bij ons in Waalwijk had het Comité 4 en 5 mei goedgunstig bij elke middelbare school een twintigtal vrijkaartjes uit laten delen onder leerlingen. Ook op mijn school, het Dr. Moller-college. Dit gaf mij de kans om enkele van mijn bovenbouwleerlingen te verzoeken, in ruil voor de geste, hun impressies van de film op papier te zetten. Wat vonden ze van de plot, kijken ze nu anders aan tegen het verzet? Wat is in hun ogen het verschil met andere oorlogsfilms? De leerlingen die ik sprak waren unaniem positief over de film. 'Vet, meneer!', kreeg ik te horen. Een spannende film, zeiden ze, vol snelle wisse-

lingen en vol actie. Sommigen gaven te kennen de film vlug voor de tweede keer te gaan bekijken.
Hier een greep uit hun reacties.

‘We hebben er wel iets over geleerd. We vinden eigenlijk dat de mensen uit Nederland af en toe de hele Duitse bevolking negatief achten. Die film laat ook duidelijk zien dat niet alle mannen in het leger slechte gedachtes hadden. Meestal werd het hun ingeprent om zo te denken. Er waren er eigenlijk maar een paar die echt ‘slecht’ waren, nja die van die antisemitische gedachtes hadden. Dat liet ons wel even een hele andere kant zien...’

Wij vonden de Duitse officier die verliefd werd het beste acteren. Hij liet ons ook een andere kant van de Duitsers zien en liet blijken dat hij het ook met veel dingen niet eens was. Hij kwam als personage ook heel sterk over, iemand waar je in gaat geloven.’
Joy van Roessel en Robin van Drunen, vwo-4

‘Voor mij zijn de relaties tussen de personages erg belangrijk. In deze film waren ze erg geloofwaardig. Je kon niemand vertrouwen in de Tweede Wereldoorlog, en dat laat *Zwartboek* duidelijk zien. Er zitten heel onverwachte wendingen in het verhaal. Bijvoorbeeld hoe de man die Ellis geholpen zou hebben met het vluchten, opeens juist tegen haar is. En hoe iemand uit het verzet zelf plotseling

samengespannen blijkt te hebben met de bandiet Franken. Heel indrukwekkend dat zulke dingen die je van normale mensen niet verwacht, in de oorlog zo ‘normaal’ blijken te zijn. Het heeft me diep geraakt.’

Aimée de Jongh, 6-vwo

‘Verhoeven heeft geen duidelijk onderscheid gemaakt tussen ‘goed’ en ‘slecht’. Het liep door elkaar heen. Iedereen dacht aan zich zelf, de Duitsers, de Nederlanders en de joden, iedereen probeerde zijn eigen probleem op te lossen, en deed daar alles voor. Ook ‘slechte’ dingen. De hoofdpersoon Ellis staat hier tussenin, zij komt in allerlei situaties terecht en weet het verschil ook niet meer. Ze komt in een verzetsgroep en om te overleven moet ze aanpakken met een SD-officier. Ze wordt verliefd en komt erachter dat hij ook alleen is achtergebleven: ook zijn familie is omgekomen. Ze volgt haar gevoel en staat er niet meer zo bij stil dat hij bij de ‘slechten’ hoort. Dat zij toevallig joods is en hij een Duitse officier, speelt geen rol meer. Het waren gewoon twee mensen, die iets van herkenning in elkaar vonden. Ze waren beiden eenzaam en vonden steun bij elkaar. Een joods meisje en een SD officier...’

Lies de Kort, 5-havo

‘Omdat de film Nederlands is gesproken, maakt het veel indruk op me. Dan lijkt wat er gebeurt, dichterbij te zijn. In andere oorlogsfilms zie je vaak operaties

en veel geweld. In *Zwartboek* draait het daar helemaal niet om, maar om een joodse vrouw die heel ver gaat om haar eigen leven en dat van anderen te redden. Er wordt veel nadruk gelegd op details.

De film heeft me wel aan het denken gezet. Wie is er nou ‘goed’ en wie ‘fout’? Het enige antwoord op die vraag is: in die tijd was er niemand te vertrouwen.’
Gieske Nieuwenhuizen, 4-vwo

‘Kapitein Müntze was een goede man die heel verdrietig was omdat zijn hele familie dood was. Een zeker persoon die bij de verzetsstrijders zat, was juist een verrader, dat had ik eerst echt niet achter hem gezocht...’

Ik vind dat Carice van Houten een hele goede actrice is. Ze bracht alles heel geloofwaardig en ik geloofde haar ook echt. Ze had een best moeilijke rol en ik vind dat ze het heel goed heeft gedaan. Dit is na *The Pianist* de beste oorlogsfilm die ik ken.’

Marjolein Keltjens, 5-vwo

Conclusie

In hun filmrecensies hebben mijn leerlingen weloverwogen en met zorg hun mening ten beste gegeven. Eén conclusie kan ik er beslist uit trekken. Hoewel de historicus en de filmcriticus in mij niet verrukt hoeven te zijn van *Zwartboek* is, de geschiedenisdocent in mij daarentegen maar wat blij. De film heeft leerlingen aan het denken gezet. Waarschijnlijk ook over andere, hier niet genoemde zaken zoals de beestachtige en sadistische behandeling van gevangen ex-collaborateurs (een rolletje van cabaretier Theo Maassen!) en over de handige manier waarop sommigen aan de dans van Bijltjesdag wisten te ontkomen.

Het kan haast niet anders of het zien van deze film maakt onze leerlingen nieuwsgierig naar de werkelijke toedracht van de jodenvervolgung en naar de ingewikkelde problematiek van verzet en collaboratie.



Ondergedoken joods meisje zonder papieren.

Ger van der Drift bespreekt:

Jeroen Koch, *Abraham Kuyper, een biografie*

(Boom: Amsterdam 2006), 672 blz., € 39,50.

De 'Klokkenist der kleine luyden'

De majesteit nam geen blad voor de mond: hij was een bedrieger, een lafaard, een gevaarlijke demagog, een ijdelruit en een heerser. Nee, koningin Wilhelmina en Abraham Kuyper waren geen vrienden en zouden het ook nooit worden. Uiteindelijk heeft het staatshoofd er dan ook alles aan gedaan om te voorkomen dat haar vijand premier werd. Slechts eenmaal moest ze het toestaan maar dat was dan ook gelijk de laatste keer.

Wie, royalist of niet, de vuistdikke biografie van Jeroen Koch heeft gelezen, zal Wilhelmina in haar opvattingen over Kuypers karakter gelijk moeten geven. In ieder geval zal hij niet overmand worden door gevoelens van sympathie voor de 'Klokkenist der kleine luyden', zoals Jan Romein hem op onnavolgbare wijze heeft betiteld. Een drammer, een drijver, een nietsontziende ideologische scherp-slijper, een amokmaker – veel aardigs valt er over de aartsvader van het gereformeerde volksdeel niet te zeggen. En diplomatiek was hij ook niet, want hij maakte bijvoorbeeld geen geheim van zijn ontevredenheid over het feit dat er een vrouw op de troon zat. Gezag meende hij, was per definitie mannelijk.

Toch werd de drager van al deze onaangename trekken een van de grootste staatsmannen, zoniet de grootste staatsman van ons land.

Op weg naar Damascus

Abraham Kuyper werd geboren op 29 oktober 1837 in het vissersdorp Maassluis als zoon van een dominee. Hij besloot in de voetsporen van zijn vader te treden en studeerde theologie in Leiden. Niets in die tijd leek te wijzen op zijn latere rol van religieuze fundamentalist. De theologische faculteit werd beheerst door aanhangers van het modernisme, voor wie de bijbel geen wonderboek meer was en ontgaan diende te worden van alles dat in strijd was met de bevindingen van de wetenschap. En de getalenteerde student lijkt het allemaal best te hebben gevonden.

Zijn bekering volgde pas tijdens zijn eerste domineeschap in het Betuwse Beesd. Zoals Paulus op weg naar Damascus het ware geloof vond, zo vond Kuyper de werkelijke wil van Christus-Koning in de orthodoxe geloofswereld van de eenvoudige lieden tussen Waal en Maas. De analogie met de overijverige apostel ontging hem natuurlijk niet, dat spreekt vanzelf. Vanaf dit moment telt voor hem nog maar een ding en dat is de totale bekering van Nederland in Calvinistisch-Orthodoxe zin. Het Koninkrijk der Nederlanden als een uitvergroot Beesd geleid door het geloof der vaders; voor Kuyper was dat idealiter het geloof van de – nota bene – aloude watergeuzen.

Als uitvalsbasis voor deze theocratische revolutie koos hij Amsterdam, waarnaar

hij in 1870 werd beroepen als predikant. Niet omdat het de hoofdstad was, maar omdat daar de lont het kruitvat dat de Hervormde Kerk destijds vormde, het dichtst was genaderd. En de strategie om het ideaal te verwezenlijken werd de schoolstrijd, het politieke gevecht om de financiële gelijkberechtiging van het bijzondere en openbare onderwijs.

Nu weet ik niet of Kuyper echt wist wie die watergeuzen waren, waarschijnlijk niet, maar hun gevechtsmethode, het rücksichtslos eroploschakken, maakte hij geheel tot de zijne. Overal waar Kuyper kwam was er ruzie en het omgekeerde gold ook, als het hem tenminste uitkwam.

Aanvankelijk stond Kuyper onder het mentorat van de aristocratische, anti-revolutionaire leider Groen van Prinsterer en het was deze die hem naar de Tweede Kamer lokte met als uiteindelijke bedoeling hem op te volgen. De wijze waarop dat gebeurde was illustratief: de leerling gebod zijn mentor Groen in diens krant *De Nederlander* te schrijven dat hijzelf (Groen dus) een onbruikbaar gemaakt kanon was geworden maar dat hij zou worden opgevolgd door een 'nog geduchter reservebatterij'.

School...

Zoals gezegd: de schoolstrijd stond het hoogst geschreven in de strijdbanier van Kuyper en zijn volgelingen, en om resultaat te boeken in deze bur-

geroorlog, zoals hij het zelf omschreef, had hij wapens nodig. Wapens die hij zichzelf zou verschaffen.

Als eerste was daar een krant voor de eigen goegemeente, *De Standaard*, die Kuyper als hoofdredacteur in staat zou stellen dagelijks zijn mening over elke zich aandoende kwestie te ventileren. Een bijkomend voordeel was dat het christelijk-nationale geluid niet langer zou worden overstemd door de Nederlandse pers die 'door en door verjoodscht was'.

Het tweede wapen werd de antirevolutionaire partij waarvoor Kuyper zelf het programma schreef op zijn welbekende mateloze wijze: *Ons Program* zou uiteindelijk 1300 pagina's tellen.

Net zoveel energie stak hij in de oprichting van de Vrije Universiteit, die het intellectuele kader, vooral dominees, zou moeten leveren voor de nieuwe zuil in oprichting. Uiteraard vond de hyperactieve Kuyper ook nog wel tijd om daar enkele vakken te doceren tot aan zangles toe. Het doel van de VU was kortgezegd:

'(...) mannen te kweken, die gestaald, die gehard zijn en die onverzettelijk en onwrikbaar pal staan'.

Zijn magnus opus vormde uiteraard de Doleantie waarbij Kuyper als een moderne Mozes zijn orthodoxe schapen uit de Hervormde Kerk leidde en hen onderbracht in de Gereformeerde Kerken in Nederland. Overigens zou deze doleantie voor altijd worden geassocieerd met Kuypers fameuze inbraak

in de Nieuwe Kerk in Amsterdam (de 'paneelzagerij') die hem voor veel Nederlanders – paradoxaal genoeg – tot een revolutionair maakte. Menige krant noemde Kuyper in één adem met die andere woelige dominee: de anarchist Domela Nieuwenhuis.

De Doleantie als geheel werd geen succes; de meerderheid der orthodoxe gelovigen bleef, hun bezwaren koesterend, trouw aan de Hervormde Kerk. Volgens Koch lag dat vooral aan de dominees zelf. Zij hechtten te zeer aan 'de brooden en de visschen van het budget'. Anders gezegd: zij wilden het zekere van woning en inkomen, aanzien en betekenis, niet ruilen voor een ongewisse toekomst.

... en Broederstrijd

Koch besteedt veel ruimte aan het titanengevecht dat al snel na de oprichting van de ARP in die partij losbrak tussen Kuyper en zijn conservatieve rivaal, maar aanvankelijk beste vriend, de deftige De Savornin Lohman. En gelukkig maar, want het hoofdstuk behoort tot de best leesbare delen van het boek, waarmee overigens niets slechts wil worden gezegd van de rest. Het chapter maakt eens te meer duidelijk wat een onaangename natuur Kuyper bezat. Als het pleit is beslecht ten nadele van Lohman, stelt Kuyper zelfs nog alles in het werk om de eerste weg te manoeuvreren van de Vrije Universiteit. Het werd uiteindelijk een zuivering die in de verte doet denken aan praktijken die een paar decennia later plaatsvonden in de Sovjet-Unie.

Op dat moment, zo rond de eeuwwisseling, verkeerde Kuyper op het hoogtepunt van zijn macht en aanzien. Binnen de Gereformeerde Kerk, Vrije Universiteit, anti-revolutionaire partij en *De Standaard* is zijn wil wet. Zowel in binnen- als buitenland was hij een gevierd theoloog, die onder de naam neocalvinisme een hele nieuwe interpretatie gaf van de leer van de Geneefse hervormer Calvijn. Centraal in deze leer stond de 'Gemeene Gratie', een, volgens Koch, 'pluizig begrip'. Het was inderdaad voor niet-theologen een niet te bevatten filosofie.

En telkens maar weer wordt de lezer overdonderd door de onvoorstelbare werkkraft van deze mastodont; alleen al het theologische werk van Kuyper beslaat meer dan tienduizend pagina's.

Dit alles wetende was zijn premierschap (1901-1905) een bittere tegenvaller. Van de wetten die zijn ministerie heeft gemaakt, zijn alleen de zogenaamde 'worgwetten' in het publieke geheugen blijven hangen. En dat waren nou niet de wetten waarmee Kuyper zo graag geassocieerd wilde worden. Veel had hij zich voorgenomen, maar slechts weinig werd bereikt. Bij de verkiezingen van 1905 moest hij zelfs een forse nederlaag van zijn eigen partij incasseren. Het was het begin van het einde.

Ten slotte

Voor mij was Kuyper niet meer dan die wat streng uitzienende man op dat spaarbusje dat bij mijn grootouders op de schoorsteenmantel stond. De verdienste van Koch is dat hij dat blikken figuurtje op grootse wijze tot leven heeft gebracht. Het moet een Sisyphusarbeid zijn geweest om alleen al het bronnenmateriaal door te nemen. Kuyper was een ongehoorde veelschrijver die zich ook nog eens bediende van de tale Kanaäns. Kuyper lezen is dus ploegwerk en Koch, zelf van rooms-katholieken huize, verdient onze bewondering daarvoor. Al moet worden geconstateerd dat het hem niet ongemoeid heeft gelaten. Gaandeweg het boek wordt zijn taalgebruik ietwat archaïsch, waaruit maar blijkt dat de 'Geweldige' ook nog over het graf zijn invloed op ons uitoefent.



Erik Jooisse bespreekt:

Norman Friedman, *De Koude Oorlog*

(Kosmos-Z&K Uitgevers: Utrecht/Antwerpen 2005),

64 blz., met losse bronnen en dvd, prijs € 49,50.



Feiten en bronnen

Wat hebben de Europese Unie, computers, ruimtevaart, satellieten en tactieken van terroristen met elkaar gemeen?

We danken het allemaal aan de Koude Oorlog. Dat beweert Norman Friedman in *De Koude Oorlog, 1945-1991*, een prachtig geïllustreerd, maar inhoudelijk nogal simpel boek.

Voors en tegens

De Koude Oorlog is zo'n boek dat in de boekwinkel onmiddellijk de aandacht trekt. Het is van een groot vierkant formaat en zit in een stevige kartonnen hoes met daarop foto's van John F. Kennedy, Stalin en een atoomwolk. Ook staan veel afbeeldingen in het boek. Ieder hoofdstuk bevat foto's en hier en daar vind je kopieën van interessant bronnenmateriaal. Zo bevat het een herdruk van *Tarantel*, een satirisch maandblad dat in de jaren vijftig en zestig van de twintigste eeuw in het geheim in Oost-Duitsland werd verspreid. Interessant zijn ook de militaire documenten die destijds strikt geheim waren,

bijvoorbeeld over Amerikaanse overwegingen om de atoombom tegen China te gebruiken of berekeningen van het Amerikaanse ministerie van defensie over het verwachte dodental bij een atoomoorlog.

Al deze bronnen zijn uitstekend geschikt voor gebruik in de les. Vertalingen staan achterin het boek. Omdat ze los in hoesjes zitten, is het boek wellicht minder geschikt voor een mediatheek.

Bruikbaar is ook de dvd met voorlichtingsfilmpjes van het Amerikaanse ministerie van defensie over de atoombom. Het is jammer dat de filmje niet ondertiteld zijn, maar het Engels is zo eenvoudig dat leerlingen in de meeste derde klassen of hoger het redelijk zouden moeten kunnen volgen. De vaak absurde beelden maken eventuele lancunes in de taalbeheersing bovendien ruimschoots goed.

Ieder hoofdstuk heeft een tijdbalk waar de belangrijkste, aan het beschreven



onderwerp gerelateerde, gebeurtenissen op staan. Dat geeft het nodige overzicht. Verder heeft ieder hoofdstuk talloze korte tekstblokken over de hoofdrolspelers, zoals een tekst over de Hongaarse premier Imre Nagy in een hoofdstuk over de Hongaarse Opstand.

Inhoudelijk is het boek minder aantrekkelijk. Friedman begint zijn verhaal met de conferenties van Jalta en Potsdam in 1945. Daarna beschrijft hij alle belang-

DE SPOETNIK EN HET RUIMTEVAARTTIJDERK

1957-1969

1943-1970

1917-1985

1957 26 AUGUSTUS: DE SOVIET-UNIE LANCEERT DE EERSTE ICBM (INTERCONTINENTAL BALLISTIC MISSILE).
4 OKTOBER: DE SOVIET-UNIE LANCEERT DE SPOETNIK.
3 NOVEMBER: DE SOVIET-UNIE BRENGT HET EERSTE LEVENDE WEEZEN, HET HONDE LAIKA, IN DE RUIMTE.
1958 31 JANUARI: EERSTE SUCCESVOLLE LANCIERING VAN EEN SATELLIET DOOR DE VS.
1958 12 APRIL: JOERI GAGARIN IS DE EERSTE MENS IN DE RUIMTE EN MAAKT EEN BAAN OM DE AARDE.
5 MEI: ALAN SHEPARD IS DE EERSTE AMERIKAAN IN DE RUIMTE (GEEN VOLLEDIGE BAAN OM DE AARDE).
25 MEI: PRESIDENT KENNEDY STELT ALS DOEL DAT BINNEN TIEN JAAR EEN MENS OP DE MAAN MOET STAAN.
1963 26 JULI: EERSTE COMMUNICATIESATELLIET IN EEN BAAN ROND DE AARDE GEBRACHT.
1968 21 FEBRUARI: MISLUKKING VAN DE ENORME N-1-RAKET VAN DE SOVIET-UNIE. MAAKT EEN EINDE AAN HET MAANPROGRAMMA VAN DE SOVIETS.
20 JULI: AMERIKAANSE ASTRONAUTEN LANDEN OP DE MAAN.

Tot 1957 zag het Westen de Sovjet-Unie als een land dat een enorm leger op de been kon brengen met tienduizenden tanks, maar niet als een natie die geavanceerde vliegtuigen en elektronica zou kunnen ontwikkelen. Dit beeld werd nauwelijks gewijzigd door het onverwachte verschijnen van de MiG-15 in Korea, die beter bleek dan de westerse gevechtstoestellen. Maar op 4 oktober 1957 lanceerden de Sovjets de *Spoetnik*, de eerste kunstmaan. Amerikaanse pogingen om de *Explorer*, een veel kleinere kunstmaan, in een baan om de aarde te brengen, mislukten: raket na raket ontplofte tijdens de lancering. In Europa begonnen de NAVO-bondgenoten zich af te vragen of de Amerikaanse militaire technologie waarop hun defensie steunde echt wel zo superieur was als ze hadden gedacht. De Russische bol die piepend om de aarde cirkelde, leek het Westen wel uit te lachen.

De *Spoetnik* was het begin van een wetenschappelijke wedloop, vooral een ruimte race, die uitmondde in de Amerikaanse maanlanding ruim tien jaar later. De *Spoetnik* zelf was geen wapen, maar de raket waarmee hij in de ruimte was gebracht, was een aangepaste intercontinentale raket (ICBM). De *Spoetnik* bewees vooral dat de raket zijn werk kon doen. Tot dat moment waren bommen altijd afgeworpen door bommenwerpers, en hiertegen kon men zich wapenen. Maar het leek dat een raket niet neergeschoten kon

RECHT: De Russen beschouwden hun verkenning van de ruimte als een bewijs dat hun systeem aan de winnende hand was. Deze poster maakt het verband tussen de arbeidersklasse en de ruimtevaart heel duidelijk. Het was dan ook een enorme seculerstelling dat het programma om als eerste de maan te bereiken, mislukte.

BOVEN: Joeri Gagarin vloog op 12 april 1961 als eerste mens in de ruimte; hij draaide een rondje om de aarde voordat hij in een Sovjet-Aziatische woestijn landde.

Слушай, страна,
Мечта людей зовет!
Сегодня твой народ
Ликуют и поет.



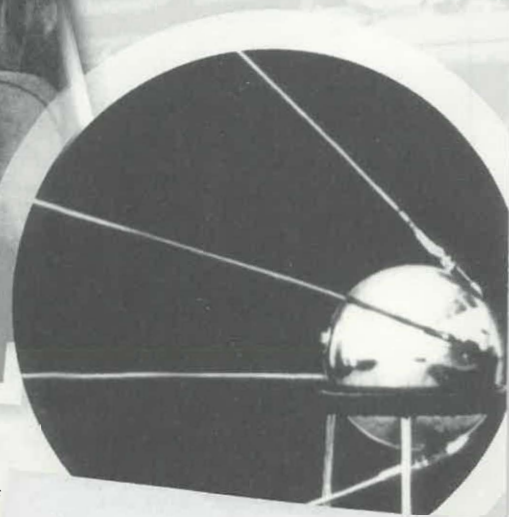
Von Braun

WERNHER VON BRAUN (1912-1977) kon Hitler er tijdens de Tweede Wereldoorlog van overtuigen dat er raketten gebouwd moesten worden – om zijn ambitie waar te maken, zei hij later, om mensen in de ruimte te brengen.

Zijn V-2 uit de oorlog diende als voorbeeld voor de naoorlogse ICBM's. In 1945 gaf Von Braun zich over aan de Amerikanen en ontwikkelde raketten als de Redstone, waarmee de eerste Amerikaanse satelliet in de ruimte werd gebracht. Nadat de luchtmacht de ontwikkeling van langeafstandsraketten op zich had genomen, ging Von Braun over naar de nieuwe NASA waarvoor hij de Saturnus raket ontwierp. Hiermee zouden de Amerikanen de maan bereiken.



RECHT: Met de lancering van de *Spoetnik* lieten de Sovjets zien dat ze wat betreft technologie op gelijke hoogte stonden met het Westen. Specialisten begrepen hier ook uit dat ze de eerste intercontinentale raket bezaten, want die was nodig geweest om de satelliet in zijn baan te brengen.



Bladzijde uit 'De Koude Oorlog'. Ieder hoofdstukje bestaat uit twee pagina's naast elkaar.

rijke gebeurtenissen van de Koude Oorlog in chronologische volgorde. Hij eindigt zijn betoog met het einde van de Sovjet-Unie in 1991.

Ieder onderwerp beslaat twee bladzijden. Dat maakt het boek, zeker ook voor leerlingen, erg overzichtelijk, maar voor sommige onderwerpen volstaat het niet. De Korea-oorlog en Cubacrisis zijn nog wel duidelijk uit te leggen met een beperkte hoeveelheid woorden, maar ingewikkelde processen als het begin van de Koude Oorlog of het uiteenvallen van de USSR hebben meer nodig.

Bruikbaarheid

Dit boek is handig om snel wat feitjes over de Koude Oorlog op te zoeken,

hoewel de inhoudelijk echt geïnteresseerde leraar beter een lijvig standaardwerk uit de kast kan pakken. Voor de leerlingen is het een prachtig boek, vooral vanwege het kernachtige betoog en het vele illustratiemateriaal. Het bronnenmateriaal is uitstekend in de les te gebruiken.

Het boek is opgenomen in een serie over belangrijke gebeurtenissen in de twintigste eeuw met o.a. delen over de Tweede Wereldoorlog en over veldslagen en fronten van de Eerste Wereldoorlog.

"The British Government is determined to remain in Berlin under all circumstances."

„Die britische Regierung ist entschlossen, unter allen Umständen in Berlin zu bleiben.“

Mr. BEVIN, British Foreign Minister
May 20th, 1948
Scarborough

Zojuist verschenen

What if ...? Hoe zou de wereld er hebben uitgezien als Hitler in de loopgraven bij Ieper was gesneuveld of als Napoleon bij Waterloo had gewonnen? Een aantal gerenommeerde militaire auteurs, als Geoffrey Parker en John Keegan, begaf zich onder de redactie van Robert Cowley op het glibberige pad van de speculatie. Nu vertaald in het Nederlands en verschenen onder de titel *Wat als? Vooraanstaande historici herschrijven de wereldgeschiedenis*. Bert Bakker, € 19,95.

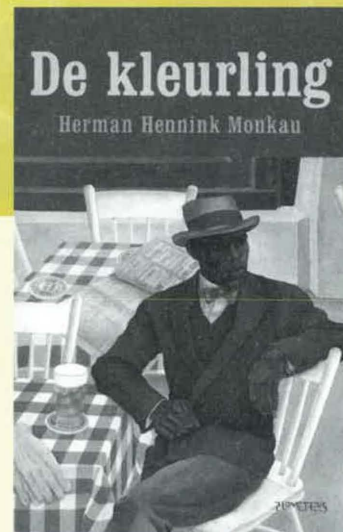


En in *Was het anders gelopen ... Speculatieve Nederlandse geschiedenis* gebeurt hetzelfde, maar dan aan de hand van krijgshistorische scenario's uit de Nederlandse geschiedenis. Samengesteld door Menno Steketee, Nieuw Amsterdam, € 14,95.

In 1935 werd een 26-jarige doctor in de kunstgeschiedenis zonder uitzicht op een vaste aanstelling, door een kennis in de uitgeverijwereld gevraagd of hij een wereldgeschiedenis voor een jeugdig publiek kon schrijven. Na niet meer dan zes weken had hij het boek voltooid. Daarna heeft hij het tot aan zijn dood, in 2001, steeds geactualiseerd. Inmiddels in meer dan twintig talen uitgegeven: E.H. Gombrich, *Een kleine geschiedenis van de wereld*. Prometheus, € 19,95.

De afstammingsgeschiedenis van de mens begint vijftien miljoen jaar geleden met de eerste primaten. Carl Zimmer plaatst recente ontdekkingen over de oorsprong van de mens in de context van de bestaande kennis over verschillende aspecten van de evolutie tot mens, zoals rechtop lopen, het gebruik van werktuigen en het ontwikkelen van bewustzijn. *Waar komen we vandaan?* Standaard Uitgeverij/Nieuw Amsterdam, € 19,95.

Volgens John Lewis Gaddis was het met het echte gevaar na de oorlog in Korea eigenlijk wel gedaan en waren brochures als die van de BB met 'wenken voor de bescherming van uw gezin en uzelf' in feite overbodig. *De Koude Oorlog*, Contact, € 44,90.



De eerste generatie Surinamers kwam in de jaren twintig van de vorige eeuw naar Nederland. De hoofdpersoon in *De kleurling*, van Herman Hennink Monkau, is zo iemand. Hij voert gesprekken met familie en vrienden over heimwee naar zijn geboorteland, moet omgaan met racisme en is vastbesloten een bestaan op te bouwen in Nederland. Prometheus, € 17,95.

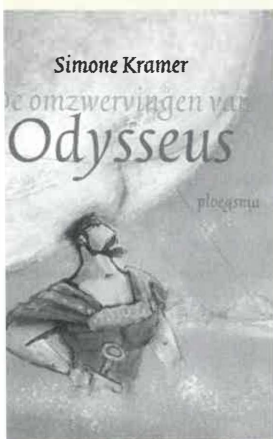
Het woord revolutie wordt tegenwoordig zo vaak gebruikt dat de ware betekenis ervan verloren lijkt te gaan, maar de Russische Revolutie was nog een echte; en een van de grootste gebeurtenissen uit de wereldgeschiedenis. Een generatie nadat de communisten aan de macht waren gekomen leefde eenderde van de wereldbevolking onder communistische regimes. Orlando Figes, *Tragedie van een volk. De Russische Revolutie 1891-1924*. Nieuw Amsterdam/ Standaard Uitgeverij, € 49,95.

Jeroen J.H. Dekker schreef de geschiedenis van het opvoeden in Nederland van de zeventiende tot de vorige eeuw, zeg van Jacob Cats tot Jan Ligthart. *Het verlangen naar opvoeden. Over de groei van de pedagogische ruimte in Nederlands sinds de Gouden Eeuw tot omstreeks 1900*. Bert Bakker, € 49,95.

Voor iedere docent herkenbaar: bizarre antwoorden op repetitie- en examenvragen. Soms zeggen de antwoorden echter net zo veel over de vragen(steller) als over de antwoordgever. Oscar Westers, *Hoe de Duitsers dapper standhielden in Vietnam en andere verfrissende visies van de schooljeugd*. Het Spectrum, € 9,95.

Bij uitgeverij Corona/Ars Scribendi verschenen weer verschillende boeken over historische onderwerpen en thema's voor de jeugd. In de serie *Het Midden-Oosten* van John King, *Olie in het Midden-Oosten*, *Iran en de islamitische revolutie* en *Israël en de Palestina*. Ieder deeltje € 15,00. In de serie *Eerste Wereldoorlog* van Simon Adams, *Oorlog in de loopgraven* en Ann Kramer, *Vrouwen in de oorlog*. Beide deeltjes € 14,00. En in de serie *Overtuigen en beïnvloeden* van Simon Adams, *Propaganda in oorlog & vredetijd* en van Philip Steele, *Politieke Manipulatie*. Beide deeltjes € 16,00.

Ruim veertig jaar geleden eindigde voor Frankrijk een eeuw waarin het land bijna constant in oorlog was. De eeuw begon met de lichtzinnig aangevangen en smadelijk verloren oorlog tegen Duitsland in 1870 en eindigde met de dramatische terugtocht uit Algerije in 1962. H.L. Wesseling, *Frankrijk in oorlog, 1870-1962. De meest dramatische eeuw uit de Franse geschiedenis*. Bert Bakker, € 29,95.



Simone Kramer gaat door met haar serie boeken waarin zij Griekse mythen opnieuw vertelt voor de jeugd. Nu *De omzwervingen van Odysseus*, in een gebonden uitgave met aantrekkelijke tekeningen in kleur. Ploegsma, € 19,95.

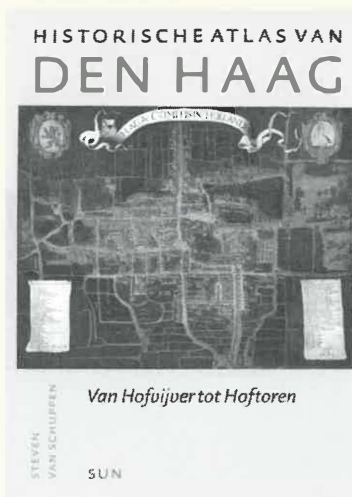
Tijdens de aanval op de stranden van Normandië nam Dick Winters het commando van de Easy Company over. Met zijn mannen was Winters op alle slagvelden in West-Europa. Stephen Ambrose gebruikte eerder zijn verhaal in zijn

boek *Band of Brothers*. Nu vertelt Winters het zelf. *Voorbij Band of Brothers*. Uitgeverij M, € 17,95.

En van Ambrose verscheen over het Amerikaanse leger dat in de twee laatste oorlogsjaren West-Europa bevrijdde: *De Overwinnaars. Eisenhower en zijn jongens. Het verhaal van de soldaten van de Tweede Wereldoorlog*. Uitgeverij M, € 19,95.

In de periode 1880-1914 werd het koloniale bezit van ons land in Nederlands-Indië soms gewapenderhand, maar vaker met het dreigement daarmee, door het KNIL afgerond. Over dat koloniale leger schreef Fred Lanzing, *Soldaten van smaragd. De wereld van het KNIL*. Augustus, € 17,50.

In *Geen vogel kan van louter fluiten leven* schetst Pauline Micheels een beeld van honderd jaar Vereniging van Letterkundigen; van schrijversclub tot schrijversvakbond. Contact, € 24,90.



Ten slotte: de Hofstad prachtig in beeld gebracht in de serie van historische atlassen. Steven van Schuppen, *Historische atlas van Den Haag. Van Hofvijver tot Hoftoren*. Sun, € 29,50.

Hans Pols

Iets dat 'nooit heeft plaatsgevonden'

Steven Shapin, *De wetenschappelijke revolutie* (Uitgeverij Balans: Amsterdam 2005), 264 blz., € 18,50.

De wetenschappelijke revolutie betreft een van de door de commissie-De Rooy omschreven kenmerkende aspecten van de zeventiende eeuw (de tijd van regenten en vorsten). Wat onderwijs je leerlingen over de wetenschappelijke revolutie? In hand- en schoolboeken wordt doorgaans gesproken van een omwenteling in het denken over de natuurlijke werkelijkheid en de oorsprong van het moderne wetenschappelijke denken. Shapin, hoogleraar in de wetenschapsgeschiedenis aan de universiteit van Harvard, waarschuwt de lezer vooraf: 'Dit boek gaat over iets dat nooit heeft plaatsgevonden: de wetenschappelijke revolutie.' De term wetenschappelijke revolutie wordt sinds 1939 in de geschiedenisboeken gebruikt. Shapin laat echter zien dat er geen sprake is van een plotselinge ommekeer, dat er grote verschillen bestonden in wat wetenschappers van die tijd deden en dat de idee van een rechtlijnige, algemeen aanvaarde cumulatieve kennis sinds Copernicus bijstelling behoeft. Shapin laat ook zien dat de geleerden uit de wetenschappelijke revolutie het geloof alleszins de rug toekeerden, maar dat de goddelijke oorsprong van de schepping onder hen algemeen aanvaard was. De verfijnde structuur van het oog van een vlieg – met de microscoop ontdekt – kon bijvoorbeeld niet anders dan gemaakt zijn door de Schepper.

Shapin beschrijft in drie hoofdstukken op een toegankelijke manier en geïllustreerd met vele voorbeelden wat in de zeventiende eeuw bekend was over de natuurlijke wereld (hoofdstuk 1: Wat wist men?), hoe men tot die kennis kwam (hoofdstuk 2: Hoe wist men het?) en welke doelen die kennis diende (hoofdstuk 3: Wat deed men met de kennis?). Het boek wordt afgesloten met een zeer uitgebreide en commentarierende bibliografie (50 pagina's) en een register.

Tijdens de wetenschappelijke revolutie ontstond kritiek op de bestaande theorieën die niet gebaseerd waren op de gegeven natuurlijke werkelijkheid, maar op de werken van gezaghebbende geleerden. Onder invloed van het humanisme werd meer waarde gehecht aan de individuele ervaring en werd in toenemende mate benadrukt dat geleerden het Boek der Natuur zelf moesten bestuderen.

Shapin zet uiteen hoe experimenteren en redeneren belangrijke methoden van onderzoek werden, maar in die tijd ook sterk onder vuur lagen. De zeventiende eeuwse geleerden gebruikten mechanische metaforen om natuurlijke verschijnselen en processen te beschrijven. Kepler stelde dat de machine van het universum op een uurwerk leek. Het uurwerk, waarvan de werking volledig zichtbaar was, kwam vanaf de middeleeuwen overal in Europa voor in grote steden. De menselijke bezigheden werden gereguleerd naar de mechanische tijd. Het uur-

werk werd een metafoor voor de natuur. Wat Newton deed, was voor tijdgenoten een vervolmaking van de mechanistische filosofie. Hij bouwde voort op de bevindingen van Copernicus en Kepler.

Naast Newton, Hobbes, Descartes, Bacon, Kepler en Locke, krijgt ook Robert Boyle uitgebreid aandacht. Shapin geeft de vacuümpomp van Robert Boyle als een voorbeeld van de experimentele natuurwetenschap. Boyle maakte de druk van lucht zichtbaar en vond dat hij in zijn verslaglegging zo nauwgezet en uitgebreid moest zijn opdat ook degenen die niet aanwezig waren bij het experiment het zouden kunnen repliceren. De wet met betrekking tot druk en volume van lucht die Boyle bekend maakte, heeft Boyle overigens zelf nooit als wet en ook niet in wiskundige symbolen uitgedrukt beschreven. In zijn slothoofdstuk illustreert Shapin de paradox dat hoe objectiever en onbevooroordeelder men bepaalde kennis vindt, des te waardevoller die kennis wordt als hulpmiddel voor morele en politieke activiteiten.

De wetenschappelijke revolutie is geen boek waarin men snel duidelijke voorbeelden van de wetenschappelijke revolutie opzoekt. Shapin plaatst dergelijke voorbeelden in een zinvol verband en laat zien dat wetenschap een sociaal en cultureel fenomeen is en dat de samenleving terug te vinden is in de door wetenschappers gehanteerde begrippen en instrumenten. Deze verdienste was ook een van de redenen dat Shapin voor zijn werk de Erasmusprijs van 2005 mocht ontvangen.

Carla van Boxtel

Historicus buiten de circuitjes

Cornelis A. van Minnen, *Amerika's beroemdste Nederlander. Een biografie van Hendrik Willem van Loon* (Boom: Amsterdam 2005), 447 blz., prijs € 34,50.

Amerikakenner Cornelis van Minnen heeft Amerika's beroemdste maar inmiddels vrijwel onbekende Nederlander aan de vergetelheid ontrukkt: Hendrik Willem van Loon (1882-1944), historicus, journalist, gevierd radiocommentator en illustrator. Opgegroeid in Rotterdam, in 1902 overgestoken naar de Verenigde Staten, brak Van Loon in 1921 door met *The story of mankind*, de eerste van een reeks bestsellers die hem roem zouden bezorgen. Aan die roem gingen twee decennia sabbelen en ploeteren vooraf, onder meer als correspondent van Associated Press in Rusland en als promovendus in München. Amerikaanse historici als Charles Beard prezen Van Loons vermogen om de geschiedenis voor het grote publiek te populariseren, maar Johan Huizinga had er geen goed woord voor over, en andere Nederlandse vakgenoten spraken smalend van 'tabloid-kennis'.



Van Loons werk paste in een tijdvak van de *rages, crazes and booms*, de jaren twintig in Amerika, en een van die rages was de 'overzichtsrage'. Hij was een van de generalisten die een samenvattend wereldbeeld wisten te scheppen dat aan een breed lezerspubliek houvast bood in woelige tijden. Het liefst schreef hij over geschiedenis en kunst, en bij voorkeur in vermakelijke, babbelse stijl. Het ging om de grote lijn, het weidse gebaar, een visie op de ontwikkeling van de beschaving. Als auteur en verteller was hij nogal pregnant aanwezig. Een van zijn favorieten was Desiderius Erasmus, geboren in dezelfde straat in Rotterdam als hijzelf, met wie de ijdele Van Loon zich nogal opzichtig vereenzelvigde.

Van Minnen, directeur van het Roosevelt Study Center in Middelburg, heeft een uitstekend leesbare en mooi verzorgde biografie geschreven, met een goede balans tussen het persoonlijke en het politieke. Hij schept er genoeg in om ook de Zeeuwse connectie van zijn hoofdpersoon aan te halen (de schrijver resideerde enkele jaren in Veere; zijn huis in de VS doopte hij Nieuw Veere). Van Loon, een reus van 135 kilo, allerm minst een Adonis, hield er een rusteloos en ongelukkig liefdes- en huwelijksleven op na, en balanceerde tussen heimwee tot en minachting voor zijn land van herkomst. Zijn *finest hour* beleefde hij in de jaren dertig, toen hij bevriend raakte met Franklin en Eleanor Roosevelt. Hij liet zich graag op het Witte huis inviteren en mocht Albert Einstein en Thomas Mann tot zijn uitgebreide kennissenkring rekenen. Als een Cassandra waarschuwde hij jarenlang tevergeefs voor het gevaar van het nazisme (onder meer in het boek *Our Battle*), terwijl het isolationistisch ingestelde Amerikaanse publiek de oren liet hangen naar demagogen als father Coughlin en Charles Lindbergh. In de oorlogsjaren sprak Van Loon via een kortegolfzender tot bezet Nederland. Voor de bezoeken van prinses Juliana aan Roosevelt fungeerde hij als intermediair.

Vreemd genoeg liet Van Loon, heraut van vrijheid en mensenrechten, zich privé fel uit tegen negers, joden en katholieken. Het is jammer dat Van Minnen die contradictie niet anders weet te verklaren dan hem een kind van zijn tijd te noemen. Ook mijn nieuwsgierigheid naar Van Minnens persoonlijk oordeel over Van Loons werken bleef onbevredigd. Loont het nog de moeite om die pennenvruchten antiquarisch aan te schaffen, of zijn ze echt niet meer te pruimen?

Afgezien hiervan is het boek een aanrader voor wie een onverwacht inkijkje wenst in Roosevelts Witte Huis en het Amerika aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog.

Jan van Oudheusden

Rusland-China-Canada-Engeland

Stephanie Williams, *Olga's verhaal* (De Boekerij: Amsterdam 2005) 437 blz., prijs € 18,95.



Op het omslag staat Olga Joenter tweemaal afgebeeld, boven als driejarig Russisch meisje, onder als volwassen vrouw in Victoria (Canada) waar ze het verloop van de Tweede Wereldoorlog afwacht. *Olga's verhaal* handelt over een Russische vluchteling die na de Russische Revolutie uitwijkt naar China en later in Europa terecht komt. Het aardige is dat het niet de bekende verhalen zijn over de Russische adel die in Parijs terechtkwam, maar dat het gaat om een meisje uit de welvarende burgerij dat is

opgegroeid in het oosten van Rusland, een gebied waar – behalve de kampen in Siberië – meestal weinig over wordt geschreven.

Olga Joenter werd geboren in de zomer van 1900 in het afgelegen stadje Troitskosavsk in het verlaten zuiden van Siberië. Ze leidt een prettig leven als jongste van vijf kinderen. Er waren grote familiediners met Pasen en ze was dol op spannende paardenmarkten net over de grens met Buiten-Mongolië. De beschrijving van het eenvoudige maar toch welvarende leven en het ruige landschap zijn fascinerend. Vooral haar vader die handelsreizen ondernam naar Noord-Siberië en dan met een karavaan vol vossen- en sabelbont, terugkwam moet een boeiend leven hebben geleid. De slag bij Tsushima (1905) waarbij de Russische oorlogsvloot vernietigend door de Japanners wordt verslagen komt hard aan bij de familie Joenter, maar de trouw aan de tsaar blijft. Drie zoons dienen in het leger van de tsaar als de Russische Revolutie uitbreekt.

Het duurde enige tijd voordat de revolutie doordringt tot Zuid-Siberië. Op 8 december kwam het bericht dat de bolsjewieken Irkoetsk hadden bereikt. Na dit nieuws sliep Olga's vader, die anders zo robuust was, niet meer. 's Ochtends trof Olga hem in elkaar gedoken, met oude sjaals van haar moeder om zich heen, aan voor een dovend vuur, met een fles wodka aan zijn voeten. 'Waar zijn mijn zonen?' vroeg hij haar dan, met pijnlijke en waterige ogen. 'Wanneer komen mijn jongens thuis?' Olga probeerde kalm te blijven. 'Heel snel', zei ze, en ze sloeg haar armen om hem heen.

Olga heeft net de middelbare school afgemaakt en helpt haar broers in hun pogingen de stad waar ze wonen te redden, eerst van de bolsjewieken, daarna van de gewelddadige commandant van de Witte troepen in het

gebied. Uiteindelijk moet zij in opdracht van haar vader vluchten. Ze wordt gezocht en hij ziet in dat de situatie zich niet zal herstellen. Op haar negentiende, alleen met haar kindermeid en een handvol robijnen in haar rokken genaaid, ontsnapt ze naar Vladivostok, en van daaruit vertrekt ze naar Noord-China. Ze zou haar familie nooit meer zien.

In China verbleven veel Russische immigranten waar met minachting op neergekeken werd. Het was geen gemakkelijke plek voor een Russisch meisje. Dankzij de handelscontacten van haar vader komt Olga redelijk terecht en omdat ze goed onderwijs heeft genoten kan ze aan het werk. Ze wordt verliefd op een Engelsman, trouwt met hem en krijgt een dochter. Alles lijkt goed te gaan, tot in 1937 de Japanners China binnenvallen en Olga voor de tweede keer haar huis verliest. Weer moest ze opnieuw beginnen, ditmaal in Shanghai.

Hilarisch zijn de contacten met de Engelse schoonfamilie. De familie blijft ervan overtuigd dat ze toch tenminste een prinses of een gravin moet zijn. Olga is op haar beurt teleurgesteld in Fred, die uit een eenvoudig gezin blijkt te komen met een weggelopen vader die kantoorbediende was. Fred had haar wijsgemaakt dat zijn vader advocaat was. Tijdens de Tweede Wereldoorlog verblijft Olga met haar dochter in Canada bij vrienden, terwijl haar man Fred in een Japans interneringskamp terechtkomt. Na de oorlog worden ze herenigd maar kunnen niet terug naar China omdat Mao Zedong de macht heeft overgenomen. Ze vestigen zich uiteindelijk in de omgeving van Oxford.

Olga's verhaal is geschreven door Stephanie Williams, haar kleindochter. Ze baseerde het op aantekeningen, brieven en gesprekken met haar grootmoeder. Olga had haar kleindochter verboden onderzoek te doen naar haar verleden omdat de familie in de Sovjetunie anders gevaar zou lopen alsnog vervolgd te worden. Uit voorzorg wordt een aantal documenten vernietigd. Stephanie is pas enkele jaren na de perestroika en twintig jaar na de dood van haar grootmoeder naar Rusland gereisd om de contacten met haar familie te herstellen en nader onderzoek te doen. Een nadeel van *Olga's verhaal* is dat het detaillistisch is geschreven, het pleit echter voor de schrijfster dat het boeiend blijft om te lezen.

Joke Noordstrand

Mediageschiedenis

Ad van Liempt, *Het journaal. Achter de schermen van vijftig jaar televisiegeschiedenis* (Balans: Amsterdam 2005), 384 blz., prijs € 19,50.

Het gouden jubileum van het NOS-televisiejournaal in januari 2006 gaf Ad van Liempt (oud-hoofdredacteur *Nova*, eindredacteur *Andere Tijden*, auteur van o.a. *Kopgeld*) aanleiding een biografie van de jarige te schrij-

ven. Hij pluisde het archief uit, las alle memo's en sprak met tal van medewerkers uit heden en verleden.

Wie aan het journaal verknocht is, kan aan dit boek zijn hart ophalen. Het is vlot geschreven, in de tegenwoordige tijd, en waar mogelijk doorspekt met sappige anekdotes, zonder de serieuze toon te verliezen. Elk hoofdstuk laat Van Liempt voorafgaan door impressies van de journaaluitzendingen van een willekeurig geprikte dag, de achtste november, chronologisch van 1956 tot 2004. Dat begint dus met het neerslaan van de Hongaarse Opstand, en het eindigt met de impact van de moord op Theo van Gogh.



In het prille begin, in 1956, waren er niet meer dan drie journaaluitzendingen per week. Pas vanaf 1963 was er elke dag een journaal.

Carel Enkelaar was de pionier die voor jaren het procédé bepaalde. Zijn opvolger Dick Simons (1963-1974) wilde naast narigheid ook aandacht voor goed nieuws. De belangrijkste misser uit die dagen was de belabberde verslaggeving rond de

moord op president Kennedy in november 1963: geen beelden, geen extra journaals.

Lang niet altijd werd de tijdgeest goed aangevoeld. Miskleunen waren de niet-registratie van het fenomeen provo, het negeren van unieke rel-opnames van Louis van Gasteren na het Huwelijk in maart 1966 (*Omdat mijn fiets daar stond...*), de afwezigheid van beelden van befaamde optredens van Dolle Mina (Baas-in-eigen-buik-manifestantes kwamen niet op de buis). Lange tijd werd het journaal gekenmerkt door een serviele houding tegenover de autoriteiten. Concurrentie van de tv-programma's *Brandpunt* (KRO) en *Achter het Nieuws* (Vara) en het aantreden van jonge verslaggevers brachten omstreeks 1975 een kentering. Ed van Westerloo wist als hoofdredacteur zowel expansie als verdieping van de uitzendingen te realiseren. Een reeks politieke affaires leverde toen ook evenzovele kansen voor open doel op: Lockheed, Menten, Molukse gijzelingsacties. Het journaal stond er. De koudwatervrees om meer dan droge nieuwsberichten te brengen werd definitief overwonnen. Het wachtwoord van Van Westerloo was: 'duiding' van het nieuws; dus zonder betweterig commentaar toch de context van een nieuwsfeit schetsen. Buitenlandse correspondenten (Freriks in Parijs, Brusse in Londen, Knapen in Bonn) betekenden een extra kwaliteitsimpuls.

Het boek van Van Liempt besteedt uiteraard ook veel aandacht aan wat er zich achter de schermen afspeel-

de: de aanvankelijk gebrekkige technische middelen, zoals de telekabel waarlangs filmmateriaal beeldje voor beeldje vanuit Amerika werd doorgeseind, totdat ruimtesatellieten dit overbodig maakten. En de auto waarmee dagelijks tussen Bussum en Hilversum gependeld moest worden, met de nieuwslezer aan boord. En verder de werkdruk, de conflicten (met name rond Simons en later rond Nico Haasbroek), het vertrek van medewerkers, de kritiek op de te 'linkse' koers, de vraag in hoeverre het journaal emoties op tv mocht brengen (sinds de Bijlmerramp van 1992 geen punt meer), de concurrentie van de commerciële, de steeds frivolere inhoud.

De genotswaarde van het boek wordt verhoogd bij gelijktijdige aanschaf van een tweetal dvd's (uitgave van A.W. Bruna, prijs € 19,90) met daarop een keuze van journaalfragmenten uit binnen- en buitenland, elk vijftig stuks. Zij geven een fragmentarisch beeld van wat we in vijftig jaar kregen voorgeschoteld, en een blik achter de schermen. Samen hebben de dvd's een speelduur van zes uur. Ze staan garant voor een nostalgische kijkervaring. Maar voor het geschiedenisonderwijs lijken me die dvd's niet van direct nut, gezien het springerige karakter en de vele losse thema's. De Hongaarse Opstand duurt anderhalve minuut, de machtsverovering door Castro en de Cubaanse rakettencrisis nog korter. Het item 11 september toont wel de beelden van het WTC, maar Bin Laden blijft onzichtbaar. Hier mist men juist de 'duiding' waar het journaal patent op zegt te hebben.

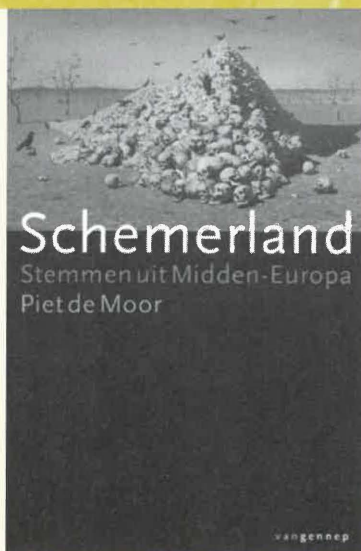
Jan van Oudheusden

Biografen van het verleden

Piet de Moor, *Schemerland, Stemmen uit Midden-Europa* (Van Gennep: Amsterdam 2006) 334 blz., € 22,50.

Begin jaren zestig van de vorige eeuw kwam familie uit West-Duitsland bij ons op bezoek. Mijn ouders hadden net een tv aangeschaft, en mijn oom wilde om 20.00 uur graag 'Die Tagesschau' zien. Het nieuwsbericht op de Duitse zender eindigde met het weerbericht. Tot mijn verbazing werd de weersverwachting gegeven voor West-, Midden- en Oost-Duitsland. Wat ik kende als Oost-Duitsland, heette hier Midden-Duitsland. Navraag leerde dat wat op de tv Oost-Duitsland was, gebieden betrof die Duitsland na de Tweede Wereldoorlog had moeten afstaan. Voor mij was die kaart van Duitsland een blik in het verleden, naar een tijd die geweest was, die ik niet gekend had en die volgens mijn oom nooit meer zou terugkeren.

Dat weerbericht kwam weer boven drijven bij het lezen van *Schemerland* van De Moor. Want *Schemerland* gaat over een tijd die geweest is, en niet meer zal terugkeren. Een tijd waarin de Duitse taal een vooraanstaande rol speelde in de Europese cultuur, een tijd waarin Midden-Europa het middelpunt van Europa was, een tijd



ook waarin een bloeiende Joodse cultuur in Europa bestond.

Die tijd is voorbij na een waanzinnige twintigste eeuw met twee wereldoorlogen en alle gevolgen van dien. Door die wereldoorlogen is de Duitse taal als lingua franca verdwenen en een besmette

taal geworden. De Joodse cultuur in Europa is verdwenen. Na 1945 had je alleen nog maar Oost- en West-Europa, ook al wilde het Duitse weerbericht ons anders doen geloven. Een IJzeren Gordijn scheidde beide delen van Europa. Een inwoner van West-Berlijn ging eerder en gemakkelijker naar Italië dan naar Polen, dat nog geen 100 km verder ligt. Midden-Europa is allang niet meer het centrum van Europa.

Een inwoner van wat ooit Midden-Europa was, heeft de landsgrenzen de afgelopen eeuw voortdurend zien verschuiven. Lviv heette in 't begin van de vorige eeuw Lemberg en vervolgens Lvov. De stad hoorde eerst bij Oostenrijk-Hongarije, vervolgens bij Polen, toen bij de Sovjet-Unie en nu bij Oekraïne. Midden-Europa zat steeds bekneeld tussen de grootmachten Duitsland en Rusland. Deze beide staten zijn – na het optreden van m.n. Hitler en Stalin – schuldig aan het verdwijnen van Midden-Europa.

De Moor beschrijft deze ontwikkelingen met name aan de hand van literatuur. De revue passeren o.a. boeken van Joseph Roth, Canetti, Klemperer, Kertesz, Konrad, Haffner, Magris, Kadare en Reich-Ranicki. Een groot aantal van deze auteurs is door De Moor zelf geïnterviewd. De citaten en interviews leiden soms tot herkenning (Joseph Roth als chroniqueur van Oostenrijk-Hongarije of Canetti als Midden-Europeaan pur sang) en nopen soms tot herlezing (Kertesz heb ik toch niet helemaal begrepen) of tot een gang naar de boekhandel (op vakantie in Duitsland *De brand* van Friedrich gekocht). Wat De Moor duidelijk maakt is dat literatuur een onderdeel van het dagelijks leven is. Literatuur beschrijft het dagelijks leven van de twintigste eeuw: het getto van Warschau, de oorlogen, de concentratiekampen, het getreiter van de Joden in nazi-Duitsland, de Hongaarse Opstand, maar ook de verliefdheden, de dagboeken laten zien dat ondanks alles tot op zekere hoogte het alledaagse leven gewoon doorging.

Soms zijn al die verwijzingen en interviews van De Moor bijna vermoeiend, en balanceert de schrijver op het randje van 'Selbstdarstellung' om een mooi Duits woord te gebruiken. Maar bovenal is het een prachtig, bijna verslavend boek.

Wim Rongen

Op locatie

Gerbert van der Aa. *Nigeriaanse toestanden. Reis door het meest corrupte land van Afrika* (Nieuw Amsterdam: Amsterdam 2005), 223 blz., prijs € 17,95.

Vanaf 1989 bezocht historicus en journalist Gerbert van der Aa acht keer voor langere perioden Nigeria. Diverse dagbladen en tijdschriften, zoals *NRC Handelsblad*, *Algemeen Handelsblad*, *Nieuwe Revue* en *Internationale samenwerking*, publiceerden bijdragen van zijn hand. Van der Aa reist niet als de doorsnee westerse journalist naar en door Afrika. Voor zijn laatste bezoek aan Nigeria, in maart en april 2005, trok hij in een oude Nissan door de Sahara. Van de opbrengst van de verkoop van de auto betaalde hij zijn reis- en verblijfkosten in het Afrikaanse land en de terugreis naar Nederland. De auto bracht niet meer dan tweeduizend Euro op, dus daarmee moest hij het doen. Voor een Toyota of een Mercedes had hij beslist meer ontvangen, ontdekte hij. Van der Aa reisde met het openbaar vervoer, meestal brommer- en bustaxi's, en sliep in goedkope hotels, met meerdere mensen op een kamer zonder deugdelijk sanitair, of bij mensen thuis, ook in de sloppenwijken. En dat mag je toch opmerkelijk noemen voor een westerse journalist. Na zijn laatste bezoek aan Nigeria schreef hij een boek over zijn ervaringen in het volkrijkste land van Afrika. Onduidelijk is of hij in *Nigeriaanse toestanden* alleen zijn meest recente ervaringen verwerkt heeft, of dat hij ook gesprekken en indrukken uit eerdere reizen heeft gebruikt.

Nigeria, zoals vrijwel geheel Afrika, komt alleen negatief in het nieuws: de invoering van de sharia in de noordelijke deelstaten van Nigeria, de dreigende steniging van twee overspelige vrouwen als gevolg daarvan, de ecologisch gevolgen van de oliewinning door Shell en de wijdverbreide corruptie, zijn daar voorbeelden van. Van der Aa houdt in zijn boek een flink aantal clichés over Afrika tegen het licht en het resultaat daarvan mag je op z'n minst verrassend noemen.

Christelijk zakenlieden – het geloof van de klager speelt geen rol bij de uitspraak en christenen hoeven niet voor een islamitische rechtbank te verschijnen – klagen wanbetalers liever bij een islamitische rechtbank aan dan bij een seculiere: de eerste werkt veel sneller en efficiënter. Van der Aa schrijft dat de negatieve, ongenueanceerde berichten over de sharia door de westerse pers klakkeloos uit de door christenen – en die zijn fel anti-sharia – gedomineerde Nigeriaanse pers worden overgenomen.

Het optreden van Shell in Nigeria krijgt vanuit het Westen veel kritiek. Van der Aa laat zien hoe onterecht dat is. De multinational wordt gechanteerd door de plaatselijke bevolking. Lekkende olieleidingen maken het mogelijk schadevergoeding bij Shell te claimen en daar maken ze dankbaar gebruik van vooral ook door de techniek een handje te helpen. De door Shell in de 'getroffen' dorpen gebouwde ziekenhuizen en scholen staan leeg. Locale lei-

ders rijden dik en wonen ruim. Toch is Van der Aa niet alleen maar negatief over de afpersing en corruptie. Het zijn onderdelen van het patronagesysteem dat, volgens hem, ook mogelijkheden geeft om groepen te integreren in het politieke systeem.

Als Van der Aa slavernij ter sprake brengt stuit hij op louter onbegrip: de enige zwarten die zich druk maken over het slavernijverleden zijn de zwarten in Amerika en Europa. De Aro, het volk dat slaven gevangen nam en verkocht, schaamt zich niet voor wat ze in het verleden deden, ze zijn er zelfs trots op en de omringende volken bewonderen de Aro om hun ondernemingszin.

Toch kan *Nigeriaans toestanden* de lezer niet geheel bevredigen, daarvoor beschrijft Van der Aa toch meer dan hij analyseert en is zijn stijl te voorspelbaar. De hoofdstukken in het boek hebben allemaal een zelfde opzet: Van der Aa is op locatie om een bepaald onderwerp te bekijken, hij spreekt er een aantal mensen, geeft een sfeerimpressie en na het laatste gesprek overdenkt hij zijn onderwerp, terug lopend naar zijn hotel of in de taxi. Dat werkt in een tijdschrift, maar niet als dezelfde opzet tienmaal wordt herhaald in een boek. En diepgravend is het niet. Zo suggereert hij ergens dat Afrikaanse staten ook goed langs familiebanden zouden kunnen worden opgebouwd, maar dat interessante idee werkt hij niet verder uit. En dat is jammer.

Hans Pols

Journalistiek

Marc Chavannes, *Op de As van Goed en Kwaad. Amerika achter de schermen* (Prometheus/NRC Handelsblad: Amsterdam 2006), 416 blz., prijs € 19,95.

Marc Chavannes was van 2000 tot 2005 correspondent van *NRC Handelsblad* in Washington. Over Amerika en de Amerikanen schreef hij een lijvig en informatief boek. Chavannes heeft het genre al eerder beproefd (*Frankrijk achter de schermen*). Ook *Op de As van Goed en Kwaad* vormt een onderhoudende mix van reportage en beschouwing, en wel over de meest uiteenlopende aspecten van het leven en denken van de Amerikanen.

Om enige orde aan te brengen in de bonte menigeling van indrukken, gesprekken, boekbesprekingen en sfeerbeelden, geeft Chavannes aan het begin van zijn boek vier grote ontwikkelingen aan die Amerika begin eenentwintigste eeuw kenmerken. De eerste verandering is de zelfbenoemde rol van politieagent van de wereld en uitdager van de Verenigde Naties. De tweede is het superkapitalistische *neoeconomy*-experiment, met belastingverlaging

en inperking van de rol van de overheid. De derde is de remoralisering, ofwel de terugkeer naar het geïdealiseerde, christelijk-deugdzame Amerika. De vierde is de ontmanteling van de waarheid en objectiviteit als kerndoelstellingen in de Amerikaanse media. Deze vier revoluties versterken elkaar en creëren een roes waarin Amerikanen zichzelf in navolging van de zeventiende-eeuwse puriteinen zien als een *city upon a hill*, een stralend voorbeeld voor de rest van de wereld, met het alleenrecht van Goed en Kwaad. Maar tegelijk een land dat recentelijk martelecessen toeliet die zijn aanzien in de wereld ernstige schade toebrachten.

Uiteraard bevat het boek veel obligate gegevens over hoe het bestuur in elkaar zit en over het parlementaire bedrijf. Maar daarnaast biedt het een staalkaart van observaties over de meest uiteenlopende aspecten van het gewone leven van de Amerikanen. Zoals hun voortdurende bezorgdheid over eten en drinken, en de obesitas-diabetesepidemie die hen bedreigt. Of over de tweehonderd miljoen benzineslurpende auto's waaronder de rijdende SUV-forten, 'buitenmaatse verlengstukken van hun egoïstisch consumentisme'. Amerika verbruikt een kwart van de olie in de wereld en wordt steeds afhankelijker van olieimport. Olieboor- en kapvergunningen worden dan ook grif verleend, vanuit een vals gevoel van onbeperkte ruimte; een gevoel dat gecultiveerd wordt door een

verzonnen Westen-traditie. Dan is er het vraagstuk van ras en afkomst, 'het stolsel in de smeltkroes'. De Civil Rights Bill van 1964 was een groot goed, maar racisme is er niet mee verdwenen en positieve discriminatie werkt vaak juist negatief voor minderheden.

En natuurlijk kan Chavannes niet om de televisiedominees en de New Life Church heen waarheen elk weekend vele duizenden gelovigen in megahallen toestromen, veelal *born again christians*, die hun kinderen liever thuis opvoeden dan hen aan de openbare scholen uitleveren.

Twee miljoen Amerikaanse kinderen krijgen thuis les. Zeventig procent van de Amerikanen wil dat hun president religieus is geïnspireerd, acht op de tien zegt dagelijks tot God te bidden. Voeg daaraan toe de praatradio van de rechtse commentator Rush Limbaugh, al twintig jaar lang, drie uur per dag via 660 stations, misschien wel de invloedrijkste zieltjeswinner voor de Republikeinen. Zijn miljoenen luisteraars zijn volgens een onderzoeker 'over het algemeen blanke, oudere, teleurgestelde, conservatieve mannen met redelijke, maar niet geweldige banen, bang voor sociale verandering en vrouwen'.

Gelukkig is dit niet het zoveelste anti-Bush-boek geworden. Integendeel. Chavannes laat – net als vorig jaar Charles Groenhuijsen deed (zie *Kleio* 2005, nr.6) – voldoende verstandige en pragmatische woordvoerders en



schrijvers aan het woord om duidelijk te maken dat de neoconservatieve revolutie nog geen gelopen race is. Amerika is altijd complexer dan je denkt.

De vele recente, vaak kostelijke spotprenten die om de paar bladzijden alle thema's illustreren, maken het boek extra aantrekkelijk voor de docent die wel eens nieuw materiaal in zijn lessen en toetsen over Amerika wil uitproberen.

Jan van Oudheusden

Wegkijken

Bruce Bawer, *Terwijl Europa sliep. De dreiging van de radicale islam* (Meulenhoff: Amsterdam 2006), 320 blz., prijs € 21,95.

Onlangs werd bekend dat op een Utrechtse vmbo-school een vrouwelijke leerkracht op non-actief was gesteld omdat ze als moslima besloten had voortaan geen hand meer te geven aan mannelijke collega's en leerlingen. Handen weigeren is een politiek issue sinds minister Verdonk de confrontatie zocht met een conservatieve moslim-leider uit Tilburg.

Zo'n confronterende benadering zou wel passen in de denkrant van Bruce Bawer. Deze Amerikaans-joodse schrijver woonde de afgelopen tien jaren in diverse steden van West-Europa en ging zich steeds vaker storen aan weggijkgedrag bij uitingen van de radicale islamisten in ons werelddeel. Van Kopenhagen tot Lissabon ontwaarde hij moslimwijken waar vrouwen worden mishandeld en waar barbaarse gebruiken zoals eerwraak in stand worden gehouden. Joden en homo's zijn er op straat niet meer veilig. Dit treft Bawer juist ook in Nederland, waar alles 'gezellig' gehouden moest worden. In Den Haag kwamen in een half jaar tijd in 2004-2005 elf gevallen van eerwraak voor en er kraaide geen haan naar.

Het boek *Terwijl Europa sliep* – de titel is niet origineel, maar ontleend aan J.F. Kennedy, *Why England slept* – wil een waarschuwing zijn tegen de opmars van de sharia in West-Europa. Het concentreert zich op uiterlijkheden in het straatbeeld, en reacties in de media op dramatische voorvallen zoals de moord op Theo van Gogh. Woonwijken met veel alloctonen vormen 'embryonale koloniën', immuun voor integratiepogingen. Bawers opsomming is eindeloos. In Engeland plaatste het Rode Kruis geen kerstbomen meer in liefdadigheidswinkels. In Frankrijk weigerden moslimleerlingen te zingen, te zwemmen, of zelfs (volgens een recent onderzoek onder 61 scholen) bij wiskunde een rechte hoek te tekenen omdat dit hun aan het christelijke kruis deed denken. Ook in Nederland neemt de vrijwillige segregatie hand over hand toe. Multiculturalisten prediken de lieve vrede,

vanuit het adagium: leven en laten leven. Ze relativiseren hun eigen westerse cultuur weg. Bawer noemt dat *dhimmitude*, een houding van nederige voorkomendheid tegenover de islam, zoals de joden en christenen die in het middeleeuwse Arabische rijk aannamen.

Bawer vervalt nog al eens in gelamenteer over de slappe houding van Europese politieke leiders. Als voorbeeld neemt hij de behandeling van de dubieuze mullah

Krekar, een bekend terroristenvriend, die ondanks sterke verdenkingen tegen zijn persoon zijn nieuwe vaderland Noorwegen even vrolijk in als uit kon komen. Het steekt Bawer dat de West-Europeanen zo schelden op het land van Bush. Positieve ontwikkelingen in Amerika worden stelselmatig genegeerd. Velen demonstreerden tegen Amerika, en haast niemand tegen het terrorisme. Gematigde moslims hielden zich stil, ook na de terreuraanslag in Londen in 2005.

Het is jammer dat Bawer geen antwoord weet te verzinnen op de vraag die Amerikanen zich kort na nine eleven stelden: *Why do they hate us?* Dat velen Amerika zagen als een gulzige reus op het wereldtoneel, kon je al lang voor

2001 constateren. Guantánamo Bay, Abu Ghraib en andere oorden des onheils hebben het Amerikaanse imago in de moslimwereld dramatisch omlaag gehaald. Daarover in dit boek geen woord.

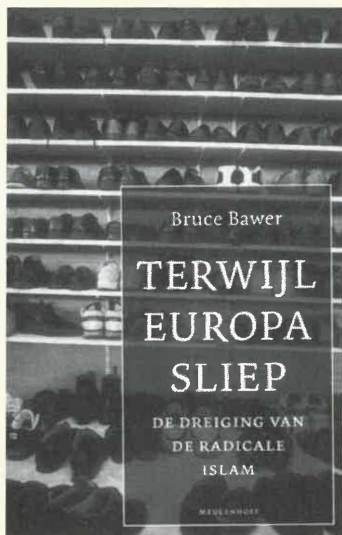
Bawer heeft wel een punt als hij de Amerikaanse integratiepolitiek vergelijkt met die in Europese landen. In de Verenigde Staten vertonen de autoriteiten veel meer respect jegens nieuwkomers, omdat die als individuen worden behandeld voor wie het lidmaatschap van de Amerikaanse club met hard werken kan worden verdiend. In Europa worden nieuwkomers echter meteen als zielige gevallen gezien; ze hoeven niet eens de taal van het nieuwe land te leren en worden niet uitgedaagd te integreren en houden vast aan de cultuur en identiteit van het land van herkomst.

Jan van Oudheusden

Belastingproblemen

Ferdinand H.M. Grapperhaus, *Over de loden last van het koperen fietsplaatje. De Nederlandse rijwielbelasting 1924-1941* (Uitgeverij Van Wijnen: Franeker 2006), 88 blz., € 14,50.

Sommige mensen kunnen nog steeds 'briesen van opgekropte woede en achterstallige haat jegens de rijwielbelasting'. En dat terwijl deze al in 1941 afgeschaft is. Volgens Ferdinand Grapperhaus is dat typerend voor de emoties die deze heffing losmaakte in Nederland. Hij



schreef er het boek *Over de loden last van het koperen fietsplaatje. De Nederlandse rijwielbelasting 1924-1941* over.

Grapperhaus heeft zijn onderwerp uitgebreid bestudeerd en beschreven. Hij begint zijn verhaal ver voor de invoering van de belasting in 1924, in de negentiende eeuw. Destijds was belasting op uitgaven die duiden op een zekere welstand een gebruikelijke manier om geld binnen te halen voor een overheid. De leden van de Tweede Kamer discussieerden druk of de fiets onder dit criterium viel en dus belast moest worden. Ondanks de discussies kwam het niet verder dan een wetsvoorstel. Belangrijkste reden daarvoor was dat door de stijging van het nationaal inkomen, maar ook dat door steeds hogere tarieven van de belastingen op inkomen, winst en vermogen de betekenis van de personele belasting voor de financiering van de staat steeds meer afgenomen was. Bovendien (andersom) was de fiets in de twintigste eeuw zo algemeen in gebruik gekomen dat steeds duidelijker werd dat die niet door een bestedingsbelasting hoorde te worden getroffen. Voorlopig waren de fietsers van de belasting af.

Dat veranderde toen minister van financiën Hendrik Colijn in 1923 voor het begrotingsjaar 1924 een miljoenennota indiende waarin de staat met nieuwe en hogere belastingen 30 miljoen gulden zou moeten binnenhalen. Onder de nieuwe lasten viel ook de rijwielbelasting. Deze zou 3 miljoen gulden moeten opbrengen. In het eerste jaar van de belasting was dit overigens al ruim 5 miljoen gulden. De belasting zorgde tot 1941, het jaar waarin ze afgeschaft werd, regelmatig voor sociale onrust.

Grapperhaus verliest zich in het boek nogal eens in details. Bovendien haalt hij de wetenschappelijke waarde van het boek omlaag door een gebrek aan voetnoten en overdaad aan waarde-oordelen. Wat blijft is een boek voor de verstokte belastingliefhebber. Leerlingen zullen er niet voor te interesseren zijn. Door de vele details en ambtelijke schrijfstijl zullen de meest volwassen lezers tijdens het lezen wellicht het gevoel krijgen een 'toelichting belastingaangifte' door te spitten.

Erik Joosse

Leven in bezet gebied

Soead Amiry, *Sharon en mijn schoonmoeder, Oorlogsdagboek uit Ramallah* (Prometheus: Amsterdam 2005) 216 blz., prijs € 15,00.

Op het omslag staat een meisje van een jaar of tien afgebeeld achter tralies die voor een raam bevestigd zijn. Het zijn siertralies, bedoeld tegen inbraak. Voor de voeten van het meisje ligt een stuk zwart plastic, kennelijk om de ramen te blinderen. De kleren van het meisje zijn schoon en heel, de ramen ook. Behalve het stuk plastic is er geen reden om aan een oorlogssituatie te denken. *Sharon en mijn schoonmoeder* gaat over alledaagse gebeurtenissen

die Soead Amiry meemaakte. Ze is architect en universitair docent. Ze werd geboren in Damascus, bracht haar jeugd door in Amman, Beiroet en Caïro en ging vanwege de relatie met haar man in Ramallah wonen.

De eerste helft van het boek speelt vanaf de jaren tachtig, de tweede helft is tot stand gekomen tijdens de bezetting van de wettelijke Jordaanoever van 17 november 2001 tot 26 september 2002 door het Israëlsche leger. Sharon wordt genoemd omdat hij het beleid bepaalde dat de bezetting van Ramallah tot gevolg had. De 92-jarige schoonmoeder wilde haar huis niet verlaten ondanks het feit dat ze vlak bij het hoofdkwartier van Yasser Arafat woonde. Uiteindelijk werd ze daar met veel moeite weggehaald en kwam bij Soead en haar man Salim in huis wonen.

Amiry schrijft vlot en lichtvoetig, geen woord over Palestijnse idealen of de treurige uitzichtloosheid van het bestaan in bezet gebied. Ze beschrijft vooral praktische dingen; de moeilijkheden bij het reizen, problemen bij het krijgen van vergunningen, het boodschappendoen als het uitgaansverbod is opgeheven, het repareren van deuren die door de Israëliërs zijn opgeblazen. Wel vindt ze dat Israëlsche soldaten die Arabisch spreken zo'n akelig accent hebben, maar ze beschrijft ze niet als flat characters. Regelmatig probeert ze als uiting van ongenoegen soldaten te manipuleren.

'De soldaat wroette nog steeds met de punt van zijn geweerloop in de lege kofferbak. Ik draaide mijn hoofd om en staarde hem met uilachtige ogen aan. Ik kon er niets aan doen.

'Waarom staar je naar me?' maakte de soldaat bezwaar. Ik bleef hem uitdrukkeloos aanstaren.

'Kijk niet zo naar me!' schreeuwde de gemakkelijk op stang gejaagde soldaat. Klootzak, dacht ik. Wat laat die zich gemakkelijk op de kast jagen!'

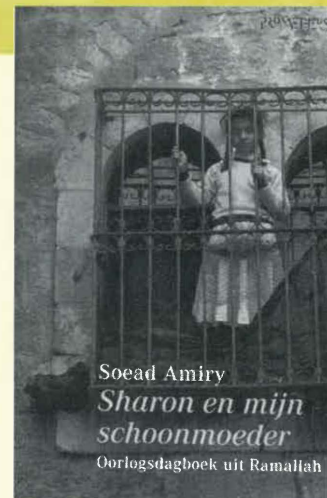
Soms wordt Amiry zo ontzettend boos:

'Geef me mijn hawiyeh (identiteitsbewijs)' zei ik.

'Welk identiteitsbewijs?' vroeg hij.

'Luister kapitein Yossie, ik heb al die nonsens van u al veel te lang gepikt. Hebt u enig idee wat ik de afgelopen zeven jaar heb doorgemaakt terwijl ik op dat stomme hawiyeh zat te wachten? Hebt u enig idee waarom alle Palestijnse mannen, vrouwen en kinderen meedoen aan deze opstand? Dat komt omdat we jullie flauwekul niet meer pikken...'

De Israëlsche vijand wordt uitgebreid beschreven, geen woord echter wordt aan Palestijnse aanslagen of andere vormen van verzet gewijd. Soms wordt er wel iemand opgepakt die van aanslagen verdacht wordt. Het is jammer dat Soead Amiry het niet aangedurfd heeft hierover te schrijven.



Op maandag 16 oktober was het heerlijk herfstweer en werden journalisten, minister en commissieleden buiten van harte welkom geheten door een groep basisschoolkinderen bij het Gymnasium Novum in Voorburg. Ze droegen grote blauwe borden met historische platen en andere afbeeldingen van bijvoorbeeld een gasvlam, naar later bleek waren dit de 50 onderwerpen die waren gekozen voor de canon van Nederland.

JOKE NOORDSTRAND

En toen de canon. Wat nu?



Frits van Oostrom, de voorzitter van de commissie Ontwikkeling Nederlandse Canon vertelde later dat de canon vooral bedoeld was voor basisschoolleerlingen.

De vriendelijke sfeer buiten bleef ook binnen voortduren. Er waren allerlei versnaperingen en vanwege de feestelijke gebeurtenis hadden verschillende commissieleden ook vrouw en kinderen meegenomen. Daarnaast waren er journalisten, vertegenwoordigers van diverse (onderwijs)instellingen en een flink aantal ambtenaren.

Tijdens de overhandiging van het tweedelige rapport aan de minister betoogde Van Oostrom dat de canon, net als het Nederlandse volk, aan veranderingen onderhevig is. Er kunnen nieuwe onderwerpen worden toegevoegd en er kunnen onderwerpen af.

Bij het overzicht van de 50 items viel op dat het om zeer ongelijke grootheden ging: bijvoorbeeld Napoleon, de multiculturele maatschappij en de Amsterdamse grachtengordel. Kortom op het eerste gezicht een rommeltje met als enig kader dat ze allemaal in de tien tijdvakken waren geplaatst.

De commissie heeft geprobeerd zoveel mogelijk helderheid en transparantie in haar handelen te scheppen. Op de website entoen.nu die werd gepresenteerd, is alle ruimte voor discussie en uitbouw.

Naast vensters met informatie bij de 50 items en allerlei suggesties is er nog veel leeg. Nu is de beurt aan het Nederlandse volk om alles te bekijken, daarover haar mening te geven en informatie toe te voegen door tekst, foto's of andere bronnen beschikbaar te stellen.

De enige dissonant op deze middag was mevrouw Maria van der Hoeven, de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. Behalve het in de lucht houden en onderhouden van de website deed ze geen enkele toezegging om de voorstellen van de commissie te faciliteren en schoof ze alles door naar het nog te kiezen nieuwe kabinet.

Een vraag voor Kleio is wat de canon op dit moment aan het voortgezet onderwijs te bieden heeft. Hierbij een eerste inventarisatie.

Bij welke vakken in het vo?

De canon is niet specifiek op een vak gericht maar probeert vakoverschrijdend te zijn, het zou qua inhoud passen binnen de vakken: aardrijkskunde, geschiedenis, economie, levensbeschouwing ofwel het leergebied mens en maatschappij en daarnaast aansluiting hebben bij Nederlands, kvv, en natuurkunde.

Echter, negentig procent van de onderwerpen komt al automatisch in meer of mindere mate binnen het vak geschiede-

nis aan bod. Als je dan Pluk van de Petteflet op de basisschool hebt gelezen en een keer naar het Planetarium in Franeker bent geweest ben je zeker canon-proof. Maar daarover hoeft je je geen zorgen te maken want de items van de canon zijn al in de huidige leerdoelen verwerkt verzekerde de minister en hoeven derhalve niet apart te worden behandeld.

De wandkaart

Een van de aanbevelingen van de commissie is een mooie stevige wandkaart met daarop plaatjes van de 50 items die dan vervolgens in alle scholen komt te hangen. Het formaat hangt af van het type school. Doel is om de tijdsorde aan te brengen en de beelden te laten inslijpen. Het besef van tijd dat historici op tijdbalken en tijdlijnen proberen weer te geven heeft de commissie niet nagevolgd. Dat is ook lastig want dan krijg je bijvoorbeeld na de hunebedden van die grote lege stukken.

Een papieren poster is inmiddels te krijgen. De invoering van de duurzame kaart wordt aan het volgende kabinet overgelaten.

De schatkist

De canon-commissie stelt voor dat iedere school een 'schatkist van Nederland' krijgt met daarin replica's die bij de 50

items horen. Geschiedenis hoort volgens de commissie immers tastbaar te zijn. Het zou mooi zijn als de schatkist op de boekenkast van Hugo de Groot zou lijken. Enkele suggesties van wat er in zou kunnen:

Hunebedden: vuistbijl, trechterbeker;
Slavernij: plattegrond van een slavenschip, ketenen, een slavenarmband.
De grondwet: exemplaar van de huidige grondwet.
De Stijl: Stijl-asbak, Mondriaan-ovenwagent of Rietveld-placemat.
De gasbel: een voorlichtingsfolder van de NAM.

Website entoen.nu

De website is bedoeld als communicatiemedium en is voor een 'groeierende website' al vrij ver ontwikkeld. Op dit moment staat er vooral informatie op voor docenten en geïnteresseerden. Je wordt overal op de site uitgenodigd extra info en bronnen toe te voegen en je mening te geven. Daardoor is ze zeer laagdrempelig en toegankelijk geworden.

Het is de bedoeling dat de website in de toekomst ook geschikt wordt gemaakt voor leerlingen. Wat kun je er op dit moment vinden?

- alle 50 onderwerpen met plaatjes en informatievensters;
- vertakkingen met adviezen over hoe een onderwerp op de basisschool en hoe het binnen het voortgezet onderwijs aangepakt kan worden.

- Een vertakking met een relatie met het heden en een lijstje met items voor de schatkist.
- Er zijn verwijzingen naar musea, jeugdboeken, achtergrondliteratuur en relevante websites.

Conclusie

De website is aardig om te bekijken en om de vensters met informatie te lezen. Misschien wordt ze ooit handig als er lesmateriaal op beschikbaar komt, zodat er echt geoefend kan worden. Een leerling kan er nu bijvoorbeeld al enige informatie vinden voor een werkstuk. De wandkaart lijkt geschikt voor het basisonderwijs, in het voortgezet onderwijs wordt dezelfde kaart wat saai. Een leerling heeft er dan immers al een aantal jaren naar gekeken. Een overzicht met gebeurtenissen binnen de tijdvakken brengt m.i. veel meer kader aan. Het lijkt me wel zinvol om een boekenkast van Hugo de Groot te hebben met allemaal mooie spullen. 'Empathy in history' komt zo als doel steeds dichterbij. De minister moet dan wel geld beschikbaar stellen.

Mijn conclusie is dat de canon op dit moment voor het voortgezet onderwijs geen toegevoegde waarde heeft. De 50 items zaten immers al in de huidige kerndoelen verwerkt en aardige websites vind je tegenwoordig overal.



De zaal; middenvoor commissievoorzitter Van Oortrom naast de minister.

'Ik hoop in ieder geval dat vooral het onderwijs zelf zal reageren en niet dat het een discussie wordt met politiek gekissebis.'

Interview met Frans Groot, lid van de canon-commissie.

HANS POLS

Om de dag van de presentatie af te sluiten had de commissie gekozen voor een etentje in het Haagse etablissement Le Bistroquette. Het restaurant is een plek waar verder verleden, recent verleden en de actualiteit bij elkaar komen. De met zware metalen hekken omgeven Amerikaanse ambassade veroorzaakt in meerdere opzichten burenoverlast; het heden dringt hier wel zeer nadrukkelijk de historische omgeving binnen. Ooit dineerden in het restaurant, half versholen onder schaduw van de bomen van het voorname Voorhout, Van Agt en Wiegels hun kabinet er bij elkaar. En nu dan de voorlopig laatste bijeenkomst van de commissie Ontwikkeling Nederlandse Canon. Het restaurant is dan geen venster, maar toch wel een plaats van herinnering.

Frans Groot, lid van de commissie en docent geschiedenis aan de Hogeschool Rotterdam, is de volgende dag nog opgewekt. De afsluiting was in stijl geweest en de eerste reacties op de canon waren heel redelijk geweest. Natuurlijk was er een verschil te zien in de wijze waarop kranten als de *Volkskrant* en *NRC Handelsblad* reageerden en de manier waarop de televisiejournals berichten over de canon; de kranten hadden afgewogen en positief geschreven; bij de televisie was het beeld versimpeld tot: het is tobben

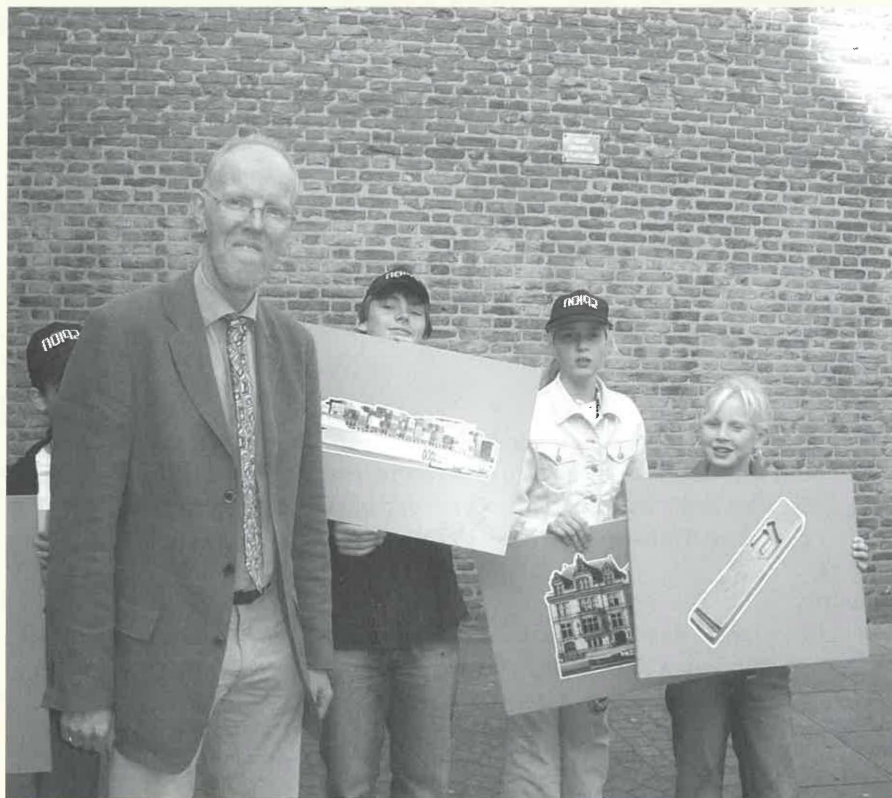
met geschiedenis. Maar toch is Groot niet ontevreden.

In de nota klinkt kritiek door op de inhoud van het huidige geschiedsonderwijs en op de bestaande lerarenopleidingen.

‘Wij sluiten aan bij een trend die vraagt om meer kennis en een minder thematische benadering. De berichten van de Pabo waren ronduit dramatisch: een zeer beperkt aantal uren voor geschiedenis. En ook op de tweede-graads lerarenopleiding is het aantal uren voor de vakinhoud beperkt. Maar als je iets wil doen aan kennisverwerving op de basisscholen en in het voortgezet onderwijs, zul je er voor moeten zorgen dat de mensen voor de klas beter zijn toegerust. Voor die kennisverwerving heb je inspiratie nodig van docenten. Dus de nota is ook een pleidooi voor de docent voor de klas. Ook op de lerarenopleiding. Leerlingen en studenten hebben contacttijd nodig met hun docenten, omdat ze eenvoudig weg te weinig kennis opdoen van achter hun pc-tje. Dat wil overigens niet zeggen dat we terug willen naar ouderwets onderwijs; we houden alleen een pleidooi voor meer vakinhoud en vakdidactiek.’

Hoe is de werkwijze van de commissie geweest?

‘We moesten met de vraag van de minister, hoe de cultureel-pedagogische functie van het onderwijs versterkt kon worden met een canon, aan de slag. Allereerst zijn er leden voor de commissie bij elkaar gezocht. Van Oostrom kon daar een stempel opdrukken, maar in eerste instantie heeft het ministerie contact gezocht met aspirantleden en als die positief reageerden ging Van Oostrom verder. Dus ik weet niet na hoeveel pogingen hij uiteindelijk bij mij is gekomen... In ieder geval hebben we echt goed kunnen samenwerken, het is geen vechtcommissie geworden. Vervolgens zijn we gaan bellen met de vraag: wie kan ons inlichten over de toestand van het geschiedsonderwijs, wat zijn de problemen en wat kunnen de oplossingen zijn. En dat gold ook voor het onderwijs in het algemeen.. We gingen op zoek naar



Frans Groot met basisschoolleerlingen.

mensen die er over gepubliceerd hadden, die onderzoek hadden gedaan, ervaringsdeskundigen. Maar er kwamen ook mensen naar ons toe, bijvoorbeeld de Pabo-commissie van de VGN. En met al die mensen hebben we gesproken, soms met een tegelijk, soms met een paar bij elkaar.’

Eigenlijk is de canon niet zo verrassend...

‘We hebben aangesloten bij wat in veel schoolmethoden staat. Hoewel het basisonderwijs soms nog met verouderde methodes werkt. Maar veel in de tijdvakken is te abstract voor de leerlingen. Vooral in het basisonderwijs hebben de leerlingen een hulpje nodig. Een paar jaar gelden heeft de SLO daar nog over gepubliceerd. Jullie hebben daar toen aandacht aan besteed. Het voordeel van de canon is de afstemming van basisschool en voortgezet onderwijs. En dan gaat het toch primair om kennisverwerving en secundair om identiteit. Het probleem daarbij is dat wetenschappers zo graag klinische, objectieve kennis willen, terwijl je in het onderwijs met leerlingen moet kunnen discussiëren en actualiseren. Want in de klas ga je op zoek

naar zingeving.’

‘We hebben in ieder geval niet zitten plussen en minnen over de vensters. Zo van: als we Drees doen, dan geen Romme of Kuyper. Belangrijk voor ons was de vraag: kun je met een bepaalde persoon en bepaalde tijd vangen. En bij Screbrenica wil je vastleggen wat Nederland met een krijgsmacht moet na de Koude Oorlog en wat de internationale gemeenschap kan en wil.’

En hoe nu verder?

Nu wachten we een half jaar op de reacties, zoals die op de website. En dan komen we in maart met een antwoord. Dan is er waarschijnlijk ook een nieuwe kabinet. Want, hoewel we gehoord hadden – via onze kanalen – dat de canon positief was gevallen in de ministerraad, is minister Van der Hoeven er niet pal achter gaan staan. Ik weet niet hoe dat politiek gaat. Doet Van der Hoeven zo vlak voor de verkiezingen geen harde uitspraken? Ik hoop in ieder geval dat vooral het onderwijs zelf zal reageren en niet dat het een discussie wordt met politiek gekissebis. Zo van: de canon is een links verhaal of het is te rechts.’

Verslag van de informatiemiddag over het pilot-centraal examen havo georganiseerd door de VGN,
Utrecht, 21 september 2006

‘Een dunne, maar smakelijke pizza’

ERIK JOOSSE

Hoe moet het centrale eindexamen geschiedenis er volgens vakdocenten in de toekomst uitzien? Dat was de centrale vraag op de informatiemiddag van de VGN afgelopen september. Op de bijeenkomst spraken onder andere drie docenten van pilotscholen en de onderzoekers die de pilot in een rapport zullen evalueren. Enthousiasme leek te overheersen, maar er zijn ook nog veel vragen.

In 2009 en 2010 zullen leerlingen van havo en vwo met geschiedenis in hun profiel examen moeten afleggen op basis van een nieuw programma, dat in mei 2006 werd vastgesteld: historisch besef (Domein A), oriëntatiekennis (Domein B - de tien tijdvakken en hun kenmerkende aspecten), thema's (Domein C) en de geschiedenis van de rechtsstaat en van de parlementaire democratie (Domein D). In een pilot is onderzocht of historisch besef en oriëntatiekennis geschikt zijn om in een centraal schriftelijk examen te toetsen.

Na 1 november van dit jaar zal de minister van onderwijs besluiten wat precies in het centraal schriftelijk examen getoetst zal worden. Dat besluit zal zij baseren op verschillende adviezen, onder andere van de projectgroep van de pilot, van de VGN, van Cito, SLO en CEVO.

Om te beginnen zijn daar de ervaringen van acht pilot-scholen met lesgeven over en examinering van de oriëntatiekennis. In 2004 startten deze scholen met een pilotproject voor het eindexamen geschiedenis nieuwe stijl. Op alle acht scholen hebben de leerlingen van de havo, na twee jaar voorbereiding, vorig schooljaar hun centraal schriftelijk examen afgelegd over de tien tijdvakken. Gedurende het project brachten de betrokken docenten hun ervaringen vrijwel niet in de openbaarheid. Nu, in Utrecht deden drie van hen dat wel.

Alles weten

In principe was iedere school vrij het programma in havo 4 en 5 naar eigen keuze in te richten.

Geert van Besouw van Katholieke Scholengemeenschap De Breul in Zeist koos in havo 4 voor drie diachronische thema's. Op zijn school betekende dat één thema per periode. Daarvoor gebruikte hij de methode *Sfinx*. Voor de oriëntatiekennis gebruikte hij de stripboeken *Van nul tot nu*. Daarbij liet hij de leerlingen zelf informatie verzamelen over de kenmerkende aspecten van de tijdvakken en deze aan elkaar presenteren. Ook probeerde hij om in de lessen samenhang tussen verschillende tijden en de thema's aan te brengen door middel van onderwijsleerge-



Links Rix van Hinsbergen, rechts Arie Wilschut.

sprekken. In havo 5 behandelde hij in chronologische volgorde de kenmerkende aspecten van de tien tijdvakken. Als uitgangspunt daarvoor diende de vraag: 'Wat zou iedere Nederlander van geschiedenis moeten weten?'

De leerlingen beantwoordden die vraag.

Deze aanpak 'was flink aanpoten', aldus van Besouw, 'maar ik had als docent wel het voordeel dat ik de lessen naar eigen inzicht kon invullen'.

De leerlingen van het Assink Lyceum in Haaksbergen bestudeerden vanaf begin vierde klas de tien tijdvakken in chronologische volgorde. Daartoe schafte de school de methode *Sprekend Verleden* aan. Daarnaast maakten de docenten bij ieder tijdvak thema's met een onderzoeksvraag. In havo 4 konden de leerlingen zelfstandig aan de thema's werken en voor de grote lijn terugvallen op de methode. Havo 5-leerlingen werkten op dezelfde manier, maar hadden per week één uur geschiedenis meer. Dit maakte het mogelijk alle havo 5-leerlingen wekelijks een hoorcollege te geven. Daarin werd samenhang aangebracht tussen de verschillende delen van de leerstof.

De schooltoetsen bestonden uit vragen over het historisch overzicht. Iedere nieuwe toets bestond uit 50 % van de nieuwe en 50% van de al behandelde stof. Zo kregen de leerlingen een steeds beter overzicht van de geschiedenis en daar is geschiedenisdocente Rix van Hinsbergen bijzonder trots op. Zoals ze het zelf verwoordde: 'De pizza is dunner, maar nog steeds smakelijk'.

Toch ziet ze ook wel nadelen van het nieuwe examenprogramma. Zo bleef het historisch proces volgens haar onderbelicht bij het CE en is het historisch overzicht op basis van de voorgeschreven tijdvakken met hun kenmerkende aspecten van de commissie-De Rooy wel erg eurocentrisch.

Marcel Nonhebel van het Grotius College te Delft liep tijdens de pilot tegen twee problemen aan. Ten eerste: hoe kom je aan je stof? En ten tweede: Hoe breng je de leerlingen zekerheid bij over wat ze moeten beheersen aan het einde van het traject? 'Ze moeten 'alles weten', een erg vage omschrijving', aldus Nonhebel.

Het eerste probleem loste hij op door uit verschillende lesmethodes zijn eigen materiaal samen te stellen.

Bovendien liet hij de leerlingen een eigen dossier samenstellen met informatie van internet en uit bibliotheekboeken. De leerlingen doorliepen de tijdvakken in chronologische volgorde en werkten daarnaast gestructureerd thema's af. In havo 4 ging het om de chronologie. In havo 5 om chronologie én verdieping. Voor dat laatste konden leerlingen zelf onderwerpen aandragen. Informatie moesten ze in een dossier verzamelen.

Nonhebel is tevreden met het resultaat, hoewel hij onderschrijft dat het historische proces (continuïteit en ontwikkelingen over tijdvakken heen) in de nieuwe aanpak onderbelicht is.

De kritiek dat een eindexamen met vragen over zo'n grote tijdspanne wel oppervlakkig moet worden, verwierpt hij: 'Ons lijkt het oppervlakkig omdat we het zelf allemaal wel weten. Voor leerlingen is het heel lastig om een overzicht van de geschiedenis te hebben. En een bijkomend voordeel van het nieuwe examen is dat het niet meer mogelijk is om vlak voor je examen te beginnen met leren. Een leerling wordt dus gedwongen tijdens de hele bovenbouw echt met het vak bezig te zijn.'

Beter overzicht

SLO-onderzoekers Jannet van Drie en Carla van Boxtel zullen de ervaringen van de docenten en leerlingen op de pilotscholen verwerken in een eindrapport. Er zijn uitgebreide vragenlijsten beantwoord. De vragen voor de leerlingen zijn ook voorgelegd aan een grote groep leerlingen die het reguliere examen gemaakt hebben. Verder hebben de onderzoeksters verschillende experts bevroegd, zoals de CITO-construatiegroep, eerstegraads vakdidactici en enkele hoogleraren in binnen- en buitenland.

Nog niet alle verzamelde gegevens waren verwerkt, maar er kon al wel een tipje van de sluier opgelicht worden. Zo bleek dat leerlingen die deelnamen aan de pilot onzekerder waren over wat er getoetst zou gaan worden dan leer-



V.l.n.r. Middagvoorzitter Maas van Egdom, Jannet van Drie en Carla van Boxtel.

lingen die deelnamen aan het reguliere centraal examen. Ook waren laatstgenoemden positiever over de aansluiting tussen de in de lessen aangeboden stof (de twee verplichte onderwerpen geformuleerd in een uitgebreide stofomschrijving en te leren uit een katern) en het CE. Zij hadden in de laatste weken voor het examen meer tijd besteed aan voorbereiding op het examen dan de havo-leerlingen die het pilot-examen deden.

Beide groepen waren positief over de lessen. De pilotleerlingen hadden het gevoel een beter overzicht te hebben over de geschiedenis en dat zij die kennis beter zouden vasthouden. De reguliere leerlingen waren positiever over kritisch leren denken en zeiden vaker de hedendaagse wereld beter te begrijpen door het vak.

Het is nog niet duidelijk welke aanpak van de docenten op de pilotscholen het beste werkt. De verschillende aanpakken die de scholen hebben gehanteerd (chronologisch de tijdvakken behandelen, of meer vanuit thema's werken) lijken beiden tot de gewenste leeropbrengsten te leiden. Bij het centraal stellen van de tijdvakken wordt soms wel een gebrek aan diepgang ervaren, terwijl bij het werken aan thema's het soms lastig bleek leerlingen duidelijk te maken wat ze nu precies moesten kennen.

Ten slotte

Er leven nog veel vragen rondom het nieuwe examen.

Deze informatie-bijeenkomst was voor de deskundigen eigenlijk te vroeg om ze te beantwoorden.

Duidelijk is dat het eindexamen 'nieuwe stijl' als voordeel heeft dat leerlingen een beter historisch overzicht hebben verworven. Nadelen zijn er ook: het historisch proces bleef onderbelicht. Wat verstaan we eigenlijk onder oriëntatiekennis? Is er met een historisch overzicht voldoende diepgang in het eindexamen te brengen? Moet het eindexamen havo er net zo uit zien als dat voor vwo?

Het evaluatierapport van de projectgroep van de pilot zal deze maand uitkomen. Samen met de rapportage van CEVO en Cito gaat het naar het ministerie van onderwijs. Ook het VGN-bestuur zal advies uitbrengen. Het laatste woord is aan de minister.

Meer informatie

over de pilot: www.ivgd.nl

over het advies van het VGN-bestuur mede op basis van de ledenenquete: www.kleio-vgn.nl

Kleio

ing bepleit
onderwijs
integratie door veelheid aan opleidingen

Mededeling van de CEVO vaksectie geschiedenis havo/vwo

1. Stofomschrijving

Over hoofdstuk 1 (Europese expansie en VOC) worden voor havo-leerlingen geen opgaven gemaakt.

2. Stelopdracht

De naam 'stelopdracht' vindt u vanaf nu niet meer terug in het examen. Wel zult u een aantal opeenvolgende vragen zien die geclusterd zijn rond een belangrijk thema uit de stofomschrijving waarin naast kennis ook vakspecifieke benaderingswijzen worden getoetst, al dan niet aan de hand van een of meer bronnen. De leerlingen hoeven dus niet meer of minder of anders te leren dan voorheen.

3. Examen 2008 en 2009

In de stofomschrijving 'Ten oorlog! Europese oorlogen 1789-1919. Oorlog als maatschappelijk fenomeen' neemt de Eerste Wereldoorlog een veel grotere plaats in dan de andere oorlogen. Dat zal terug te zien zijn in het examen.

4. Lay-out

Om de leesbaarheid te vergroten zullen vanaf nu opgaven, bronnen en correctievoorschriften worden opgemaakt in Arial 11. Extra vergrotingen voor dyslectici zijn daarmee veel minder nodig.

5. De pilot havo

De pilot is voor de deelnemende scholen verlengd tot 2009, zodat deze scholen niet terug hoeven in het oude systeem.

6. Het CE in de vernieuwde tweede fase

Het examenprogramma voor de tweede fase vanaf 2007 is bekend, maar nog niet duidelijk is welk deel in het SE wordt geëxamineerd en welk deel in het CE.

Er zijn twee mogelijkheden voor het CE:

- domein A en de oriëntatiekennis (Domein B);
- domein A en twee van de diachronische thema's uit domein C.

Als dit laatste het geval is zullen die thema's voor het CE moeten worden beschreven, enigszins vergelijkbaar met de stofomschrijvingen.

De onderdelen die niet in het CE worden geëxamineerd komen in het SE aan de orde.

Nu de evaluatie van de pilot-examens is afgerond, zal de minister mede op grond daarvan een keuze maken. Het is aan te raden de berichtgeving hierover te volgen. (Bijvoorbeeld op het examenblad, vgnkleio.nl en ivgd.nl)

Websites

Webmodule

Nederlands-Indië

www.volkenkunde.nl

Op deze site van het Rijksmuseum voor Volkenkunde in Leiden is een webmodule geplaatst die betrekking heeft op het eindexamenonderwerp 'De koloniale relatie tussen Nederland(ers) en Nederlands-Indië' van 2007 en 2008.

Foto's en objecten vertellen het verhaal van de Lombok-schat, de vijfde Bali-expeditie en de kwestie Nieuw-Guinea. Daarnaast kunnen leerlingen er informatie zoeken in de verschillende databases, bijvoorbeeld voor een PO.

www.eigenwijzer.nl

De website van Schooltv: een site om te onthouden. Voor leraar en leerling een bron van informatie zonder te hoeven grabbelen op het internet. Je vindt er per onderwerp informatieve tekst, videofragmenten en links naar betrokken organisaties; soms ook opdrachten voor leerlingen. Verder voor leerlingen: tips en handvatten om een opdracht op een verantwoorde manier uit te voeren. En quizen en testjes om feitenkennis te vergroten.

www.krantindeklas.nl

De Stichting Krant in de klas voorziet het onderwijs al ja-



ren van gratis dagbladen om te gebruiken in de les. De nieuwe website van KiK gaat allerlei extra mogelijkheden bieden. U kunt hier voortaan, behalve kranten bestellen, ideeën opdoen en de vragen en opdrachten downloaden die u wilt gebruiken. KiK vindt dat je jongeren niet moet beschermen tegen kranten, maar ze moet leren ermee om te gaan; media educatie dus. Kranten en berichtgeving als bron voor discussie: bijvoorbeeld m.b.t. de verkiezingen deze maand. U kunt de gratis kranten gemakkelijk bestellen. Voor Pabo's en lerarenopleidingen zijn er gastdocenten beschikbaar die kunnen vertellen op welke manieren je aan media-educatie kunt doen.

www.bibliotheek.nl

Het landelijk netwerk van bibliothecarissen verleent een prima service: je kunt via de mail een vraag stellen aan de persoonlijke vraagbaak al@din en je krijgt binnen vijf dagen een betrouwbaar antwoord daarop. Kan al@din je niet verder helpen, dan wordt verwezen naar andere bronnen of instanties.

Het mogen vragen zijn op ieder gebied: ook voor geschiedenis dus.



Nieuws van de oorlogs- en verzetsmusea

Nationaal Monument Kamp Vught

'Spelen achter prikkeldraad'

t/m 1 april 2007



Tekeningen, voorwerpen en foto's van kinderen in concentratiekampen of ondergedoken. Met de erbij behorende verhalen.

Voor deze expositie hebben veel oud-gevangenen en nabestaanden dierbare voorwerpen in bruikleen gegeven.

Ook voor de actuele problematiek van vluchtelingen-kinderen in Nederland is plaats ingeruimd. Misschien niet helemaal vergelijkbaar; maar is het nu dan wél allemaal zo goed geregeld in Nederland?

Zie ook:

www.nmkampvught.nl

www.iisg.nl/~landsberger

Hier een online tentoonstelling van Chinese posters vanaf circa 1950. Het ideale China op zijn mooist ...



Verzetsmuseum Amsterdam

'Wie kan ik nog vertrouwen. Homoseksueel in nazi Duitsland en bezet Nederland'

t/m 14 januari

Expositie die laat zien hoe homo's en lesbiennes zich probeerden staande te houden in een tijd van vervolging. In een homovijandige samenleving konden burens en soms zelfs familieleden aangifte doen van je andere geaardheid. Diverse personen vertellen in interviews hoe ze die tijd hebben beleefd en wat hun is overkomen.

De expositie zet ook vraagtekens bij onze tijd: kunnen homoseksuele mannen en vrouwen in Nederland nog wel vertrouwen op zijn/haar veroverde positie en rechtsbescherming?

Zie ook:

www.verzetsmuseum.org

Hij is er weer ...

de Historische Scheurkalender 2007!

Samengesteld door het team van Historisch Nieuwsblad en uitgegeven door Veen Magazines, 730 blz., zwart/wit geïllustreerd, € 14,95.

Een willekeurige greep: 23 januari - Hoeveel jaar geleden vonden alle vier de onderstaande gebeurtenissen plaats in Nederland?



- Het kabinet neemt de Delta-wet aan
- De AOW wordt ingevoerd
- De Pacifistisch Socialistische Partij ziet het levenslicht
- Nederland wint voor het eerst het Eurovisiesongfestival

22 juni - Vandaag, 340 jaar geleden vond de Tocht naar Chatham plaats. Wie was het brein achter deze amfibische operatie?

- a) Cornelis Tromp
- b) Michiel de Ruyter
- c) Johan de Witt
- d) Willem Joseph van Ghent

Nieuwe wegen voor het 'herdenken en herinneren' van de Tweede Wereldoorlog in het voortgezet onderwijs

Conferentie: WOII-onderwijs in nieuw perspectief
Op: donderdag 18 januari 2007
Lokatie: Hogeschool Domstad te Utrecht

Georganiseerd door de vakinhoudelijke verenigingen voor docenten Drama, Geschiedenis en Maatschappijleer en de Eenheid Oorlogsgetroffenen en Herinnering WO II van het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. De conferentie speelt in op de maatschappelijke behoefte 'herdenken en herinneren' te continueren in een tijd waarin de generatie die de Tweede Wereldoorlog heeft beleefd, uitsterft. In het rapport *Raak de juiste snaar*, inhoudelijk uitgangspunt van deze conferentie, zet vws hiervoor lijnen uit. Lijnen waarin wo ii met name haar betekenis ontleent aan de verbinding met het heden.

Graag nodigen wij u uit voor een dag die gekenmerkt wordt door inspiratie en informatie.

Na een inleiding door de Amerikaanse historicus James Kennedy, hoogleraar Contemporaine Geschiedenis aan de vu in Amsterdam, volgen workshops waarin docenten hun collegae informeren over recente praktijkervaringen en ideeën met hen uitwisselen. Een informatiemarkt geeft zicht op interessant lesmateriaal.

Daarnaast is de focus erop gericht om tot ideeën voor nieuwe benaderingen te komen die in 2007 door enkele ontwikkelgroepen van docenten verder zullen worden uitgewerkt.

VGN-leden krijgen nadere informatie thuisgestuurd. Ook de scholen ontvangen t.z.t. een uitnodiging.

Laat u informeren, wissel van gedachten met uw collega's en houd 18 januari vrij in uw agenda!
 Graag tot ziens in Utrecht!

Contactpersoon voor de vgn: Peter Wester, 0541 – 552 061
westerkok@introweb.nl

Zie ook: www.vgnkleio.nl

Festival Gelderland 1900 - 2000

Gelde
 rland
 1900
 2000

In Apeldoorn is in het CODA-Museum een interactieve tentoonstelling georganiseerd over allerlei ontwikkelingen in Gelderland (maar ook elders in Nederland vaak) gedurende de afgelopen eeuw. Voor de ouderen een nostalgische terugblik, voor jongeren een duik in een stuk verleden van hun ouders en grootouders.

Er zijn ook filmbeelden te zien van bijvoorbeeld de actie Open het Dorp en van de fietsfabrikant Gazelle. Verder o.a. over het werken bij het fruitverwerkingsbedrijf van Flipje in Tiel.

CODA (voorheen Marialust),
Vosselmanstraat 299,
Apeldoorn

Deze tentoonstelling is een belangrijk onderdeel van een festival met activiteiten rondom Gelderland in de twintigste eeuw. Zie voor het programma www.festival-gelderland.nl

www.gelderlandbinnenstebuiten.nl

Ook zonder de deur uit te gaan kunnen leerlingen kennis maken met de geschiedenis van Gelderland tussen 1900-2000 aan de hand van tekst- en beeldbronnen en verhalen over mensen in een digitaal onderwijsproject voor havo/vwo klas 2 en 3.

Op deze website is een les geplaatst over Gelderland 1900-2000. Leerlingen werken aan de hand van de website in groepjes zelfstandig aan een opdracht. De digitale lessen kunnen op school gebruikt worden, maar ze zijn ook een goede start voor een bezoek aan een van de activiteiten van het festival.



Prijsvraag

Les van het Jaar 2007

Oproep voor docenten en leerlingen om de beste geschiedenisles in het vmbo te maken

Elke school heeft eind oktober een pakket ontvangen met informatie en materiaal om aan leerlingen uit te delen en verder op school te verspreiden. Om deelname zo gemakkelijk mogelijk te maken, organiseert ANNO in november en december samen met de regionale erfgoedinstellingen in elke provincie een bijeenkomst voor docenten. Hier wordt uitgelegd hoe je mee kunt doen en krijg je een aantal aansprekende voorbeelden gepresenteerd.



Plaats en datum

Herinneringscentrum Kamp Westerbork - dinsdag 31 oktober
Utrechts Archief, Utrecht - donderdag 9 november
Historisch Centrum Overijssel, Zwolle - dinsdag 14 november
Archeon, Alphen a/d Rijn - donderdag 16 november
CODA, Apeldoorn - maandag 20 november
Stichting Cultureel Erfgoed Zeeland, Middelburg - dinsdag 21 november
Museum en Historisch Perspectief, Haarlem - donderdag 23 november
Noordelijk Scheepvaartmuseum, Groningen - maandag 27 november
Tresoar Leeuwarden - dinsdag 28 november
Nieuwland Erfgoedcentrum Lelystad - donderdag 30 november
Limburgs Museum, Venlo - dinsdag 12 december
Noord-Brabant - donderdag 14 december, zie voor de locatie de website

Docenten en leerlingen kunnen hun voorstel voor de Les van het Jaar indienen tot 20 januari 2007. Er worden vijf inzendingen genomineerd die tijdens de NOT (23 t/m 27 januari) bekend worden gemaakt. Eind maart worden op een slotmanifestatie de drie winnaars bekend gemaakt en de prijzen, van drie-, vier- en vijfduizend euro, uitgereikt. De winnende projecten worden door ANNO en SLO uitgewerkt tot educatief materiaal en gratis online beschikbaar gesteld.

Voor meer informatie
www.lesvanhetjaar.nl

De VGN-reis naar Bulgarije 29 april tot 7 mei 2006

Bulgarije, een land met fascinerende stemmen van priesters en koortjes a capella, met vlakten en bergketens en kleurschakeringen van lichtgroen tot glanzend bruin, met bloeiende kastanjabomen en veel geschiedenis. Naar aanleiding van het toetreden van Bulgarije tot de EU organiseerde Johan Raven van de VGN een docentenreis erheen.



Turkse vrouwen

Voor vertrek hadden we al kennis mogen maken met het land. Als gast van de ambassadeur hadden we, zittend in oostblok-stijl bruine skai-leren stoelen, een voorlezing van een uur over de Bulgaarse geschiedenis beluisterd. Zo werd direct duidelijk dat de Balkanvolkeren veel geschiedenis achter zich hebben en hoe recent deze soms lijkt.

Thracisch verleden

Onze kennismaking met Sofia, waar sinds 1945 eenderde van de Bulgaren woont, begon met een rondleiding in het Nationaal Historisch Museum door de adjunctdirectrice persoonlijk. Het was een ware rondgang door de complexe Bulgaarse geschiedenis. Helaas was het op het moment dat we bij de 19e eeuw aan waren gekomen sluitingstijd. Dit gebouw was tijdens de communistische tijd het paleis van de president. Van de goudschatten der Thraciers keek ik door een glaswand uit op met sneeuw bedekte bergtoppen van het Rilagebergte.



Het Thracische geloof in een leven na de dood heeft vele archeologische vondsten opgeleverd. In centraal Bulgarije bij Kazanlak en de Rozenvallei ligt de Vallei der Koningen met zo'n honderd grafheuvels, waarvan vijftien met graftombes. Daarin waren grafgiftten meegegeven zoals gouden sieraden, gespen, kannen, bekers en schalen, allen rijk versierd, met realistische voorstellingen en van een weergaloze elegantie. Het goud werd in enorme hoeveelheden bij de Zwarte Zee gewonnen.

De Thracische stad Seuthopolis was de hoofdstad van koning Seuthes III (330-300 v.Chr.). Hij werd ontdekt bij de aanleg van de Koprinka stuwdam en is inmiddels alweer enkele decennia onder het water verdwenen. In het museum van Kazanlak is de goudschat van de koning tentoongesteld. Topstukken zijn de spectaculaire gouden hoofdtooi met tientallen draadjes en blaadjes en een gouden masker met individuele trekken à la Agamemnon. Het masker blijkt zowel een rituele drinkschaal te zijn als een dodenmasker ter voorkoming van het ontsnappen van het kwade.

Ondanks de schitterende vitrines en de rode loper lagen de kroonsteentjes van het electra open en bloot op de vloer. De videopresentatie over deze archeologische schatvondst verbaasde menigeen uit ons gezelschap. Het fijne werk van de archeoloog, het systematisch in kaart brengen van de vindplaats, het nummeren en meten leek nog niet doorgedrongen. Het leek wel een amateuristische reconstructie.

De echte Bulgaren

681 wordt gezien als het jaar van de stichting van de Bulgaarse staat. Dit bereikte vorst Asparuh door een verbond tussen de belangrijkste bevolkingsgroepen, Slaven en proto-Bulgaren, tot stand te brengen zodat zij zich los konden vechten van Byzantium.

Twee eeuwen later werd de eenheid versterkt door kerstening (864) dankzij koning Boris, en door de introductie van het cyrillicke alfabet. Met het Slavo-Bulgaars als de taal van de liturgie blijft de bulgaarse orthodoxe kerk onafhankelijk.

Bulgarije's eerste Gouden Eeuw was begonnen en deze bereikte haar hoogtepunt onder tsaar Simeon de Grote rond 900.

De Bulgaarse grenzen strekten zich uit van de Zwarte Zee naar de Zee van Marmara en de Adriatische Zee.

De voor de Bulgaarse geschiedenis belangrijke vorsten en andere hoogwaardigheidsbekleders zie je steeds weer terug in de muurschilderingen van kerkjes en kloosters. Prachtig zijn de fresco's van Boyana met bijzonder realistische portretten van tsaar Assan II en tsarina Irene, geschilderd nog voor de geboorte van Giotto!

De Turkse tijd

Bulgarije kende een tweede Gouden Eeuw in de 13e en 14e eeuw, met Veliko Tarnovo als hoofdstad. Maar daarna is het afgelopen. De Bulgaren hebben veel strijd geleverd: tegen Noormannen, Kruisvaarders, Magyaren, Serven en Turken. En niet altijd met succes. Vanaf 1393 bestaat Bulgarije niet meer en is het voor bijna een half millennium een deel van het Ottomaanse rijk. Dit is een gruwelijke periode geweest, waarin de Bulgaarse aristocratie en elite werden uitgeschakeld, gedwongen bekingen plaatsvonden en kerken en kloosters werden verwoest. De wreedste belasting was die waarbij 7-jarige christelijke jongens werden opgehaald en tot Janitsaren, islamitische soldaten, gedruild.

Christenen kenden tijden van relatieve rust maar waren nooit gelijk aan moslims. Christenen mochten de kleur groen niet dragen (de kleur van de islam), evenmin als wapens, en het beroep van leerlooier niet uitoefenen omdat dit Mohammeds stiel zou zijn geweest.

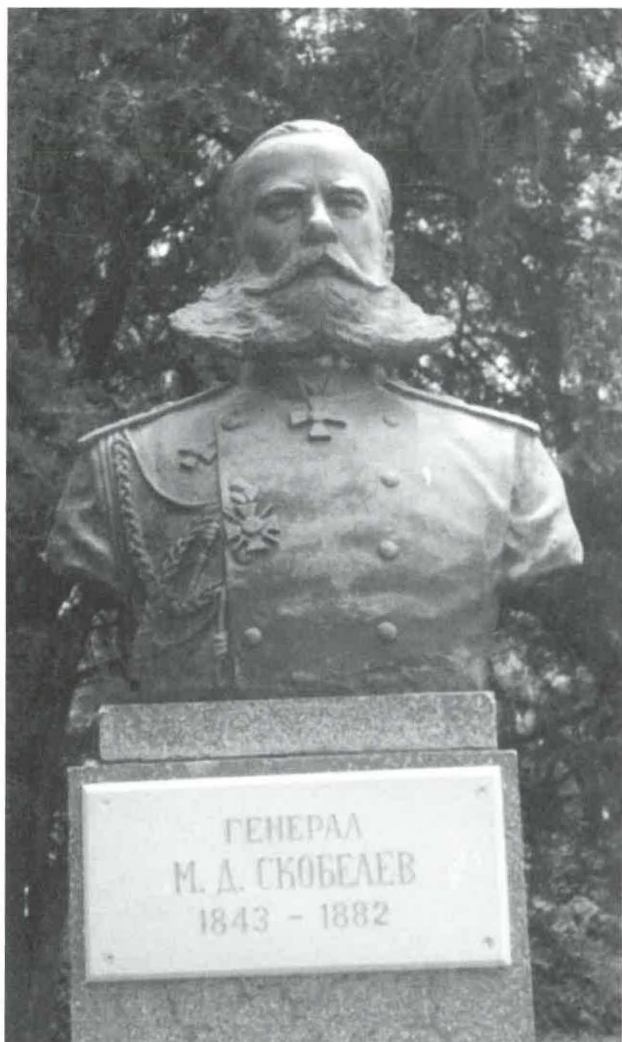
Tegenwoordig zijn er in Noord-Bulgarije nog enkele dorpen waar Turken wonen. In het Rhodoppe gebergte wonen nog Bulgaars sprekende moslims. De vrouwen dragen de ruime Turkse broek en een hoofddoek. Zij verlaten hun dorpen amper en leven van landbouw, vooral tabaksteelt. Bij de Rozenvallei zagen wij ze aan het werk op het land voor amper 50 cent per dag.

Onvergetelijk mooi zijn de prachtige diensten en koorzangen in de orthodoxe kerken. Kerkjes uit de Ottomaanse tijd zijn direct te herkennen omdat zij diep gelegen zijn. Ze mochten niet hoger boven het maaiveld uitkomen dan een paard en zijn berijder. Hoe kleiner het kerkje, des te aandoenlijker het gebouw en haar fresco's. Bijzonder vond ik ook de Sveta Sofia uit de 7e eeuw, waaraan de huidige hoofdstad haar naam ontleent.

De interieurs van kerken en kloosters zijn geheel met fresco's versierd en soms ook het exterieur. Menig fresco verkeert helaas in slechte staat, een situatie waaraan de communistische tijd ongetwijfeld heeft bijgedragen. De EU zou restauratie kunnen bevorderen.

De Bulgaarse staat en natie

Het historische en nationalistische stadje Koprivshtitsa is een mooi voorbeeld van de 19e eeuwse nationale revivalstijl, een eerbetoon aan de oude Bulgaarse architectuur. Hier bezochten we het huis van de wolkoopman en belastinginnehmer Nencho Oslekov. Dit houten koopmanshuis had cederhouten zuilen en een beschilderde gevel. In dit huis werd de grote opstand tegen de Turken voorbereid en werden de uniformen genaaid. Deze opstand, gepland op 1 mei 1876, begon te vroeg en werd in bloed gesmoord. Dit leverde de Bulgaren echter wel internatio-



naal grote sympathie zoals van Engeland en Oostenrijk. Het waren echter de Russen die daadwerkelijk de wapens opnamen. In de eropvolgende Russisch-Turkse Oorlog van 1877-1878 herkregen de Bulgaren hun onafhankelijkheid. De slag om de Shipka-pas en de er vlakbij gelegen stad Pleven waren hierin cruciaal.

Op de plek van die slag staat nu een immense hal met een panorama van 115 bij 15 meter. Een cadeau uit 1977 van de USSR dat de tweede bevrijding in 1944 onderstreept. Eén van de schilderijen toont een groot volksprotest in St. Petersburg. Volgens de toelichting is dit de aanleiding voor de Russen om de onderdrukte Bulgaren te willen bevrijden van het Ottomaanse juk. Ook bij onze rondleiding kregen wij deze uitleg.

Dit panorama is slechts één van de meer dan 140 monumenten, waaronder musea en mausolea, ter nagedachtenis aan deze onafhankelijkheidsoorlog. Het gekste monument vond ik in het Skobelevski-Park waar uit granaathulzen beeldengroepen waren gemaakt, waarop nu kinderen spelen.

Bij de Shipka-pas zelf is het opvallendste monument de in rood, groen en wit in 17e eeuwse Russische stijl uitgevoerde Herdenkingskerk uit 1900. Op de gouden ui-vormige torens is het Russisch-orthodoxe kruis geplaatst op een halve maan, symbool voor het verslagen Turkse Rijk. De kerk is gebouwd dankzij een inzamelingsactie door de moeder van een Russische generaal en symboliseert de militaire vriendschap tussen het Bulgaarse en het Russische volk. De tonnen wegen- de klokken zijn gegoten van granaathulzen.

Ten slotte

Wat maakte deze VGN reis weer zo bijzonder? Onze vlekkeloos Nederlands sprekende Bulgaarse gids, Maria, een wandelend vademecum (ooievaars noch beren ging zij uit de weg). In Veliko Tarnovo: het gesprek op de universiteit met leraren geschiedenis uit onder- en bovenbouw en universitair onderwijs. De aanwezigheid van een zangeres in de Hemelvaartkerk met haar indrukwekkende historische muurschilderingen uit 1985. Het klank-en-licht-spel over de maanden durende belegering en de ondergang van tsaar Shisman's koninkrijk. Het 1 mei-defilé waarbij een enkeling uit ons gezelschap de president de hand schudde. En als bekroning een gesprek met de heer W. van Ee, Nederlands Ambassadeur nieuwe stijl te Sofia.

Voor mij, leek voorzover het de Bulgaarse geschiedenis betreft, werd volkomen duidelijk hoe goed de reis was opgezet: een dwarsdoorsnede door de geschiedenis van een Balkanland. Een land dat diverse overheersingen heeft gekend en nu met behulp van haar geschiedenis werkt aan een eigen identiteit binnen een verenigd Europa.

Ellen Marrenga

Linksboven: Standbeeld van Bulgaren met hun Russische bevrijders in 1944.

Hiernaast: de Russische generaal Skobelev, de bevrijder van Bulgarije van de Turken.

SAMENWERKEN IS VOORUITGANG.

Instituut Archimedes is de lerarenopleiding voor voortgezet onderwijs, beroepsonderwijs en volwasseneducatie (VO/BVE) van Hogeschool Utrecht. Wij leiden in samenwerking met het werkveld startbekwame leraren op. Voor het cluster Maatschappijvakken zijn wij op zoek naar enthousiaste docenten voor de vakgroep Geschiedenis.

DOCENT GESCHIEDENIS M/V

Als Docent Geschiedenis & Staatsinrichting verzorg en ontwikkel je onderwijs en neem je onder andere deel aan project- en contractactiviteiten. Wij zoeken hiervoor innovatieve docenten met een eerstegraads bevoegdheid die recente onderwijservaring hebben.

DOCENT VAKOVERSTIJGENDE OPLEIDINGSONDERDELEN M/V

Als Docent Vakoverstijgende Opleidingsonderdelen verzorg je onderwijs binnen en buiten de vakgroep. Wij zoeken een moderne docent met minimaal een tweede graads bevoegdheid die recente onderwijservaring heeft. De uitgebreide functieomschrijvingen vind je op www.hu.nl

Stuur je brief met cv vóór 23 november 2006 naar Hogeschool Utrecht, Faculteit Educatie, Dienst Personeel & Organisatie, t.a.v. Marjan Iskes, Postbus 14007, 3508 SB te Utrecht. Je kunt je sollicitatie ook e-mailen naar het volgende adres: marjan.iskes@hu.nl

REDEN GENOEG

**HOGESCHOOL
UTRECHT**

VGN-studiereis naar Albanië

zaterdag 28 april t/m zondag 6 mei

De VGN organiseert in samenwerking met de stichting Went in de meivakantie van 2007 een negendaagse studiereis naar Albanië.

Dolf Went is een een onbetwiste Albanië-expert. Sinds 1964 bezoekt hij het land. De VGN werkte al eerder met hem samen, laatst nog in de Bulgarije-reis, waarvan hier het verslag is afgedrukt.

Albanië – dat zijn eerste eeuwfeest nog moet vieren – is weliswaar een jonge staat, maar het Albanese volk heeft een indrukwekkend verleden. Voor velen is het niet meer dan het land waar in juni 1914 de eerste Nederlander sneuvelde tijdens een internationale vredesoperatie (majoor Thomson), of van de vooroorlogse koning Zog, die met zijn drie revue-achtige zusters de boulevardpers wist te interesseren. En zeker geschiedenisleraren herinneren zich nog hoe de communistische leider Enver Hoxha zijn land decennia lang in een ijzeren greep en volstrekt isolement hield. Maar toeristisch is het land eigenlijk nog terra incognita.

Tijdens de studiereis maken we kennis met natuur, cultuur, erfgoed en bevolking. De westelijke, bereisbare, helft van Albanië wordt doorkruist. Ontmoetingen vinden plaats met collega-geschiedenisleraren in Tirana, met de burgemeester van Tirana, met een Albanese familie en mogelijk nog met anderen. Ook een ontvangst op de Nederlandse ambassade staat op het programma.

Als voorbereiding wordt een ontvangst op de Albanese ambassade in Den Haag georganiseerd. Vervoer, accommodatie en maaltijden zijn van goede kwaliteit.

Inschrijven is mogelijk tot 1 februari 2007 volgens het principe 'wie het eerst komt, het eerst maalt', met andere woorden: het aantal deelnemers is beperkt.

Op dit moment kan slechts een ruwe prijsindicatie gegeven worden. U moet rekenen oop een bedrag tussen de € 1000,- en € 1500, alles inbegrepen.

Inlichtingen en aanmelden bij Johan Raven, Kinkhoorn 8, 9051 MJ Stiens.

Tel. 058-2574050 | johanraven@hetnet.nl



*meer dan 35 jaar maatwerk
voor school- en studentengroepen*

0412-481000
BEL EVEN VOOR ONZE REISGIDS!

PARIJS 3-daagse touringcarreïs, heen en terug dagrit, hotel*/** 3-persoonskamers, douche/toilet, L+O

vanaf
€ **79,95** p.p.

BERLIJN 4-daagse touringcarreïs, heen dag- en terug nachtrit, Jugendhotel, meerpersoonskamers, L+O

vanaf
€ **87,75** p.p.

PROVENCE 4-daagse vliegreis, Eindhoven - Marseille vv (excl. verplichte taxen!),
hotel**, meerpersoonskamers, douche/toilet, L+O

vanaf
€ **209,00** p.p.

LONDEN 3-daagse touringcarreïs, heen dag- en terug nachtrit, youth hostel, meerpersoonskamers, L+O

vanaf
€ **69,95** p.p.

BARCELONA 4-daagse vliegreis, Eindhoven of Weeze - Girona vv (excl. verplichte taxen!),
hotel**/*** 3-4 persoonskamers, **halfpension**

vanaf
€ **149,00** p.p.

ROME 4-daagse vliegreis, Eindhoven of Weeze - Rome vv (excl. verplichte taxen!),
hotel** 4-6 p.kamers, douche/toilet, L+O

vanaf
€ **136,95** p.p.

VENETIË 5-daagse touringcarreïs, heen en terug nachtrit, hotel** 3-4 p. kamer, douche/toilet, L+O

vanaf
€ **176,25** p.p.

PRAAG 4-daagse touringcarreïs, heen dag- en terug nachtrit, hotel*/**, 2-3 p.kamers douche/toilet, L+O

vanaf
€ **102,00** p.p.

NORMANDIË 4-daagse touringcarreïs, heen en terug dagrit, hotel*/**, 3-4 p. kamer, L+O

vanaf
€ **117,75** p.p.



Genoemde tarieven bij 46-60 deelnemers bij touringcarreizen en vanaf 16 deelnemers bij vliegreis Rome, 26 deelnemers bij vliegreis Barcelona en 31 deelnemers bij vliegreis Provence. Periode november-februari.

Bij touringcarreizen: elke 16 deelnemer gratis en reisverzekering inbegrepen!



U kiest uw eigen vertrekdatum! Service waar u recht op heeft!

Minder deelnemers? Meer reisdagen? Andere periode? Of een ander reisdoel in Europa?
BEL ONS VOOR EEN VRIJBLIJVENDE OFFERTE OP MAAT!

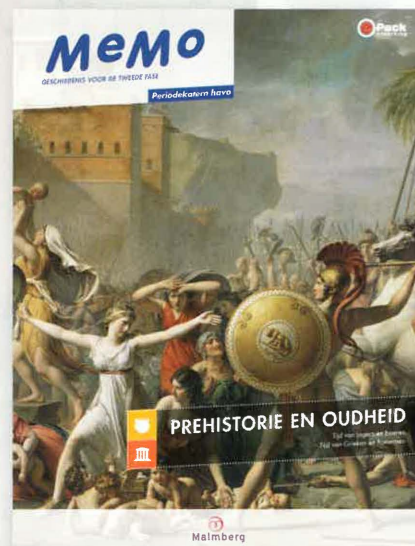
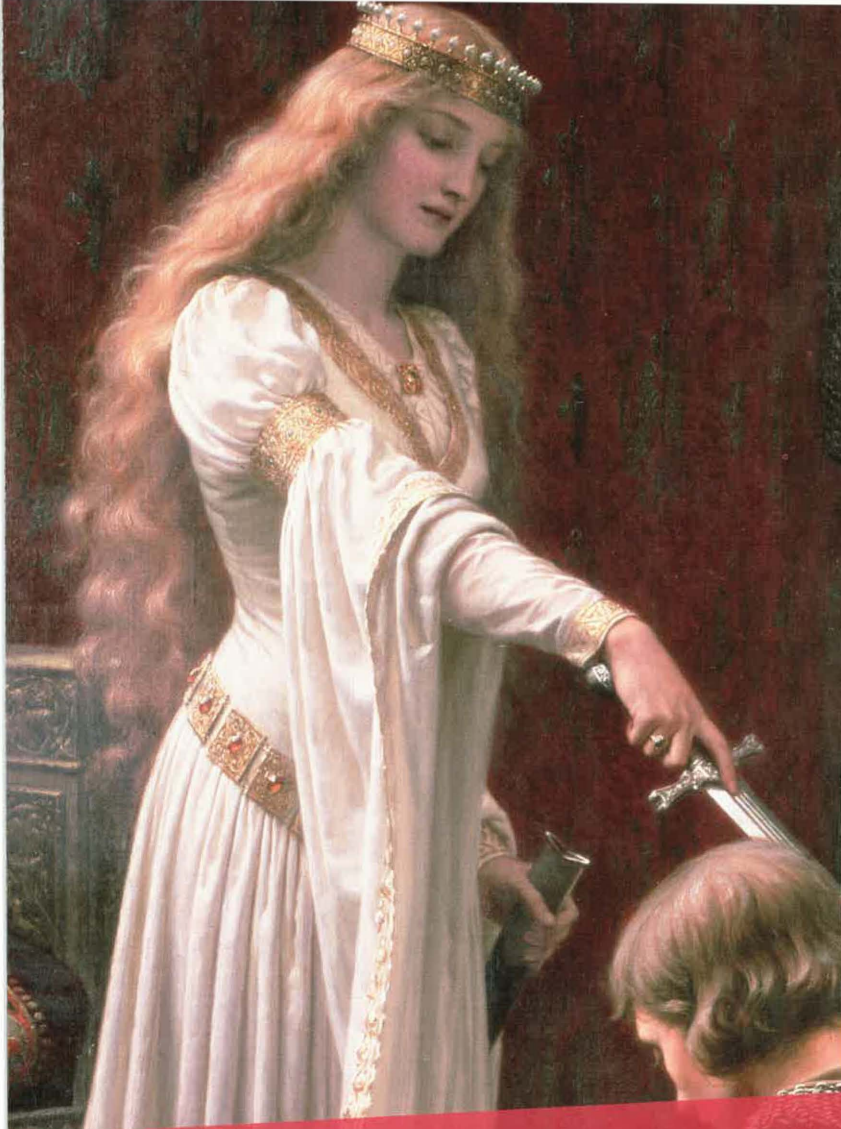


EUROPA SPECIAAL REIZEN - HET WARGAREN 5 - 5397 GN LITH - TEL. 0412-481000

info@europaspecialreizen.nl

www.europaspecialreizen.nl

U REIST PER KEURMERK TOURINGCAR: VEILIGHEID EN COMFORT!



MeMo tweede fase ver vooruit in geschiedenis

- Geschiedenis die ertoe doet.
- Gegarandeerd maximaal leerresultaat met gerichte examenhelp.
- Aparte boeken voor havo en vwo.

Kijk ook vooruit!

Vraag op www.memotweedefase.nl uw eigen beoordelingsexemplaar aan of maak een afspraak met de tweedefase-deskundige van Malmberg. Bellen kan natuurlijk ook: (073) 6287 554.